

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

О.О. Стадніченко, І.Л. Мацегора

**ОСНОВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА
ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА СТУДЕНТІВ**

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник
для студентів філологічних факультетів
вищих навчальних закладів

Запоріжжя

2009

УДК 53 (075.8)
ББК В3я73
К659

Рецензенти:

Доктор філологічних наук, професор Інституту управління і права
Запорізького національного технічного університету, завідувач кафедри
журналістики
В.Л. Погребна

Доктор філологічних наук, професор, директор Інституту філології
Бердянського державного педагогічного університету
В.А. Зарва

Кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства і
культурології
Запорізького юридичного інституту
С.П. Семенюк

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів

Лист № _____ від _____

Стадніченко О.О., Мацегора І.Л.

К659 Основи наукових досліджень та інформаційна культура
студентів: Навчальний посібник. – Запоріжжя: Запорізький національний
університет, 2009.- **190 с.**

ISBN

Текст анотації – до 500 д.з.

УДК 53 (075.8)

ББК В3я73

© Запорізький національний
університет, 2009

ISBN

© Стадніченко О.О., Мацегора І.Л., 2009

ЗМІСТ

Передмова.....	
Матеріали до лекційних занять	
Плани практичних занять	
Завдання для самостійної роботи	
Завдання для індивідуальної роботи	
Орієнтовні зразки тестових завдань для перевірки знань	
Орієнтовні зразки варіантів модульної контрольної роботи.....	
Питання для тематичного опитування.....	
Критерії оцінювання видів роботи	
Додатки	
Додаток А «Приклади оформлення бібліографічного опису».....	
Додаток Б «Практичні поради щодо самостійного опрацювання наукових джерел».....	
Література.....	

ПЕРЕДМОВА

„Основи наукових досліджень та інформаційна культура студентів” як навчальна дисципліна про науку, про систему наукових уявлень, про наукову творчість студента, про концептуальні елементи наукового дослідження, про методи та технологію наукового дослідження є базою наукового знання, адже сукупність різних дисциплін становить основу наукового знання. Науково-дослідна діяльність студентів у вищих навчальних закладах покликана підвищити якісну підготовку фахівців, які в майбутньому будуть здатні самостійно вирішувати складні наукові проблеми, вміло користуватись новими ідеями теорії і практики, оцінюючи їх перспективність, практичний рівень. Молодий спеціаліст повинен добре орієнтуватися у специфічних особливостях наукової діяльності; вміти користуватись науковою літературою, проводити галузеві дослідження, грамотно писати наукові статті, складати тексти виступів, доповідей тощо.

Структура курсу зумовлена головною метою – оволодіння необхідними навичками дослідження, знайомство з прийомами та методами наукових досліджень у галузі філології. Матеріал наведеного курсу сприяє посиленню методологічної спрямованості навчального процесу у вищих навчальних закладах, як однієї з основних складових формування у випускників наукового світогляду, що є головною умовою підвищення якості підготовки фахівців.

Курс „Основи наукових досліджень та інформаційна культура студентів” є деякою мірою узагальнюючим. Вивчення його збігається з початком роботи студентів над курсовими, дипломними та магістерськими науковими роботами за обраним ними фахом і періодом їх активної участі у науково-дослідній роботі кафедр. Важливість цього курсу в системі вищої школи полягає в можливості проведення цілісного методологічного аналізу щодо розуміння сутності тих явищ, які складають основний навчальний матеріал за фахом.

Метою курсу „Основи наукових досліджень та інформаційна культура студентів” є засвоєння методології та принципів організації наукових

досліджень, що є особливо важливим для студентів, магістрів та аспірантів, майбутніх фахівців, від яких залежить прогрес у галузі науки.

Основні завдання, що поставлені в посібнику, торкаються важливих питань, а саме: цілісне уявлення про науку як про систему знань і метод пізнання; наукова інформація; методологія наукового дослідження у галузі філології; джерела наукової інформації та робота з нею; організація науково-дослідної та самостійної роботи у вищих навчальних закладах та її види; науковий стиль; культура наукового мовлення; фахова термінологія у галузі філології та ін.

У результаті вивчення курсу „Основи наукових досліджень та інформаційна культура студентів” студент повинен **знати**:

- Завдання і роль науки, систему наук та способи її організації.
- Типи наукової комунікації.
- Основи наукової інформації.
- Вимоги до змісту й оформлення наукових праць.
- Особливості жанрів наукових праць.

У процесі вивчення курсу „Основи наукових досліджень та інформаційна культура студентів” студент повинен **вміти**:

- Оперативно користуватись інформаційними науковими джерелами.
- Володіти основами наукових досліджень, правильно, вмотивовано працювати з науковим об’єктом.
- Правильно будувати та оформлювати залежно від певного призначення власні дослідження, дотримуючись особливостей наукового стилю.

Методичні розробки та навчальні завдання охоплюють найважливіші проблеми курсу, особливу увагу приділено виробленню навичок грамотного складання документів, культурі наукового тексту, композиції курсової та дипломної робіт, стандартам оформлення курсових та дипломних робіт. Матеріали до лекційних занять, серія завдань для самостійної та індивідуальної

робіт, тестових завдань та питань для перевірки знань засвідчують тісний зв'язок з професійною підготовкою студентів до роботи за філологічним фахом, реалізацію принципу комплексності в застосуванні набутих знань, умінь і навичок.

Навчальний посібник допоможе правильно орієнтуватися в складній структурі взаємозв'язків між окремими ланками процесу наукового пізнання в цілому, а також при виконанні конкретних досліджень.

МАТЕРІАЛИ ДО ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

ТЕМА № 1: НАУКА ЯК СИСТЕМА УЯВЛЕНЬ ПРО СВІТ

1. Сутність науки.
2. Етапи розвитку науки.
3. Класифікація наук.
4. Теоретична основа наукових досліджень.
5. Структура наукової теорії.
6. Функції наукової теорії
7. Класифікація наукових теорій

1. Наука як система уявлень про світ (дійсність). Сутність науки

Наука є найвищим щаблем розумового розвитку людини, вершинним і найспецифічнішим досягненням людської культури. Вона може сформуватися тільки за певних умов. Поняття «наука» в цьому специфічному значенні існує лише з часів великих давньогрецьких мислителів Платона (428 чи 427 — 348 чи 347 до н. є.) й Аристотеля (384 — 322 до н. є.). Та вже в середньовіччі воно було відтиснуте на периферію людського буття. В епоху Відродження науку знову відновили в правах. Відтоді її позиції були непохитними. Жодна сила сучасного світу не може зрівнятися з силою наукової думки.

Наука — сфера людської діяльності, функцією якої є вироблення і систематизація об'єктивних знань про дійсність; одна з форм суспільної свідомості.

У процесі історичного розвитку наука перетворилася на продуктивну силу і важливий соціальний інститут. Вона впливає на державне, соціальне і громадське життя. Поняття «наука» охоплює як діяльність, спрямовану на отримання нового знання, так і результат цієї діяльності — суму здобутих на певний час знань, сукупність яких створює наукову картину світу.

Наука як діяльність є процедурою узагальнення реальності, а наука як система знань — це сума суджень, що узагальнюються. У першій своїй іпостасі вона завжди дорівнює собі, у другій — постійно перебуває в розвитку.

Науці протистоїть *антинаука* — вид діяльності, відмінної від наукової, результати якої претендують на визнання, авторитетність. Антинаука захищає способи пізнання світу, які суперечать науковому узагальненню дійсності.

На роль науки намагається претендувати і *лженаука* — вид діяльності, яка оперує меншим обсягом факторів, що піддаються узагальненню, порівняно з кількістю накопичених. Лженаука визнає наукову процедуру пізнання, але штучно обмежує її масштаби, домагаючись того, щоб внаслідок цієї процедури загальні судження відповідали бажаному змісту.

Наука завжди розвивається у конкретних історичних умовах, які зумовлюються передусім рівнем розвитку суспільства. Властиві йому засоби виробництва і технології ставлять перед наукою конкретні завдання, створюють можливості реалізації її досягнень. Історії відомо чимало прикладів, коли суспільні відносини гальмували розвиток науки, перешкоджали використанню її відкриттів. У свою чергу, досягнення науки, технічний прогрес сприяють розвитку суспільства.

Наука передбачає процес отримання нового знання і результат цього процесу (систему об'єктивних знань, що адекватно відображають реальність). Вона наділена суттєвими ознаками, що принципово відрізняють її від інших можливостей пізнання світу.

Систему наукових знань утворюють виявлені факти, їх понятійний, якісний і кількісний опис, а також емпіричні закономірності, що були встановлені шляхом їх аналізу. Проте для цілісного наукового уявлення про дійсність необхідно визначити те загальне або спільне, яке стосується всього світоутворення чи окремих його частин — закон або групу законів.

***Закон** — необхідне, суттєве, стале співвідношення, що повторюється між окремими явищами.*

Найважливішою ознакою науки є *метод дослідження* - сукупність прийомів і операцій, способів обґрунтування системи знань, контролю об'єктивності отриманих результатів, побудови моделей дійсності. Він не довільний, а зумовлений об'єктивними можливостями науки, особливостями об'єкта пізнання. На позначення сукупності методів, які застосовують у конкретній науці, використовують поняття «*методологія*», яке означає також і вчення про наукові методи пізнання світу.

2. Етапи розвитку науки

Історичний розвиток науки був нерівномірним. Стадії швидкого і навіть стрімкого прогресу змінювались періодами застою, а іноді й занепаду. Наприклад, в античні часи фізико-математичні науки особливого розвитку набули на теренах Давньої Греції та Давнього Риму, а в середньовіччі їх центр перемістився на Схід, передусім в Індію та Китай. У Нову добу ініціативою в розвитку фізико-математичних наук знову заволоділа Європа.

Протягом усієї історії науки взаємодіяли дві тенденції, які доповнювали одна одну — **до поглиблення спеціалізації й посилення прагнення до інтеграції**. Одночасно з диференціацією науки, її поділом відбувається і її поступова інтеграція, яка ґрунтується на поєднанні наукових методів, ідей та концепцій, а також на необхідності з єдиної точки зору розглянути зовні різномірні явища. До найважливіших наслідків інтеграції науки належать спрощення оброблення і пошуку інформації, звільнення її від надлишку методів, моделей та концепцій. Головним шляхом інтеграції є формування «міждисциплінарних наук», які пов'язують традиційні спеціальності й завдяки цьому уможливають виникнення універсальної науки, покликаної створити своєрідний каркас, який об'єднував би окремі науки в єдине ціле.

Інтеграційні тенденції в науці активно виявляються у постіндустріальну (інформаційну) епоху, що значною мірою пов'язано з розвитком комп'ютерно-комунікаційної технології і виникненням світової інформаційної мережі — Інтернету. Відчутнішим є прагнення до формулювання нових завдань вищого

рівня узагальненості, навіть універсальних, які часто об'єднують віддалені галузі знань. Триває процес творення загальних понять, концепцій, наукової мови. Характерною ознакою сучасної науки вважають посилення інтересу до пошуків принципової структурної узагальненості найрізноманітніших систем і загальних механізмів найрізноманітніших явищ, які сприяють інтеграції науки, її логічній стрункості та єдності, що забезпечує глибше розуміння єдності світу. Сучасним науковим поглядам властива ідея існування загальних моделей різноманітних явищ, ізоморфізму (однаковості) структур різних рівнів організації. Утверджується усвідомлення того, що наявність загальних принципів і моделей в різних галузях знань дає змогу переносити їх з однієї галузі в іншу, що сприяє загальному прогресу науки.

Радикальні якісні зрушення в розвитку науки визначені як **наукові революції**. Саме так оцінено виникнення у XVII ст. природознавства. Воно засвідчило, що наука набула історичної сили, а наукові знання за значенням випередили значення техніки. Відтоді наукові уявлення про навколишній світ стали змагатися з побутовими уявленнями. Будучи закономірним етапом у розвитку науки, наукова революція XVII ст. докорінно змінила уявлення про будову Всесвіту і місце в ньому людини. Вона спричинила злам у людському мисленні, спонукала до наукової творчості, спрямувала погляд і думку вчених у раніше недоступні сфери.

До найголовніших особливостей наукової революції належать:

1. Яскравий творчий характер. Здобуті раніше знання не руйнувались, а інтерпретувались в контексті нового їх розуміння.

2. Зміна відповідно до нових уявлень, нове тлумачення раніше здобутих знань. У період наукової революції нове створюється на ґрунті вже існуючого. Несподівано виявляється, що в наявній інформації давно визрівали елементи нового. Тому наукова революція не є миттєвим переворотом, оскільки нове не відразу здобуває в науці визнання.

3. Поява протягом 1—3 поколінь великої кількості талановитих осіб. Вони піднімають цілий пласт знань на небувалу висоту і тривалий час не мають собі рівних.

4. Бурхливий розвиток фізико-математичних наук.

Як особливий соціальний інститут, наука започатковується у XVII ст., з виникненням перших наукових товариств й академій. Її історія охоплює три наукові революції.

Перша наукова **революція (XVII-XVIII ст.)**. У цей період відбулося становлення класичного природознавства. Основні його критерії і характеристики полягають в об'єктивності знання, достовірності його походження, вилученні з нього елементів, що не стосуються пізнавального суб'єкта і процедур його пізнавальної діяльності. Головною вимогою до науки було досягнення чистої об'єктивності знання. Наука швидко набувала престижу й авторитетності, претендуючи разом із філософією на єдино адекватне втілення розуму. Зростаючий авторитет науки прислужився виникненню першої форми сцієнтизму прихильники якого абсолютизували роль і значення науки. Наприкінці XVIII ст. перша наукова революція переросла в промислову, наслідком якої була розбудова капіталістичного індустріального суспільства й індустріальної цивілізації. Відтоді розвиток науки значною мірою зумовлений потребами економіки й виробництва.

Друга наукова революція (кінець XIX - початок XX ст.). Вона спричинила появу нової, некласичної науки, якій належать відкриття електрона, радіо, перетворення хімічних елементів, створення теорії відносності і квантової теорії, проникнення в мікросвіт і пізнання великих швидкостей. Радикальні зміни відбулися в усіх сферах наукового знання. Заявили про себе нові наукові напрями, зокрема кібернетика і теорія систем.

Некласична наука вже не висувала претензій на повну чи й абсолютну об'єктивність знання, на відсутність у ньому суб'єктивного аспекту. У ній різко зросла роль суб'єктивного чинника. Дедалі більше вона враховувала вплив методів, способів і засобів пізнання. Безперечним було для неї і те, що пізнання

зумовлене не тільки природою пізнавального об'єкта, а й багатьма іншими чинниками, її знання неухильно позбавлялося емпіризму втрачало дослідницьке походження, стаючи суто теоретичним. Особливого значення у пізнанні почали набувати теорії і моделі, вибудовані пізнавальним суб'єктом за допомогою математичного, статистичного, комбінаторного та інших підходів.

Третя наукова революція (середина ХХ ст. — сьогодні). Оскільки вона була продовженням другої наукової революції, її також називають науково-технічною, або науково-технологічною. Головним її результатом було виникнення постнеокласичної науки. Подібно до того, як перша наукова революція переросла в промислову революцію, що породила індустріальну цивілізацію, третя наукова революція перетворилась у технологічну, яка формує постіндустріальну цивілізацію. Їй відповідає постіндустріальне, інформаційне, постмодерне суспільство. Основою цього суспільства є новітні високі й тонкі технології, які ґрунтуються на нових джерелах і видах енергії, нових матеріалах і засобах управління технологічними процесами. Виняткову роль при цьому відіграють комп'ютери, засоби масової комунікації й інформатики, розвиток і поширення яких набули гігантських масштабів.

Постнеокласична наука відчуває посилення впливу зовнішніх чинників. Вона дедалі більше долучається до контексту культури історичної епохи з її світоглядними установками, релігійними, моральними, естетичними ціннісними орієнтаціями тощо. На наукову діяльність завжди впливають соціально-економічні і політичні умови, але в епоху Постмодерну їх вплив посилюється.

3. Класифікація наук

Від зародження науки розвиток знання ґрунтувався на його класифікації за тією чи іншою ознакою, що відіграло вирішальну роль в організації, побудові, спеціалізації знання і пізнавальної діяльності. Тому класифікація наук як логіко-методологічна, аксіологічна) і соціокультурна проблема відображена в багатьох філософських і наукознавчих дослідженнях, які, розглядаючи структуру науки з однієї точки зору і не претендуючи на цілковиту повноту,

доповнюють одне одного, подаючи досить широке уявлення про принципи формування, розвитку та функціонування науки. Багатогранність форм наукових досліджень зумовлює необхідність їх класифікації із врахуванням предмета, характеру, взаємозв'язку різних видів досліджень. При цьому досягають не тільки, теоретичної, а й практичної мети розвитку науки.

Проблема класифікації наук має таку тривалу історію, як і сама наука, тому будь-який науковий аналіз що претендує на цілісність, не може уникнути розгляду історії питання, оскільки у кожную історичну епоху наукові знання виконували своєрідні функції. Це було зумовлене рівнем розвитку науки, можливостями суспільства використовувати наявні знання. Вже в добу античності не лише продукувалися нові знання, а й були здійснені спроби класифікації існуючих. Одним з перших таку спробу здійснив *Демокрит* (470 чи 460 — 38(чи 370 до н. є.), який наукову систему поділяв на три частини: вступну («каноніку» як вчення про істину та її критерії); фізику (науку про різноманітні прояви буття); етику (похідну від фізики). У його класифікації всі розділи були органічно поєднані: «каноніка» належала до фізики як її вихідний розділ, вона мала нелогічний характер, а обґрунтовувала правильність обраного системою шляху, захищала основні положення наукової системи від ворожих їй учень. Етика вважалася додатком до фізики.

У контексті проблеми диференціації наукових знань *Аристотель* порушив питання про необхідність упорядкування самого знання та вироблення мистецтва пізнавальної діяльності. Класифікуючи науки за теоретичним рівнем та історичними умовами їх виникнення, він виокремлював, з одного боку, філософію, математику, фізику, з іншого, — мистецтво та науки, які не слугують ні для насолоди, ні для необхідних потреб. Це свідчить, що наукове знання він розглядав як самоцінність безвідносно до його можливого практичного застосування.

Таким прихильником упорядкування наукового знання у західноєвропейській традиції був реформатор науки Нового часу, англійський філософ і політичний діяч *Френсіс Бекон* (1561—1626). У своїй праці «Новий

органон» він поділяв знання на те, яке вгадує природу, і те, яке тлумачить її, а також прагнув класифікувати всі науки на основі внутрішньої логіки їх розвитку: «Ми не заперечуємо, що після того як з усіх наук будуть зібрані і розташовані по порядку всі досліді і вони зосередяться у знанні та судженні однієї людини, то з переносу дослідів однієї науки в іншу через той дослід, який ми зовемо науковим, може бути відкрито багато нового — корисного для життя людини». На цих міркуваннях ґрунтується поділ ними наукових досліджень на світоносні і плодоносні.

Класифікація наук, яку запропонував німецький мислитель **Фрідріх Енгельс** (1820—1895), відповідала рівню розвитку знань другої половини XIX ст. Розглядаючи принципи матеріальної єдності світу і його невичерпної якісної багатоманітності, він виокремлював науки за описуваними ними формами руху матерії. На цій підставі Енгельс доводив, що класифікація наук, кожна з яких аналізує окрему форму руху або ряд пов'язаних між собою і таких, що переходять одна в одну, форм руху, є одночасно класифікацією, розташуванням, згідно із внутрішньо притаманною їм послідовністю цих форм руху, і в цьому полягає її значення. В основу диференціації наук він поклав принцип об'єктивності, згідно з яким відмінності між науками зумовлені відмінностями в об'єктах їх дослідження. Ними є існуючі форми руху матерії (механічна, фізична, хімічна, біологічна, соціальна).

З виникненням у західній Європі наприкінці XIX ст. некласичної філософії змінилися й критерії класифікації наук. Так, німецький філософ **Генріх Ріккерт** (1863—1936), прагнучи «показати заплутаність і складність проблеми класифікації наук і всю безпорадність цьому питанні звичайних схем», вважав, що емпіричні науки розпадаються на дві головні групи: природознавство (науки, які вивчають фізики, хіміки, анатоми, фізіологи, біологи, геологи) та науки про культуру (які досліджують теологи, юристи, історики і філологи) тобто суспільні, гуманітарні науки. Усвідомлюючи, що обидві групи наук поєднані між собою багатьма зв'язками, і заперечуючи їх абсолютне протиставлення, він розглядав і основні розбіжності між ними.

Філософ вважав, що це допоможе віднайти відправні засади для диференціації наук про культуру як молодших за часом виникнення, між якими, на відміну від природничих наук, ще не встановлено тісних зв'язків.

Важливий внесок у класифікацію наук зробив німецький філософ **Едмунд Гуссерль** (1859—1938). Створюючи феноменологічну філософію, він розрізняв чисту феноменологію як науку про феномени (явища) та інші науки, які також досліджують феномени: психологію — науку про психічні, природознавство — наук» про фізичні явища (феномени); історію — науку про історичні феномени, культуру — науку про культурні феномени. У цих двох різновидах науки йдеться про феномени різного порядку: конкретні науки є науками про факти, чиста, або трансцендентальна феноменологія обґрунтована не як наука про факти, а як наука про сутності, що має на меті констатувати пізнання сутності.

Е. Гуссерлю належить ще одна класифікація — за характером понять, утворених певними науками. За цією ознакою він поділив всі науки на *дескриптивні*, які ґрунтуються на описуванні, використовуючи дескриптивні (описові) поняття, і *точні* науки, які прояснюються за допомогою однозначного, точного визначення. Геометрію та інші математичні науки він назвав точними, а природничі — дескриптивними, хоча й вважав, що вони тісно пов'язані між собою. Та, попри ці зв'язки, жодна з груп наук не може підмінити іншу.

Над проблемами класифікації наукового знання працював й український природодослідник, мислитель **Володимир Вернадський** (1863—1945), який одним із перших у світовій науці усвідомив важливість теоретичного освоєння проблем наукознавства, дослідження феномену науки засобами самої науки. Його внесок у становлення цієї дисципліни зберігає своє значення дотепер. Особлива роль належить його праці «Наукова думка як планетарне явище», у якій В. Вернадський розглядав вузлові проблеми розвитку природознавства, виокремлення та інтеграції його галузей і формування на цій основі нових міждисциплінарних наук (фізична хімія, хімічна фізика, біохімія, біогеохімія та

ін.). Будь-яку класифікацію наук він вважав умовною, але необхідною для окреслення визначення предметних галузей їх дослідження.

Традиційною вважається класифікація наук за предметом дослідження, згідно з якою виокремлюють математичні, фізичні, хімічні, біологічні, технічні, соціальні науки тощо. Іншим прикладом традиційної класифікації наук є їх поділ залежно від пізнання та практичної дії на теоретичні (фізика, хімія, астрономія, біологія, математика та інші) і прикладні (радіотехніка, гірська справа, агрохімія, медицина тощо). Такий підхід поділяв німецько-американський філософ, соціолог *Еріх Фромм* (1900—1980), вважаючи, що науку слід диференціювати за встановленням об'єктивно правильних норм виведення знань. За його твердженням, чисті, тобто теоретичні, науки мають справу з відкриттям фактів і принципів, а прикладні зорієнтовані на практичні норми, відповідно до яких належить діяти.

4. Теоретична основа наукових досліджень.

Теорія є найадекватнішою формою наукового пізнання. Вона охоплює сукупність абстрактних пізнавальних уявлень, ідей, понять, концепцій, які обслуговують практичну діяльність людей. Традиційно її протиставляють практиці.

Теорія — система достовірних знань про дійсність, яка описує, пояснює, передбачає явища конкретної предметної галузі.

Вона дає знання, істинність якого перевірена практикою, забезпечує вивчення об'єкта пізнання в його внутрішніх зв'язках і цілісності, пояснює різноманітність існуючих фактів і може передбачити існування нових, ще невідомих.

У сучасній філософії і методології науки виокремлюють п'ять основних елементів теорії.

➤ Вихідні засади (фундаментальні поняття, принципи, закони, рівняння, аксіоми тощо).

- Ідеалізований об'єкт (абстрактна модель суттєвих властивостей і зв'язків досліджуваних предметів).
- Логіка теорії (сукупність певних правил і способі: доведення, спрямованих на пояснення структури і зміну знання).
- Філософські установки і ціннісні фактори.

5. Структура наукової теорії

Структура більш-менш цілісних наукових теорій як правило, складається з таких розділів:

- структура предмета дослідження;
- закони функціонування теорії;
- класифікація різновидів предмета дослідження;
- генезис і розвиток теорії.

Як найскладніша форма вираження наукових знань, теорія виникає лише на досить високому щаблі розвитку пізнання певної сукупності явищ і охоплює елементи, що становлять простішу форму вираження знань.

Основним і найважливішим елементом наукової теорії вважають принцип, що органічно пов'язує інші елементи в єдине ціле, у струнку систему.

Принцип— *вихідний пункт теорії; те, що становить основу певної сукупності знань.*

У науковій теорії принцип є стрижнем, навколо якого синтезуються всі її поняття, судження, закони тощо, розкриваючи, обґрунтовуючи і розвиваючи його.

Принципи різняться за багатьма ознаками. А кожна теорія, як правило, формується на основі кількох принципів різного рівня спорідненості. Водночас вони не повинні формально-логічно суперечити один одному. А принцип меншого рівня спорідненості конкретизує принцип більшого рівня спорідненості.

Ідея — *форма відображення зовнішнього світу, що охоплює свідомість, цілі й перспективи його пізнання і практичного перетворення.*

Суттєві особливості ідеї як феномену засвідчують її близькість за змістом з поняттям «принцип» і феноменом, позначеним ним.

Зрілість наукової теорії, глибина її висновків, спроможність адекватно відобразити глибинні процеси, закономірності значною мірою залежать і від зрілості, вираженості й досконалості наукових понять, якими вона й оперує.

***Поняття** — форма мислення, що забезпечує пізнання сутності явищ, процесів, узагальнення їх ознак.*

Науковий рівень теорії і рівень втілених у її поняттях знань взаємопов'язані. Більше того, історія формування і розвитку багатьох теорій значною мірою є історією формування і розвитку найзагальніших понять категорій науки.

Отже, основним елементом у структурі теорії, який визначає її зміст, є принцип. Він утворює верхній рівень теорії. На цьому рівні функціонують й основні поняття, судження і закони. Вони незалежні, не зумовлені одне одним. Проте вони пов'язані з основним принципом теорії і не можуть як логічно, так і за змістом том суперечити йому. Разом із ним вони утворюють єдине ціле. Головний принцип теорії об'єднує основні поняття, судження і закони у цілісність, ядро якої, і всієї теорії, складають фундаментальні закони.

***Фундаментальний закон** — закон, що виражає зв'язки між вихідними, основними поняттями.*

Узгоджені з правилами логічного висновку фундаментальні закони дають змогу розгорнути весь логічний стрункий ланцюг причетних до змісту певної теорії суджень, виступають критерієм їх істинності. Узгоджене з фундаментальними законами судження визнають істинними, а ті, що суперечать їм — помилковими, залучають у систему суджень теорії, оскільки істинність фундаментальних законів підтверджується практикою.

Кожний елемент теорії, кожне її положення повинні бути обґрунтованими, науково доведеними, гіпотези (припущення), ймовірні висновки і неперевірені дані не завжди можуть бути елементами теорії. Здебільшого вони передують формуванню або розвитку теорії.

6. Функції наукової теорії

Теорії як найвищій формі вираження наукових знань властиві багато важливих функцій, основними з яких є *пояснювальна, передбачувальна, синтезуюча, методологічна, практична.*

Пояснювальна функція. Наукове пояснення полягає в розкритті зв'язків між ще не з'ясованими фактами, явищами, подіями, процесами, закономірностями цінності (об'єктами наукового пояснення) і вже відомими й поясненими, а також із явищами (процесами, закономірностями), які зумовили їх. Усе це дає змогу усвідомити місце об'єктів пояснення в системі природних, суспільних взаємозв'язків і законів.

Поясненням називають складний, тривалий дослідницький процес, що знаменує найважливіше завдання наукового пізнання й відбувається задля всебічного характеризування певної сукупності явищ. Мети пояснення досягають за допомогою багатьох методів: дедукції метод дослідження, який полягає у переході від загального до окремого), аналогії (умовивід, у якому через схожість предметів, явищ, процесів за одними ознаками роблять висновок про можливу схожість цих предметів за іншими ознаками), опису, порівняння, впорядкування моделі, пояснення через закон або систему законів науки, генетичного (за походженням), функціонального, структурного пояснення тощо. Пояснення завжди постає у формі висновку або системи логічних висновків, утворених сукупністю пояснювальних прийомів.

Пояснювальна функція розкриває процеси закономірного розвитку об'єктів теорії, науково обґрунтовує ці закономірності. Через явища вона виявляє багатосторонність і різноманітну сутність об'єктів. У різних теоріях здійснюється за допомогою різноманітних форм і прийомів пояснення.

Пояснення — *з'ясування особливостей ситуації, розкриття мотивів, причин певних процесів, явищ, подій.*

Здійснюється пояснення за допомогою тих *висловлювань, суджень*, які містяться в структурі теорії. Це стосується як вихідних (початкових), так і

похідних (введених з інших) висловлювань, поданих як закон науки і поняттєво-категорійний апарат теорії. Цим відрізняється пояснення на рівні теорії від пояснень вживаного в повсякденному житті, яке може здійснюватися на основі практичного досвіду, емпіричних (заснованих на чуттєвому досвіді) спостережень, законів і правил.

Пояснення тісно пов'язане з **описом** — словесним передаванням чогонбудь. Опис є первинним, не зовсім точним словесним відображенням явища, сукупності явищ, процесів і подій. Під час опису об'єкта, як правило, перераховують ознаки, що більш-менш повно розкривають його і можуть бути як істотними, так і несуттєвими. До опису явища вдаються тоді, коли важко або неможливо сформулювати наукове визначення його поняття. В інших випадках опис супроводжує визначення задля повнішої характеристики.

Опис є важливим початковим етапом формування наукової теорії, хоча розкриття в процесі реалізації пояснювальної функції теорії сутності охоплених нею предметів і явищ, взаємозв'язків і відношень між ними і з іншими предметами і явищами, а також висвітлення процесу виникнення і розвитку пояснюваних об'єктів зумовлює появу можливостей наукового передбачення їх розвитку.

Передбачувальна функція. Сутність передбачувальної функції теорії полягає в тому, що наукова теорія дає змогу окреслити на основі наукових знань тенденції подальшого розвитку пояснюваних явищ, передбачити майбутні події, виникнення нових, невідомих явищ, що має велике значення і для діяльності людей, і для наукового пізнання.

Передбачувальна функція теорії не тільки характеризує наукову зрілість, глибину теорії, яка виявляє властивості, зв'язки і відношення предметів, явищ досліджуваної нею сфери дійсності, а й передбачає планування майбутньої діяльності.

Передбачувальна функція теорії є продовженням і розвитком пояснювальної, вони тісно пов'язані між собою, оскільки кожне пояснення тією чи іншою мірою містить і передбачення, а передбачення неможливе без

пояснення і вибудовується на його основі. Чим повніше реалізована пояснювальна функція теорії, тим ширші її прогностичні можливості, а отже, досконаліша її передбачувальна функція. Рівень досконалості, глибина пояснювальної та передбачувальної функцій визначають істинність теорії.

Синтезуюча функція. Кожна теорія впорядковує нагромаджений наукою в конкретній сфері знань обсяговий емпіричний матеріал, узагальнює його, постає як синтез інформації за єдиним принципом. Функція синтезуючої теорії полягає й у розкритті нею закономірних зв'язків між частинами й елементами теоретичної системи, що дає змогу визначити принципово нові відношення й інтеграційні якості, які властиві теорії як цілісній системі на противагу окремим частинам й елементам теорії або простій їх сукупності. Крім того, систематизація знань у теорії забезпечує принципове їх спрощення, усуває розрізненість. Синтезуюча функція теорії особливо яскраво виявляється, коли йдеться про сукупність або систему теорій (теорія міжнародної торгівлі, філософія світового господарства).

Методологічна функція. Наукова теорія спроможна не тільки синтезувати, організовувати, інтегрувати в єдину логічно струнку систему знання людей про навколишню дійсність, а й розвивати, удосконалювати їх, поповнювати теоретичний арсенал науки новими відомостями, що досконаліше і глибше розкривають матеріальні й духовні явища, їх найважливіші закономірності. Ці особливості наукової теорії реалізуються в методологічній функції.

Між науковими теоріями, закономірностями буття і методами, у яких розкриваються ці закономірності, існує органічний взаємозв'язок, взаємопроникнення, взаємотрансформація (перехід один в одного) у процесі пізнання: теорія за певних умов після відповідної зміни перетворюється на метод пізнання, а методи наукового дослідження набувають якостей теорії, теоретичного значення. Наприклад, системний метод спочатку використовувався лише в біологічній науці, а економічна теорія з часом стала методологічною основою всіх економічних наук.

Практична функція. Як стверджував американський промисловець Генрі Форд (1863—1947), «немає нічого більш практичного, ніж добра теорія». Наукова теорія своїми функціями зорієнтована не тільки на свої внутрішні потреби, а й на важливу зовнішню функцію — практичну, оскільки створення наукової теорії не є самоціллю науки. Сама по собі теорія не мала б настільки великого значення, якби вона не була потужним засобом розвитку наукових знань, а також науковою, методологічною основою практичної діяльності людей.

7. Класифікація наукових теорій

Наука загалом, як і конкретна наука зокрема, охоплює багато найрізноманітніших теорій. У зв'язку з цим постала необхідність створити таку класифікацію наукових теорій, яка, будучи заснованою на їх об'єктивному змісті, забезпечила б визначення місця кожної з теорій у системі наукових знань.

До XVIII ст. наука була єдиною, не розчленованою на окремі галузі. Вона не мала у своєму розпорядженні справді глибоких знань. З огляду на це важко було очікувати науковості від класифікації теорій і галузей знання.

До середини XIX ст. було прийнято поділяти науки і відповідні їм теорії на такі групи:

- теорії, що вивчають мінерали;
- теорії, що досліджують життя рослин;
- теорії, що вивчають життя тварин.

Найвдаліший принцип класифікації наук і відповідних їм теорій запропонував німецький філософ **Георг-Вільгельм-Фрідріх Гегель** (1770—1831), який розглядав весь природничо-історичний і духовний світ таким, що розвивається, відповідно до цього прагнучи аналізувати і систему знань. Своїм завданням він вважав створення такої системи усіх нагромаджених людством знань, яка була б не довільною, а відповідала б внутрішній логіці розвитку предмета дослідження. Згідно з цим принципом Гегель наукові теорії про

природу поділяв на механіку («механізм»), що служить вихідним пунктом поступального розвитку абсолютної ідеї (надприродного, нічим не зумовленого начала, «божественної думки», безособового розуму, які, за філософською системою Гегеля, породжують матеріальний світ) в природі, фізику («хімізм») як початок прямування природи в середину і біологію («організм»), в якій виявлений процес завершується. Кожен із цих шаблів розвитку абсолютної ідеї, вважав він, втілюється в певному «царстві природи», і хоч усі вони мають самостійне значення, останнє «царство природи» є конкретною єдністю всіх попередніх.

Наукові теорії можна класифікувати і за іншими критеріями, зокрема за ступенем їх спільності, яка визначається спільністю фундаментальних законів, що утворюють ядро теорії. Існують різноманітні ступені спільності законів, залежно від того, наскільки велике коло явищ вони охоплюють. За цим критерієм їх поділяють на такі групи:

- специфічні. Діють тільки у певній сфері дійсності і відображають істотні зв'язки окремих аспектів матеріального чи духовного світу;
- загальні. Їх дія поширюється або на всю природу, або на всі суспільні явища, або на все людське мислення;
- всезагальні. Поширюються на всі явища природи, людського співтовариства і мислення.

Залежно від місця і ролі в тій або іншій теорії емпіричних даних і дедуктивних побудов, а також від їх логічної структури теорії поділяють також на дедуктивні і недедуктивні.

Проте ця класифікація досить відносна, оскільки жодна теорія не може формуватися і розвиватися без емпіричних даних і дедуктивних побудов, але в різних теоріях домінують то емпіричні відомості, то дедуктивні конструкції. Наприклад, дедуктивні теорії, як і всі інші, формувалися на емпіричному матеріалі, але в них дослідні дані постають лише як базові, вихідні, а розгортання теорії здійснюється дедуктивно, тобто значною мірою незалежно від досвіду. У формуванні недедуктивних теорій теж неможливо уникнути

дедуктивних висновків, оскільки без них не можуть існувати теоретичні конструкції, але в цьому разі домінує опрацювання емпіричних даних переважно на основі індуктивних (грунтуються на переході від спостереження явищ до з'ясування загальних правил і законів) й аналогічних висновків.

Найбільш науково розробленими є дедуктивні теорії, однак вони дещо обмежені, їх побудова потребує значних ідеалізацій, а логічна замкнутість зумовлює їх консерватизм; недедуктивні ще чекають на належне опрацювання, хоч у науці вони відіграють не меншу роль.

Певне визнання здобула класифікація наукових теорій на кількісні і якісні, залежно від місця логічних форм їх вираження. Кількісними вважають найбільш математично опрацьовані теорії, які мають у своїй основі певну математичну формулу. До якісних зараховують науково не завершені, логічно і математично не опрацьовані теорії. Попри певну вмотивованість такої класифікації, поділ наукових теорій на кількісні і якісні надто відносний, оскільки важко встановити, де закінчується якісна теорія і починається кількісна. Адже кількісна характеристика предметів, явищ дійсності не віддільна від якісної, і навпаки. Тому з'ясування якісних характеристик об'єктів теорії здебільшого відбувається одночасно з пізнанням їх кількісних параметрів, які, однак, не завжди піддаються математичному опрацюванню.

Подібним до класифікації за кількістю-якістю є виокремлення формалізованих і неформалізованих теорій залежно від доступності для математичного опрацювання. Найсуттєвіша вада цього поділу полягає в тому, що цілком формалізованих теорій не існує. Крім того, вона не позбавлена властивих іншим класифікаціям недоліків.

Наукові теорії класифікують і залежно від панівного при їх формуванні методу або логічного засобу дослідження, що певною мірою вплинули на їх зміст. На цій підставі теорії поділяють на три групи:

➤ Порівняльні теорії. Під час їх формування переважає порівняльний метод дослідження, за допомогою якого відбувалося розкриття сутності явищ дійсності, вивчення історії або теорії однотипних явищ. Цей метод

забезпечує вивчення об'єктів пізнання шляхом порівняння їх окремих властивостей із відповідними властивостями однотипних явищ або різних етапів того самого явища. Оскільки порівняння можливе на різних щаблях розвитку явищ, його ще називають історичним.

- Аналітичні теорії. Стосуються порівняно невеликої області дійсності або певної її частини, конкретного аспекту, виділяючи й абстрагуючи їх від інших. Завдяки цьому аналітичні теорії формулюють досить глибокі закономірності. Найпоширеніші в конкретних науках.
- Синтетичні теорії. Належні до цієї групи теорії особливо розвинуті, обґрунтовані, змістовні, повні. Як правило, вони підсумовують всю сукупність знань про явища. У природничо-науковій сфері такою є теорія відносності, створена на основі всіх досягнутих фізичних і математичних знань, які стосуються матерії, руху, простору і часу.

ТЕМА № 2: НАУКОВА ІНФОРМАЦІЯ

1. Поняття інформації. Види інформації.
2. Види інформаційних видань.
3. Поняття про наукові видання художніх текстів.
4. Інформація в системі бібліографічних ресурсів України.
5. Підбір наукової літератури.
6. Наукові конференції і семінари.

1. Поняття інформації. Види наукової інформації

Під *інформацією* розуміємо відомості, що передаються усно, письмово або іншим шляхом, у тому числі за допомогою технічних засобів.

Інформація як об'єкт зберігання, накопичення, переробки і передавання має тісні зв'язки з іншими галузями діяльності: статистикою, бібліотекознавством, бібліографією, кореспонденцією, діловодством та ін.

Інформація поділяється на наукову, науково-технічну, економічну, природничу, медичну, статистичну тощо.

Наукова інформація є наслідком науково-дослідницької діяльності, яка формується в процесі пізнання навколишнього світу і відображає його закономірності.

Закон про інформацію, прийнятий у травні 1992 року, визначає основні види інформації, джерела і режим доступу до неї. Так, основними видами інформації, в тому числі й наукових досліджень є статистична інформація (кількісна характеристика подій і явищ у всіх сферах життя України); масова інформація (публічно оголошувана, друкована та аудіовізуальна інформація); інформація про діяльність державних органів влади; правова інформація, інформація про особу (національність, освіта, сімейний стан, релігійна приналежність, стан здоров'я, адреса, дата і місце народження); інформація довідково-енциклопедичного характеру; соціологічна інформація (спирається на результати соціальних опитувань, спостережень, інших соціологічних досліджень).

Передача інформації через проміжний об'єкт-посередник здійснюється за допомогою різного роду *документів*, які поділяють на письмові, що містять інформацію у вигляді тексту, фонетичні – запис звуків, графічні – запис зображень, що не складають алфавіт.

Письмові документи поділяються на два види *рукописні* і *друковані*. До рукописних належить такий документ як дисертація на здобуття наукового ступеня, що виконується машинописним способом, але за формою представлення інформації є рукописом, що вказується на титульному листі. Рукописом вважається і дипломна робота. Монографія, видрукувана типографським способом, може становити текст дисертації. Наприклад, монографія Соломії Павличко “Дискурс модернізму в українській літературі” є її дисертаційною розробкою на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук.

За характером інформації письмові документи поділяються на *первинні* і *вторинні*. Первинні документи містять безпосередньо результати проведеного наукового дослідження: рукописні звіти, статті, монографії тощо.

Вторинні документи є результатом синтетичної переробки початкових документів. До них належать різні бібліографічні, реферативні, оглядові та інші документи. Між первинними і вторинними документами немає різкого відокремлення.

2. Види інформаційних видань

Основними джерелами наукової інформації є *книжки, періодичні видання, проміжні види публікацій, неопубліковані документи*, що належать до типу первинних документів, та документи вторинні: *довідкові видання, огляди, реферативні журнали, бібліографічні покажчики*.

Книжки у свою чергу поділяються на монографії, підручники і навчальні посібники, праці і матеріали наукових конгресів, конференцій тощо, офіційні видання державних установ.

Монографія – це наукове або науково-популярне книжкове видання, яке

містить повне всебічне дослідження однієї проблеми або теми і належить одному або кільком авторам. Наприклад, монографія Олексія Вертія “Народні джерела творчості Івана Франка” (Тернопіль, 1998). В анотації визначається основний напрямок дослідження і коло читачів, на яке розраховано це видання:

“На основі аналізу художньої, наукової, публіцистичної, епістолярної спадщини у монографії досліджується еволюція принципів художньо-естетичного освоєння І.Франком народної моралі, етики, естетики, психології, філософії, інших аспектів народного світогляду та поезики фольклору. У книзі також з’ясовується національна своєрідність поезії, прози та драматургії письменника. Для народознавців, літературознавців, викладачів, учителів, студентів-філологів.

Навчальна література – підручники, посібники, методичні рекомендації, тексти лекцій містять відомості навчального характеру і здебільшого призначені для викладачів і студентів вищих та середніх навчальних закладів, учнів загальноосвітніх шкіл тощо, а також може бути використана різними категоріями читачів як довідковий матеріал. Отже, вона може бути включена до списків літератури, тобто цитована у наукових дослідженнях.

Підручники і посібники складаються згідно з навчальними програмами і можуть охоплювати курс повністю або частково.

Підручники для вищих навчальних закладів, крім практичних даних, містять теоретичний матеріал і тим самим наближаються до наукової літератури. Наприклад, підручник Анатолія Ткаченка “Мистецтво слова. Вступ до літературознавства” (К.,1997) на титульній сторінці має вказівку “Затверджено Міністерством освіти України як підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів” і має таку анотацію:

“Підручник уводить в основне коло понять, категорій, дефініцій науки про літературу. Схарактеризовано головні її сфери, допоміжні та дотичні дисципліни; запропоновано принципово нову модель-схему генерики, що допомагає осмислити мистецтво слова як систему систем, сприяє

термінологічному структуруванню. Феномен художньої творчості розглядається в об'ємних різноаспектних вимірах, головний з яких – художність. Відтак значну увагу приділено поетиці літературного твору, множинності його інтепретацій, варіативності підходів, проблемам стильової типологізації / індивідуалізації, естетиці слова”

Навчальні посібники теж складаються згідно з навчальними програмами, вони містять матеріал, який доповнює навчальний курс за певними розділами. Навчальні посібники видають, крім того, як книги, що не відповідають повністю навчальній програмі і випускаються як дослідні видання, на основі яких у майбутньому будуть підготовлені підручники. Наприклад, посібник Клавдії Фролової "Цікаве літературознавство" містить на титульній сторінці перелік основних питань, що розглянуто в книзі: “1.Матерія художності. Природа і суть 2.Як народжується сонячний фенікс? 3. Будівля і древо літератури”. Це видання має науково-популярний характер і виконано у формі листування.

Методичні рекомендації складаються на основі робочої програми викладача й містять, як правило, перелік тем лекційного й практичного курсу, питання та завдання до практичних занять, орієнтовні відповіді на питання, методичні рекомендації до підготовки до практичних занять чи семінарів, матеріали до лекцій, рекомендовану літературу тощо.

Тексти лекцій складаються на основі робочої програми викладача і містять повні або часткові тексти лекційного курсу.

Праці і матеріали наукових конгресів, конференцій тощо вміщують дискусійний матеріал поряд із розв'язанням окремих наукових проблем.

Спеціальні види наукових видань становлять *збірники наукових праць, тез та матеріалів конференцій* тощо.

Тези доповідей – науковий неперіодичний збірник, що містить опубліковані до початку конференції матеріали попереднього характеру (реферати доповідей і повідомлень). Такі збірники належать до вторинних документів. Наприклад. Дніпропетровський державний університет.

Лінгвістичний семінарій. Тези доповідей. – Дніпропетровськ, 1966.

Матеріали конференцій, симпозіумів – неперіодичний збірник, що містить підсумки конференції (доповіді, рекомендації, рішення): Літературознавство. Бібліографія. Інформатика. Третій Міжнародний конгрес українців 26-29 серпня 1996 року. - Харків: Око, 1996.

Збірники наукових праць – збірник, який містить дослідницькі матеріали наукових установ, навчальних закладів або товариств. Наприклад: Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки; Вісник Київського університету. Серія філологія; “Українське мовознавство”, “Культура слова”.

Періодичні видання – це витвір друку, що характеризується системністю випусків (номерів) під єдиною назвою.

Журналом називають періодичне видання, що виходить раз на місяць, квартал, півріччя, і містить нову інформацію про останні досягнення і методи в науці. Серед багатоманіття української періодики, зокрема наукової, виокремимо основні видання філологічного напрямку:

- Слово і час – Радянське літературознавство (до 1990)
- Мовознавство
- Сучасність
- Филологические науки
- Українська мова і література в школі – Дивослово (з 1991)
- Дзвін
- Українська література в загальноосвітній школі
- Рідна школа
- Урок української
- Київська старовина (літературно-історичний)
- Українська мова та література
- Українська мова та література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах
- Київ

- Вітчизна
- Дніпро
- Борисфен
- Кур'єр Кривбасу
- Березіль та інші.

Газети містять політичні, критичні, науково-популярні статті, коротку наукову інформацію хронологічного типу. Газети є цінним джерелом інформації певного напрямку, оперативності. Філологічні газети:

- Літературна України
- Українська мова та література
- Слово Просвіти
- Українське слово

Автореферати дисертацій становлять проміжні види публікацій. У них викладено основні положення і дані виконаних наукових досліджень.

До ***неопублікованих матеріалів*** належать переклади, дисертації. ***Переклади*** іноземної літератури, статті з іноземних наукових журналів необхідні науковим інститутам виконуються самими організаціями, іноді спеціальними інститутами наукової інформації, які здійснюють переклади на замовлення.

Дисертація – наукова праця, у якій досліджується певна проблема, розглядаються шляхи її вирішення, розробляються нові теоретичні положення, які становлять нові досягнення у певній галузі наук. Дисертації на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора наук з усіх галузей зберігаються в Національній бібліотеці України ім. В.Вернадського.

Довідкові видання складаються з енциклопедій, що містять дані з певних галузей знань, викладених у коротких статтях, наприклад, "Українська радянська енциклопедія" (у 17-ти т. перше видання, та 12-ти - друге), "Український радянський енциклопедичний словник", та словників – довідкових видань, що містять упорядкований перелік мовних одиниць, наділених довідковими даними: енциклопедичні словники термінів

(Літературознавчий словник-довідник / Р.Гром'як, Ю.Ковалів та ін. - К.: ВЦ "Академія", 1997.-752 с.) , біографічні словники (Шевченківський словник); лінгвістичні словники – тлумачні, мови письменників ("Словник мови Шевченка" у 2-х т., "Словник мови творів Г.Квітки-Основ'яненка" в 3-х т.) та ін.

Бібліографічні покажчики бувають загальні і галузеві. Біобібліографічні покажчики з лінгвістики і літературознавства видані на Україні:

1. Слов'янська філологія на Україні (1977-1981 рр.): Бібліографічний покажчик. Ч.2. Літературознавство / Укл.: Л.В.Беляєва, Н.М.Деркач, Ю.Л.Гунченко, О.М.Устінова. – К., 1983. – 520 с.

2. Філологічні науки на Україні: Покажчик літератури за 1980 р. / Укл. Л.В.Беляєва та ін.

Галузеві журнали містять інформацію про нову літературу та подають окремі бібліографічні огляди. Наприклад, "Слово і час" має рубрику "Наші презентації", а "Кур'єр Кривбасу" рубрику "Книгопанорама".

3. *Поняття про наукові видання художніх текстів*

Основним джерелом філологічних досліджень часто є текст, першоджерело, художній твір. Видавництва, як правило, спеціалізуються з випуску літератури для певних категорій. Видавництво "Веселка", скажімо, спеціалізується з випуску дитячої літератури, видавництво "Наукова думка" випускає спеціальну наукову літературу.

Під **академічним виданням** розуміємо тип наукового видання тексту, підготовленого групою науковців за автографами письменника, друкованими джерелами, що супроводжуються коментарями і містять усі варіанти певного твору.

Зібрання творів – різновид видання, яке містить усі або основні твори одного автора, що охоплює всі сфери його наукової, літературно-художньої, публіцистичної діяльності. Зібрання творів складається з текстів науково

підготовлених групою фахівців. Ці видання поділяються на *повне зібрання творів, зібрання творів, вибрані твори*.

У наукових роботах прийнято використовувати повні, академічні видання творів, наприклад, Тарас Шевченко. Повне зібрання творів: У 12 т.. Т.1. – К.: Наукова думка, 1989. - 568 с.; Франко Іван. Зібрання творів: У 50 т. Т.28. – К.: Наукова думка, 1980. Але, наприклад, Хвильовий Микола. Твори: В 5 т. Нью-Йорк-Балтимор-Торонто: Смолоскип. - 1982 не є академічним виданням, але воно більш повне за українське материкове видання Хвильовий М. Твори: У 2 т. - Т.2. - К.: Дніпро, 1990, і, на сьогодні, вважається найповнішим, тому цитати і приклади слід добирати за цим виданням.

4. Інформація в системі бібліографічних ресурсів України

Найбільшими книжними фондами володіють Національна наукова бібліотека України ім. В.Вернадського, Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаника, Одеська (ОДУ ім. Мечнікова) і Харківська (ХНУ ім. В.Каразіна) державні наукові бібліотеки, наукові бібліотеки Київського (КНУ ім. Т.Шевченка), Львівського (ЛНУ ім. І.Франка), Чернівецького (ЧДУ ім. Ю.Федьковича) університетів.

Основними допоміжними засобами пошуку літератури в бібліотеках є каталоги. У бібліотеці будь-якого університету існують такі різновиди каталогів як алфавітний, системний (записи розміщуються за галузями знань), каталог назв творів, каталог авторефератів, дисертацій, каталог нових надходжень. За видами документів каталоги розрізняють: каталог книг, каталог періодичних видань, каталог дисертацій, каталог картографічних видань і т.д. З 2001 року більшість наукових бібліотек створили електронні каталоги.

Важливе значення для інформаційного пошуку мають інформаційно-пошукові мови класифікаційного типу. У бібліотеках документам присвоюються індекси, згідно з якими вони розміщуються. Є багато різновидів універсальних класифікацій, в Україні найбільшого поширення мають дві класифікації – УДК і ББК.

Універсальна десятикова класифікація (УДК) поділяється так:

0 Загальний відділ

1 Філософія. Психологія.

2 Релігія. Теологія

3 Суспільні науки

4 (анульований з 1961 р.)

5 Математика. Природничі науки.

6 Прикладні науки. Медицина. Техніка.

7 Мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво. Філософія. Музика.

Ігри. Спорт

8 Мовознавство. Філологія. Художня література. Літературознавство

9 Географія. Біографія. Історія

Вітчизняною класифікацією вважаються **Бібліотечно-Бібліографічна класифікація (ББК)**. Основний ряд ББК для наукових бібліотек.

А (відділ анульовано у 1992 р.)

Б Природничі науки в цілому

В Фізико-математичні науки

Г Хімічні науки

Д Науки про Землю (геодезичні, геофізичні, геологічні і географічні)

Є Біологічні науки

Ж/О Техніка

П Сільське і лісове господарство, науки

Р Охорона здоров'я. Медична науки

С Суспільні науки в цілому

Т Історія.

У Економіка

Ф Політика

Х Держава і право. Юридичні науки

Ц Військова наука

Ч Культура. Наука. Освіта

Ш Філологічні науки. Художня література

Щ Мистецтво. Мистецтвознавство

Е Релігія. Атеїзм

Ю Філософські науки. Психологія

Я Література універсального змісту.

ББК	Назва галузі	УДК
Ш 41.4	Українська мова	4У
Ш 141.5	Західнослов'янські мови	4И
Ш2/3	Фольклор	ф, 8ф
Ш 40	Художня література. Літературознавство.	8, Р, И, У, С
Ш 401	Теорія літератури	8
Ш 6	Вчення про види і будову творів худ літ (поетика)	8.05 Р, У, С, И
Ш 7	Художня література Ораторське мистецтво	808.5

Неопубліковані та в основному невідомі науці матеріали зберігаються в архівах. *Архівна евристика* – пошук інформації в архівах, вона складається із сукупності методів та прийомів вивчення джерел (документів, автографів і т.п.) і застосовується в текстології.

Архіви України:

Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (розташований на території Софійського історико-архітектурного комплексу) містить фонди Спілки радянських письменників, матеріали видавництва “Радянський письменник”, рукописи, щоденники, епістолярій письменників М.Рильського, В.Сосюри, Ю.Яновського, Л.Первомайського, А.Малишка, Олеся Гончара, літературознавців Є.Кирилюка, О.Білецького та ін.

Центральний державний історичний архів України в м.Львові містить матеріали про життя і творчість Т.Шевченка, І.Франка, Лесі Українки, О.Кобилянської, автографи І.Франка, М.Павлика, М.Коцюбинського та інших.

Існує архів при *Інституті літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України*.

Правила роботи з архівними матеріалами обумовлені у кожному архіві,

зокрема що стосується можливості доступу до матеріалів дослідників.

4. Підбір наукової літератури

При підборі наукової літератури до обраної теми дослідження слід звертатись за допомогою до бібліографічних описів-карток, які дають інформацію про напрямок розробок певної книги.

Бібліографічний огляд - це список літератури (книжок і статей) на певну тему чи з певної галузі знань.

Анотація - це короткі відомості про зміст книжки або статті, які подаються до її бібліографічного опису. У ній міститься стисла характеристика книжки чи статті, її критична оцінка, іноді перелік основних розділів чи питань, що висвітлюються; відомості про автора і про те, на якого читача вона розрахована. Іноді анотації подаються на картках після бібліографічного опису.

Наприклад:

Козлов А.В., Козлов Р.А. Азбука літературознавства: Навчально-методичний посібник. - Тернопіль, 1997.

Оновлення змісту і форми навчання було постійною потребою, і тому цей посібник є однією зі спроб таких пошуків. У ньому вперше подаються короткі теоретичні обґрунтування відомої і нової тематики з теорії літератури, подано нові тлумачення літературознавчих термінів, понять і категорій, введено зовсім новий розділ "Прийоми творення образів", тематично-комплексний виклад провідної термінології літературознавства з опорою на базові поняття з методології та теорії мистецтв.

Особливу увагу звернуто на аналіз твору і методику його здійснення на різних рівнях.

Короткі методологічні вказівки подаються і до кожного окремого розділу, і до всього матеріалу взагалі.

Бібліографічний опис складається за книгою. Основою є титульний лист, а за його відсутності обкладинка.

Елементи опису. 1. Заголовок: П.І.Б автора, назва. У підзаголовкових відомостях вказуються: дані, які уточнюють заголовок; дані, які розкривають характер видання; дані про редакторів, упорядників; дані про порядковий номер видання. 2. Вихідні дані – це місто (місце) видавничої організації і рік виходу книги. 3. Кількісна характеристика – кількість сторінок, ілюстрацій, котрі є у виданні.

◆ *Опис монографій, підручників:* Єфремов С. Історія українського письменства. - К.: Femina, 1995. - 688 с.

◆ *Опис збірок художніх творів:* Антонич Б.-І. Поезії / Упоряд. Д.Павличко та ін. - К.: Рад.письменник, 1989.- 454с.

◆ *Опис журнальних і газетних статей:* Вознюк Г. "...Художник має трохи інші очі" (Письменницька критика як специфічний різновид літературно-критичного мислення // Українська мова та література в школі.- 1985.- № 8. - С.10-15.

◆ *Опис статей із збірників наукових праць, матеріалів і тез конференцій:* Венцковський А. Діалектична логіка та проблеми методології обґрунтування в публіцистиці // Проблеми філософії: Науковий збірник. - Вип.88. - К.: Либідь, 1991. - С.57-59.;

◆ Вервес Г. Український авангардизм у контексті європейського (серед маніфестів і програм) // Українська література. Матеріали 1 конгресу Міжнародної асоціації українців (27 серпня - 3 вересня 1990). - К., 1995. - С.59-71.

◆ *Опис дисертацій і авторефератів:* Даниленко В. Архетип, монотип, стереотип як формотворчі структури художнього тексту. Дис.. ... к. філол. н. - К., 1994. - 200 с.

Заверталюк Н. Письменницька публіцистика в Україні 20-х - 70-х рр. ХХ ст. Проблеми. Жанри. Майстерність. Автореферат дисерт... докт. філол.наук. - К., 1992. - 29 с.

◆ *Опис багатотомних видань:* Франко І. Із секретів поетичної творчості // Франко І. Зібр. тв.: У 50-ти томах. -Т.31. - К.: Наукова думка, 1981. - С.45-119.

5. Наукові конференції і семінари

Наукові конференції проводяться з питань, які складають пріоритетні галузі сучасних досліджень, коли виникає необхідність узагальнити отримані результати.

Конференції, як правило проводяться кількома організаціями. Організаційний комітет складає програму, теми виступів і повідомлень,

плануються доповідачі. Програма конференції висвітлює тему, місце проведення, порядок денний і години роботи, теми доповідей і повідомлень, регламент роботи, а також додаткові відомості, наприклад, про транспорт, порядок реєстрації, одержання матеріалів, екскурсій тощо.

Програма, тези доповідей і запрошення розсилаються всім учасникам за 1-2 тижні до початку роботи конференції. Попередньо складається перелік організацій за яким висилаються всі матеріали: запрошення, програми, тези доповідей.

Для того, щоб взяти участь у конференції треба подати відомості про себе, статтю, що пропонується як текст доповіді. Відомості про автора подаються у довільній формі, допускається написання від їх від руки: прізвище, ім'я, по батькові; місце роботи (навчання), посада, вчене звання; робочий телефон, адреса закладу, де працює чи навчається учасник; домашній телефон, адреса.

При обговоренні декількох питань, об'єднаних загальною темою, основні доповіді заслуховуються на пленарних засіданнях, а поглиблені окремі питання на засіданнях секцій. Рішення, прийняті на засіданнях секцій, виносяться для затвердження на кінцевому пленарному засіданні. Часто в програмах конференцій плануються різного роду екскурсії в заклади аналогічного або суміжного профілів.

Семінари розділяють на навчально-методичні із проведенням їх на основі тематичних виставок, наукових бібліотек і на науково-практичні із проведенням їх у наукових інститутах, вищих навчальних закладах.

Учасники семінарів отримують різні матеріали, рекомендації для їх подальшого впровадження в науковий чи викладацький процес.

Семінари проводяться для ознайомлення широкого кола працівників з передовим досвідом. Семінари можуть бути короткотерміновими (2-3 дні), періодичними (1 раз на квартал) і постійними (щомісячними).

Підготовка семінарів ведеться за такими напрямками визначення теми: розробка програми, підбір доповідачів, рецензентів, наукових редакторів,

консультантів, методистів для виставок, розробка тематичних планів виставок і їх організація, підготовка і видання конспектів доповідей, розроблення проектів рекомендацій, організація виробничих екскурсій.

ТЕМА № 3: МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1. Методологічна культура науки.
2. Методологія наукових досліджень.
3. Основні методи досліджень у філології

У науковому дослідженні необхідно розрізняти методологію, метод і методикою. Під *методикою* розуміється спосіб знаходження нового матеріалу, тобто сукупність прийомів спостереження, експерименту й опису.

Метод — це підхід до досліджуваного матеріалу, його систематизація й теоретичне осмислення (теорія). *Методологія* — це застосування до процесу пізнання принципів світогляду, тобто співвіднесення отриманих даних з іншими фундаментальними науками й у першу чергу з філософією.

Діяльність людини в будь-якій сфері передбачає використання різноманітних методів опанування дійсності. На практиці метод реалізується як сукупність прийомів, операцій, спрямованих на теоретичне відображення або практичне опанування об'єкта пізнання, діяльності. У процесі наукових досліджень використовуються різноманітні методи пізнання, вивчення яких здійснює спеціальна наука — методологія.

Методологія — вчення про способи організації і побудови теоретичної й практичної діяльності людини.

Методологія досліджує загальну систему прийомів, способів, операцій пізнання і перетворення дійсності. Кожна сфера людської діяльності має разом з універсальними і специфічними особливостями й відповідну методологію. Специфічними особливостями наділена і методологія науки — сфера розумової діяльності людства.

Методологія науки — вчення про принципи побудови, форми і способи наукового пізнання. Її завдання полягає в забезпеченні пізнавальної, теоретичної діяльності людини найефективнішими прийомами, способами опанування дійсності з метою ефективного продукування матеріальних і духовних вартостей.

Для дослідників-початківців дуже важливо мати уявлення про методологію та методи наукової творчості, оскільки саме на перших кроках до оволодіння навичками наукової роботи найбільше виникає питань саме методологічного характеру. Передусім бракує досвіду у використанні методів наукового пізнання, застосуванні логічних законів і правил, нових засобів і технологій. Тому є сенс розглянути ці питання докладніше.

Для дослідника недостатньо встановити новий факт, важливо дати йому пояснення з позицій сучасної науки, розкрити його загальнопізнавальне, теоретичне або практичне значення.

Виклад наукових фактів має здійснюватися в контексті загального історичного процесу, історії розвитку певної галузі, бути багатоаспектним, з урахуванням як загальних, так і специфічних особливостей.

Складність, багатогранність і міждисциплінарний статус будь-якої наукової проблеми приводять до необхідності її вивчення в системі координат, що задається різними рівнями методології науки.

Методологія виконує такі функції:

- ❖ визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища;
- ❖ направляє, передбачає особливий шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета;
- ❖ забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається;
- ❖ допомагає введенню нової інформації до фонду теорії науки;
- ❖ забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці;
- ❖ створює систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання.

Ці ознаки поняття "методологія", що визначають її функції в науці, дозволяють зробити такий висновок: *методологія - це концептуальний виклад*

мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища.

Під методологічною основою дослідження слід розуміти основне, вихідне положення, на якому базується наукове дослідження. Методологічні основи даної науки завжди існують поза цією наукою, за її межами і не виводяться із самого дослідження.

Методологія - вчення про систему наукових принципів, форм і способів дослідницької діяльності - має чотирирівневу структуру. Нині розрізняють *фундаментальні, загальнонаукові* принципи, що складають власне методологію, *конкретнонаукові* принципи, що лежать в основі теорії тієї чи іншої дисципліни або наукової галузі, і *систему конкретних методів і технологій*, що застосовуються для вирішення спеціальних дослідницьких завдань.

Конкретнонаукова (або *частковонаукова*) *методологія* - це сукупність ідей або специфічних методів певної науки, які є базою для розв'язання конкретної дослідницької проблеми; це наукові концепції, на які спирається певний дослідник.

Пошуки методологічних основ дослідження здійснюються за такими напрямками:

- ❖ вивчення наукових праць відомих учених, які застосовували загальнонаукову методологію для вивчення конкретної галузі науки;
- ❖ аналіз наукових праць провідних учених, які одночасно із загальними проблемами своєї галузі досліджували питання даної галузі;
- ❖ узагальнення ідей науковців, які безпосередньо вивчали дану проблему;
- ❖ проведення досліджень специфічних підходів для вирішення цієї проблеми професіоналами-практиками, які не лише розробили, а й реалізували на практиці свої ідеї;
- ❖ аналіз концепцій у даній сфері наукової і практичної діяльності українських учених і практиків;

❖ вивчення наукових праць зарубіжних учених і практиків.

Отже, виходячи з методологічних основ наукового дослідження, необхідно чітко відповісти на запитання про: передбачувану провідну наукову ідею, сутність явища (об'єкта, предмета дослідження), суперечності, що виникають у процесі чи явищі, стадії, етапи розвитку (або тенденції). Це і складає наукову концепцію дослідження.

Концепція – це система поглядів, система опису певного предмета або явища, стосовно його побудови, функціонування, що сприяє його розумінню, тлумаченню, вивченню головних ідей. Концепція має надзвичайне значення, оскільки є єдиним, визначальним задумом, головною ідеєю наукового дослідження.

Стратегічні методологічні положення і принципи знаходять своє тактичне втілення в методах дослідження.

Метод – спосіб пізнання, дослідження явищ природи і суспільного життя. Це також сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вивченню конкретного завдання. Різниця між методом та теорією має функціональний характер: формулюючись як теоретичний результат попереднього дослідження, метод виступає як вихідний пункт та умова майбутніх досліджень.

У найбільш загальному розумінні *метод* – це шлях, спосіб досягнення поставленої мети і завдань дослідження. Він відповідає на запитання: як пізнавати.

Вибір конкретних методів дослідження диктується характером фактичного матеріалу, умовами і метою конкретного дослідження. Методи є упорядкованою системою, у якій визначається їх місце відповідно до конкретного етапу дослідження, використання технічних прийомів і проведення операцій з теоретичним і фактичним матеріалом у заданій послідовності.

В одній і тій же науковій галузі може бути кілька методик (комплексів методів), які постійно вдосконалюються під час наукової роботи.

Найскладнішою є методика експериментальних досліджень, як лабораторних, так і польових. У різних наукових галузях використовуються методи, що збігаються за назвою, наприклад, анкетування, тестування, шкалювання, однак цілі і методика їх реалізації різні.

Досить поширеним є поділ основних типів методів за двома ознаками: *мети і способу реалізації*.

За першою ознакою виділяються так звані *первинні* методи, що використовуються з метою збору інформації, вивчення джерел, спостереження, опитування та ін. *Вторинні* методи використовуються з метою обробки та аналізу отриманих даних - кількісний та якісний аналіз даних, їх систематизація, шкалювання та ін. Третій тип представлений *верифікаційними* методами і прийомами, що дають можливість перевірити отримані результати. Вони зводяться також до кількісного та якісного аналізу даних на основі виміру співвіднесення постійних і змінних чинників.

За ознакою способу реалізації розрізняють *логіко-аналітичні, візуальні та експериментально-ігрові* методи. До перших належать традиційні методи *дедукції та індукції*, що різняться вихідним етапом аналізу. Вони доповнюють один одного і можуть використовуватися з метою *верифікації - перевірки істинності гіпотез і висновків*.

Візуальні, або графічні, методи - графи, схеми, діаграми, картограми та ін. дають можливість отримати синтезоване уявлення про досліджуваний об'єкт і водночас наочно показати його складові, їхню питому вагу, причинно-наслідкові зв'язки, інтенсивність розподілу компонентів у заданому об'ємі. Ці методи тісно пов'язані з комп'ютерними технологіями.

Експериментально-ігрові методи безпосередньо стосуються реальних об'єктів, які функціонують у конкретній ситуації, і призначаються для прогнозування результатів. З ними пов'язаний цілий розділ математики - "теорія ігор"; з їх допомогою вивчаються ситуації в політичних, економічних, воєнних питаннях. Вони використовуються у психології ("трансакційний

аналіз"), соціології ("управління враженнями", "соціальна інженерія"), в методиці нетрадиційного навчання.

У прикладних аспектах гуманітарних наук доцільно використовувати *математичні методи*. Математичний апарат теорії ймовірностей дає можливість вивчати масові явища в соціології, лінгвістиці. Математичні методи відіграють важливу роль при обробці статистичних даних, моделюванні. Однак при цьому слід зважати на різницю в природі об'єктів і категорій гуманітарних, природничих і математичних наук. Проблема полягає у визначенні конкретної гуманітарної сфери, у якій застосування математичних методів дає результати.

Основні методи дослідження у галузі філології

Методи дослідження в системі філологічних наук діляться на дві групи: методи літературознавчого аналізу та методи мовознавчого аналізу.

Методи дослідження у галузі літературознавства – це сукупність засобів та прийомів вивчення літературних явищ, які засновані на теоретичних уявленнях про сутність літератури:

Традиційні методи, які засновані на контекстуальному вивченні літературного твору:

- Біографічний метод – за допомогою якого пояснюється творчість письменника, спираючись на його біографію;
- Соціологічний метод – дозволяє проводити аналіз літератури у зв'язку з суспільними умовами, що мали вплив на письменника та його творчість;
- Історико-культурний метод – спрямований на вивчення зв'язку літературного твору з культурними явищами певної епохи;
- Порівняльний метод – використовується для виявлення типологічних зв'язків літературного твору з іншими творами;
- Творчо-генетичний метод – дозволяє вивчати історію створення літературного твору

Нетрадиційні методи, що спрямовані на вивчення внутрішніх зв'язків елементів літературного твору :

- Формальний метод (структуралізм) – застосовується для вивчення форми (структури) твору;
- Семіотичний метод – дозволяє розглядати твір як знакову систему;
- Стилiстичний метод – дає змогу виявити індивідуальні особливості письменника;
- Мікроаналіз – спрямований на детальне дослідження фрагментів твору

Методи дослідження у галузі мовознавства:

- Порівняльно-історичний метод – являє собою сукупність процедур з реконструкції походження мов;
- Типологічний метод – дозволяє вивчати диференціацію мов у залежності від їх структурних, граматичних та функціональних особливостей у незалежності до їх генетичної спорідненості
- Зіставний метод – головний метод контрактивної лінгвістики, який спрямований на вияв спільних та специфічних рис мов, які порівнюються на всіх рівнях
- Структурний метод – призначений для вивчення мовних явищ як варіантів цілісної системи мови, яка являє собою упорядковану ієрархію всіх його рівнів

У сучасній лінгвістичній науці широко використовуються *функціональний* та *конструктивний* методи, а також більш специфічні методи, такі як, *метод компонентного аналізу*, *метод опозицій*, *дистрибутивна методика*, *лінгвістичний експеримент*, *статистичний метод*.

**ТЕМА № 4: ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ТА
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ТА ЇЇ
ВИДИ**

План

1. Логіка наукового дослідження
2. Загальна схема наукового дослідження.
3. Організація і планування наукового дослідження.
4. Організація науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах.
5. Форми науково-дослідницьких робіт.
6. Самостійна робота в системі навчального процесу.
7. Сутність і структура самостійної роботи.
8. Методика вивчення наукової, навчальної, навчально-методичної літератури.

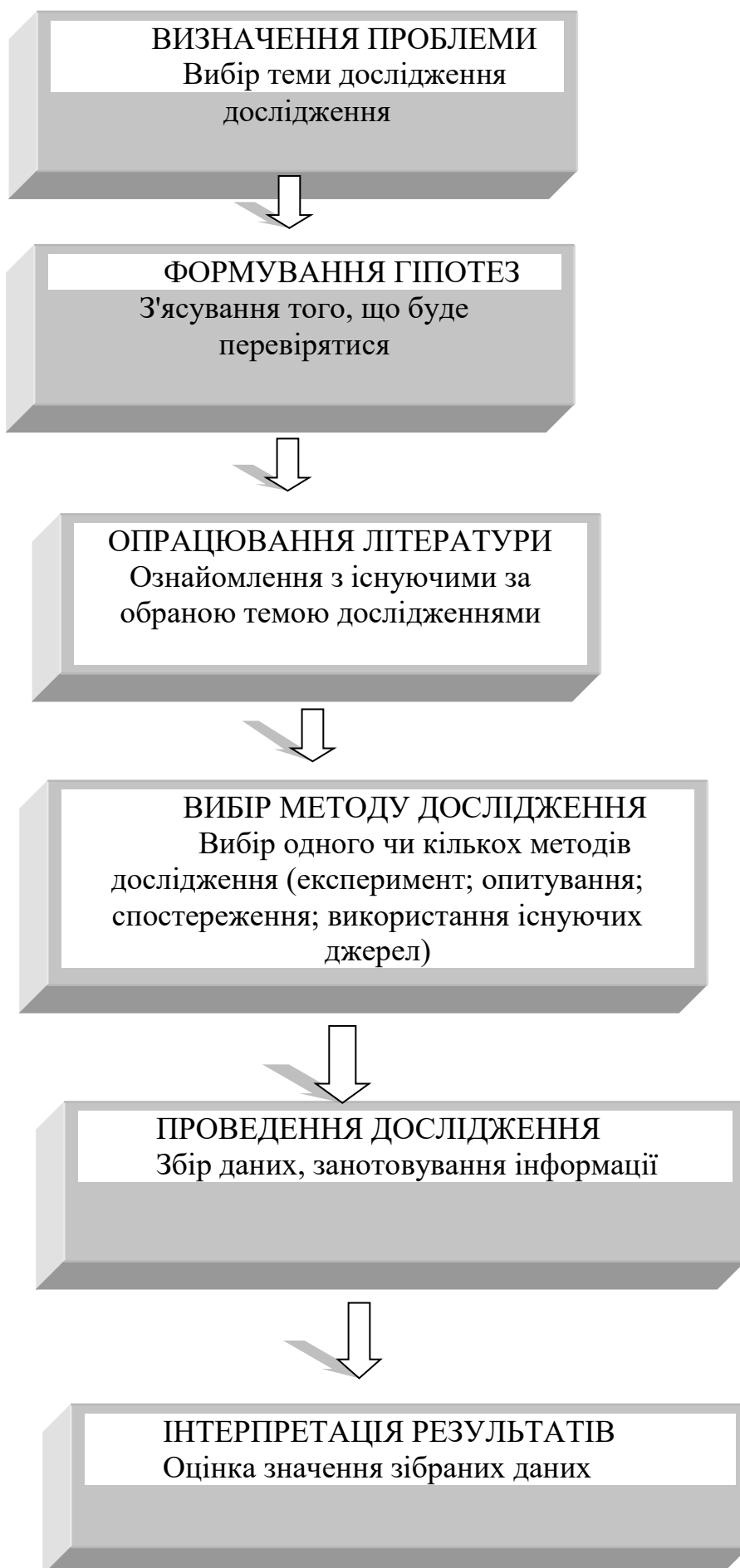
1. Логіка наукового дослідження

Кожне наукове дослідження від творчого задуму до остаточного оформлення наукової праці має неповторну специфіку. Однак усі вони наділені загальними особливостями, які охоплюють універсальні послідовні процеси (етапи) (рис. 4.1):

1. Вибір теми, обґрунтування її актуальності і визначення рівня її розробленості; вибір об'єкта, предмета, окреслення мети і завдань дослідження.
2. Нагромадження необхідної наукової інформації, пошук, вивчення й аналіз літературних та інших джерел з теми дослідження; вибір напрямів дослідження з огляду на його мету.
3. Відпрацювання гіпотези й теоретичних передумов дослідження, визначення наукового завдання.
4. Вибір методів дослідження, які є інструментами здобуття фактичного матеріалу, необхідною умовою досягнення поставленої мети.
5. Оброблення й аналіз результатів експериментального дослідження.

6. Написання тексту роботи, оформлення її вступу і висновків, опис використаних джерел і створення додатків.

7. Підготовка до захисту і захист наукового дослідження.

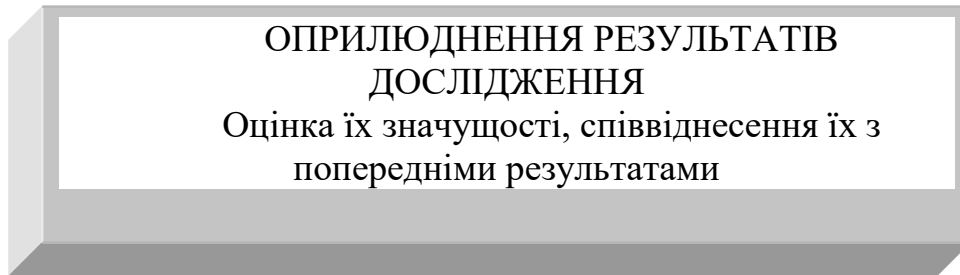
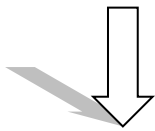

Рис. 4.1. Стадії дослідження

Важливим етапом дослідження є вибір його проблеми і теми. Вважається, що правильно обрана і сформульована тема — це половина виконаного дослідження. Тому починають роботу, переконавшись у чіткому з'ясуванні її теми. Основними критеріями при цьому повинні бути її актуальність, новизна і перспективність.

2. Загальна схема наукового дослідження

Як правило, наукове дослідження здійснюють за такою логічною схемою:

1. Вибір (постановка) теми або проблеми дослідження. Вдало і обґрунтовано обрана тема значною мірою визначає доцільність і результативність усього дослідження. Вона може бути складовою наукової проблеми, а сама проблема — розглядатись у межах наукового напрямку.

Науковий напрям — сфера наукових досліджень наукового колективу, спрямованих на вирішення значних завдань у певній галузі науки.

Структурними одиницями наукового напрямку можуть бути проблеми (у тому числі й комплексні), теми, питання. Комплексна проблема об'єднує декілька менш суттєвих проблем.

Наукова проблема — конкретне питання, яке виникає, коли наявних знань не достатньо для вирішення конкретного завдання і спосіб, за допомогою якого можна здобути відсутні знання, невідомий.

Проблема об'єднує кілька тем. Часто вона постає як складна, суперечлива ситуація, у розумінні якої співіснують різні погляди.

Тема — наукове завдання, що належить до конкретної галузі наукового дослідження.

Теми і проблеми досліджень зумовлені потребами розвитку суспільства. Часто вони пов'язані з необхідністю усунення певних протиріч у громадському житті. Тому для вибору теми чи проблеми дослідження такі протиріччя аналізують за літературою, практичним досвідом і в загальних рисах передбачають майбутні результати дослідження. Мотивом вибору теми дослідження можуть бути необхідні для розв'язання проблеми досвід, творчий потенціал дослідника. При цьому враховують і наявність потрібної для майбутнього дослідження матеріальної бази, відповідних технічних засобів тощо.

Вибір теми (проблеми) дослідження передбачає уточнення в процесі дослідження обраної і сформульованої на першому етапі назви теми, проблеми.

Розпочинають дослідження з ознайомлення зі станом проблеми. Адже для успішного її розв'язання дослідник повинен мати якнайповніше уявлення про зроблене його попередниками. Для цього він ретельно аналізує доступні *нормативні* (постанови, накази, інструкції) і *патентні* (описи патентів і винаходів) документи, вивчає *літературні джерела* (книги, журнали, наукові збірники, архівні документи), *статистичні* матеріали (результати соціологічних опитувань, успішності, тестувань тощо). Цю роботу слід починати з опрацювання *трунтовнішої* публікації (монографії, дисертації, тематичного збірника наукових праць тощо). Під час ознайомлення можна отримати інформацію про інші потрібні для дослідження праці. Інформація про них, як правило, міститься в тексті, підрядкових посиланнях, списку використаної літератури.

Результатом цього етапу дослідження повинен стати бібліографічний перелік опрацьованих літературних джерел, нотатки використаних матеріалів, конспект чи реферат.

2. Уточнення проблеми (теми) і складання програми дослідження.

Попереднє формулювання проблеми наукового дослідження не завжди остаточне. Під час вивчення обраної для дослідження проблеми з'ясовуються її аспекти, розв'язані раніше, що дає змогу конкретизувати питання, які потребують свого вирішення. Відповідно до цього формулювання проблеми може звужуватись або розширюватись, а її назва — уточнюватись.

Після уточнення проблеми складають програму (план) дослідження, мета якої полягає в забезпеченні систематичності й послідовності робіт у процесі дослідження. Програма передусім передбачає конкретну *методику дослідження* — сукупність і взаємозв'язок дослідницьких способів, методів і прийомів. У ній обґрунтовують вибір теми, розкривають її актуальність і наукову новизну, визначають мету й завдання дослідження, складають календарний план робіт, формулюють гіпотезу дослідження.

Обґрунтування теми дослідження має переконувати в *актуальності* міркувань, на підставі яких обрано проблему дослідження, розкривати чинники, які зумовлюють його необхідність. Ними можуть бути розвиток науки, суспільні потреби, необхідність узагальнення певного досвіду та ін.

Актуальність дослідження залежить від того, на скільки його результати сприятимуть вирішенню конкретних практичних завдань або усуненню протиріч суспільного життя, виробництва, сфери освіти тощо.

Мета дослідження здебільшого міститься у формулюванні теми. Чітке бачення наукової мети дослідження є передумовою цілеспрямованої діяльності дослідника, активізує його творчий потенціал. Вона може стосуватися різноманітних теоретичних, прикладних питань. Як правило, її вбачають у виявленні залежностей між певними факторами, з'ясуванні зв'язків між явищами, встановленні умов усунення недоліків у процесах, розкритті можливостей удосконалення процесів, пізнанні закономірностей і тенденцій розвитку та ін.

Мета дослідження конкретизується в його *завданнях*, які дають уявлення про його спрямованість. Завдання розкривають мету дослідження, і в сукупності повинні бути адекватними їй.

Наявність мети й завдань є передумовою для обґрунтованого вибору методів, засобів (анкет, тестів, приладів тощо) дослідження, методів оброблення результатів дослідження, способів, за допомогою яких вони будуть інтерпретовані й відповідно оформлені. У програмі робіт також відображають шляхи впровадження результатів дослідження (усні виступи, публікації тощо).

Важливим елементом дослідження є його *гіпотеза* — можлива (передбачувана) відповідь на питання, яке ставить перед собою дослідник. Складається вона з передбачуваних зв'язків між досліджуваними фактами. Формулювання гіпотези починається під час роздумів над метою і завданнями дослідження. Аналізуючи стан обраної для дослідження проблеми, дослідник розмірковує над необхідністю з'ясувати передусім актуальніші питання, сформулювати попередні уявлення про зв'язки, які можуть існувати між відомими фактами. На цій основі поступово виникає уявлення про *гіпотезу* дослідження.

Необхідність гіпотези у науковому дослідженні зумовлена такими причинами:

- гіпотеза є своєрідним компасом, який визначає напрям діяльності дослідника;
- вдало сформульована гіпотеза запобігає невизначеності майбутніх результатів дослідження;
- гіпотеза спрямовує думки дослідника і чітко окреслює коло матеріалів, які повинні бути зібрані в процесі дослідження.

Переконливість гіпотези визначають і доводять експериментально. Щоб правильно сформулювати гіпотезу, необхідно мати широкий кругозір у сфері, до якої належить досліджувана проблема, добре знати її історичні передумови, теоретичні засади.

3. Систематичне накопичення матеріалів. Для їх збирання застосовують різноманітні методи наукового дослідження. їх вибір залежить від мети і

завдання дослідження. Усі методи повинні бути спрямовані на перевірку переконливості висунутих у гіпотезі передбачень. Важливу роль у підтвердженні гіпотези відіграє *експеримент*.

Експеримент як складова частина наукового дослідження є одним із способів отримання нових наукових знань. Головною метою експерименту може бути виявлення властивостей досліджуваних об'єктів, перевірка справедливості гіпотез і на цій основі всебічне і глибоке вивчення теми наукового дослідження.

Основою експерименту є науково поставлений дослід, у процесі якого вивчення явищ відбувається за допомогою доцільно вибраних або штучно створених умов. Вони забезпечують виникнення процесів, спостереження яких необхідне для встановлення закономірних зв'язків між явищами. Поняття «експеримент» означає дію, спрямовану на створення умов задля вивчення певного явища. У науковій мові і в дослідницькій діяльності експериментом називають низку споріднених понять: дослід, цілеспрямоване спостереження, відтворення об'єкта пізнання, організацію особливих умов його здійснення, перевірку прогнозу. Загалом експериментом вважають науково поставлений дослід, спостереження досліджуваного явища у спеціальних умовах, які дають змогу відтворювати його щоразу при повторенні цих умов.

4. Зведення (опрацювання) результатів дослідження. На цьому етапі упорядковують, систематизують, перевіряють на достовірність або здійснюють статистичну оцінку зібраних матеріалів. Надалі їм надають зручної для аналізу форми (таблиці, графіки, математичні формули, рівняння тощо).

Зведені результати дослідження можуть виявитися недостатньо достовірними чи статистично значущими. З огляду на це виникає необхідність зібрати додатковий дослідний матеріал, провівши дослідження (спостереження, вимірювання, експеримент тощо) за тих самих умов, що й основні.

5. Теоретичний аналіз результатів дослідження. Зведені результати дослідження всебічно вивчають й аналізують, приділяючи увагу усвідомленню і встановленню сутності й зв'язків між досліджуваними факторами, процесами,

явищами. Визначальними при обробленні результатів дослідження є методи аналізу і синтезу, індукції й дедукції. Окремо їх застосовують тільки під час вивчення поодиноких явищ чи процесів. Для аналізу чисельних результатів, пов'язаних із складними процесами, явищами, використовують їх комбінування.

Дослідні дані аналізують, порівнюючи з гіпотезою дослідження. Результати порівняння охоплюють такі можливі випадки:

- сформульовані в гіпотезі передбачення цілком узгоджуються з результатами дослідження. Завдяки цьому уможлиблюється формулювання нових підтверджених дослідними даними теоретичних положень чи закономірностей;
- результати дослідження лише частково узгоджуються з висунутими у гіпотезі передбаченнями, а іноді суперечать деяким з них. Унаслідок цього виникає необхідність змінити формулювання основних положень гіпотези, щоб вони відповідали одержаним дослідним даним. Для підтвердження правомірності зміни гіпотези проводять додаткові корегуючі дослідження, і тільки після них роблять остаточні узагальнення;
- гіпотеза не підтверджується дослідними даними. Це є підставою для критичного аналізу, перегляду, проведення нових досліджень.

Навіть негативні результати дослідження мають свою цінність, тому не слід недооцінювати їхнє значення. У багатьох випадках вони допомагають правильно змінити уявлення дослідника про досліджувані об'єкти, процеси чи явища.

На основі аналізу формулюють **висновки** або **пропозиції**. Результативність такої роботи значною мірою залежить від рівня кваліфікації й ерудиції дослідника, його уміння стисло, чітко і зрозуміло розкрити, оцінити нове і суттєве, що є результатом дослідження, визначити шляхи подальших пошуків. Висновки не повинні бути надто обширними. Оптимальний їх обсяг — не більше 5—10 положень.

6. Літературне оформлення результатів дослідження. Всі матеріали дослідження систематизують і готують для узагальнення й літературного оформлення.

7. Упровадження результатів дослідження в практику. Результати дослідження стають науковою продукцією тоді, коли їх починають застосовувати на практиці (в освіті, на виробництві, в державному управлінні, охороні здоров'я тощо).

8. Оцінювання значущості результатів дослідження. Наслідки впровадження результатів дослідження в практику можуть бути найрізноманітнішими: забезпечувати економічний (скорочення грошових витрат на виробництво продукції), соціальний ефект (зростання продуктивності праці, підвищення рівня освіченості, працездатності, поліпшення умов навчання чи праці, збереження здоров'я людей). Оцінюють ефективність результатів наукових досліджень на основі спеціальних методик.

3. Організація і планування наукового дослідження

Результати наукового дослідження, ефективність затраченого на нього часу залежать від того, наскільки продумано воно сплановано й організовано. Не менш важливою є раціональна реалізація і таких його аспектів:

1. Накопичення наукової інформації з теми. Бажано, щоб література з теми була вивчена якнайповніше. Для виявлення джерел та посібників необхідно звернутись до спеціальних довідково-бібліографічних, реферативних та інших інформативних видань.

2. Оволодіння методами дослідження. У науці не існує універсального методу дослідження. Кожен дослідник обирає найзручніший метод, зважаючи на особливість своєї теми.

3. Написання перших фрагментів роботи. Ними часто є перші спостереження над текстом, мовним явищем, картки, конспектування.

4. Організація власного науково-довідкового апарату. Вже на перших етапах роботи слід подбати про організацію і збереження наукової інформації,

первинної документації. Надалі це допоможе заощадити сили й час, полегшить пошук і використання матеріалів. Дослідники формують власні каталоги, папки з конспектами й нотатками, чорновими планами, ведуть нотатники, у яких відображають хід роботи, свої спостереження, міркування тощо.

5. *Підготовка наукових рефератів з теми.* Їх доцільно обговорювати в колі спеціалістів і зацікавлених осіб з метою узагальнення накопиченого матеріалу з проблематики, з'ясування суперечливих моментів, нових аспектів, перспектив дослідження.

6. *Робота над рукописом наукового твору.* Оформлення результатів наукового дослідження (реферат, доповідь, курсова робота, дипломний твір та ін.) проходить ряд стадій: збір і нагромадження інформації; систематизація й узагальнення первинних матеріалів; підготовка чорнового варіанта рукопису; редагування рукопису; відбір і оформлення таблиць, схем, малюнків, ксерокопій; підготовка остаточного варіанта рукопису; консультації зі спеціалістами; оформлення остаточного варіанта рукопису.

Під час цієї роботи необхідно дотримуватися певних правил структурування тексту, цитування, посилання на джерела тощо.

Загальна характеристика джерел і посібників. Кожному досліднику доводиться обирати принципи й методи вивчення літературного, лінгвістичного текстів. Для правильної і всебічної оцінки літературного, лінгвістичного явища необхідне знання допоміжних дисциплін (джерелознавство, текстологія, історіографія і бібліографія). Джерелознавство допомагає у вивченні творчості письменника, лінгвістичного явища. Текстологія пояснює, як зароджувався твір, формувалася текст. Бібліографія надає інформацію про роботи з певної тематики. Історіографія містить відомості про науковців, які вже досліджували порушену проблему. Ці науки доповнюють і конкретизують одна одну.

Особливо важлива робота з джерелами. Ними можуть бути літературні твори, лінгвістичні тексти, твори ділового характеру, що належать письменнику або його сучасникам. Інтерес можуть викликати листи письменників, різні біографічні документи, твори мемуарного характеру, фотодокументи та ін.

Неоціненну інформацію містять посібники, критичні, теоретико-літературні та лінгвістичні статті, монографії, бібліографії творів і літератури, які стосуються теми дослідження. Друковані джерела зберігаються в бібліотеках, рукописні — в архівах, рукописних відділах бібліотек та музеїв.

Будь-яке наукове дослідження є довгою і копіткою роботою, що вимагає неабиякого терпіння виконавця. До важливих елементів особистісної культури дослідника належить ретельне застосування прочитаного під час роботи з книжкою та архівними матеріалами. Залежно від мети використовують відповідні форми запису:

1. Бібліографічна довідка (у ній зазначають автора тексту, заголовок, видавництво, рік видання, загальну кількість сторінок).
2. План викладених у статті, монографії основних тем, питань.
3. Тези (стислий виклад прочитаного).
4. Конспект (послідовний виклад змісту книги, статті). Завдання конспектування полягає у глибокому осягненні прочитаного й викладенні його своїми словами.
5. Виписки (дослівні цитати з тексту джерела). Особливо зручні під час роботи в архіві.
6. Анотація (короткий виклад основних положень джерела, який розкриває його зміст).

Від наукової кваліфікації, особистої культури дослідника залежатиме точність виокремленої в текстах і занотованої головної інформації, адекватність міркувань щодо неї і її коментування, класифікація зібраних матеріалів, що суттєво впливає на їх використання.

Науковий пошук характеризується різними рівнями глибини і складності. Його здійснюють люди різної кваліфікації та дослідницьких можливостей. Елементи його використовують під час навчального процесу в загальноосвітніх школах. Значно вищі вимоги пред'являють до наукового пошуку студентів (як правило, він постає як навчально-дослідницька діяльність), найобдарованіші з яких поповнюють різні галузі науки.

Реферат. Є найпростішим видом навчально-дослідної роботи студента.

Реферат — доповідь на певну тему, що передбачає огляд відповідних літературних та інших джерел; виклад змісту наукової роботи, книжки, статті.

Кожне із значень цього поняття передбачає певний різновид дослідної роботи: у першому значенні — серйозну самостійну роботу, засновану на аналітичному та описовому методах дослідження (роботи, з якими студенти виступають на наукових конференціях); у другому — короткий письмовий виклад. Базується він на описовому методі дослідження. Використовують його для засвоєння й оцінки наявної наукової інформації з конкретної тематики на семінарських заняттях, при підготовці до екзамену, заліку. Такий реферат може бути монографічним (за одним джерелом) або оглядовим (за кількома джерелами).

Особу, яка складає реферат, називають референтом, а сам процес — реферуванням.

Реферат викладають своїми словами, використовуючи при цьому особливо значущі визначення, цитати, а також висловлювання, з якими референт не згоден. Цитування зумовлює посилання на джерело із зазначенням сторінок. Аналогічними є вимоги і до викладених думок авторів наукових робіт, якщо вони містять важливі положення, висновки.

План реферату дослідник складає особисто. Композиція реферату повинна охоплювати такі обов'язкові компоненти:

1. *Вступ.* Містить короткі відомості про автора, назви і стислу оцінку робіт, що реферуються, формулювання мети реферату.

2. *Головна частина.* Її завдання полягає у вичерпному викладенні суті наукової інформації з теми. Може складатися з кількох глав або під глав, що залежить від теми, проблематики та обсягу матеріалу реферату.

3. *Висновки.* Їх викладають у формі міркувань, узагальнень, зауважень референта щодо порушених у рефераті питань, підсумовування результатів виконаної роботи.

Обсяг реферату залежить від значущості проблеми, опанованого матеріалу. Як правило, він сягає 10—15 сторінок машинописного тексту, надрукованого через 2 інтервали.

Робота над рефератом відбувається з дотриманням такого порядку:

1. Вибір або формулювання теми. З'ясування форми реферату, яка б відповідала його меті.

2. Обмірковування теми, складання попереднього плану реферату.

3. Ознайомлення з науковою літературою, що відповідає темі роботи. Вибір джерела (джерел), що розкривають тему.

4. Формулювання мети реферату, коригування первинного плану.

5. Виклад матеріалу відповідно до складеного плану. У процесі вивчення матеріалу, написання реферату можуть з'ясуватися факти, аналіз яких спонукає до перегляду первинних елементів структури, основних смислових акцентів. Отже, навіть найдосконаліший план є не закостенілою догмою, а орієнтиром творчого пошуку.

Кожний реферат має бути індивідуальною роботою, у ньому простежуватимуться особливості мислення, творча манера автора. Водночас він повинен відповідати таким вимогам до його оформлення:

1. Використання паперу типового формату.

2. Скріплення і нумерація сторінок.

3. Правильне оформлення титульної сторінки.

4. Подання списку літератури в алфавітному порядку з дотриманням правил наукового апарату (відкриває список посилання на текстуальне джерело твору, що вивчається).

5. Недопустимість жодних надмірностей в оформленні (рамочок, малюнків тощо), які не стосуються змісту роботи.

При написанні рефератів нерідко виникають труднощі з вибором мовних структур, оволодіння якими за певних старань є справою часу. Мовностильові особливості наукової, навчально-дослідної роботи залежать від володіння їх авторами лексикою, іншими виражальними засобами. Наприклад, в

історіографічній частині реферату, як і будь-якої іншої наукової роботи, доцільне використання таких мовних структур:

1. Структури, які використовують для акцентування на основних проблемах і питаннях, що аналізуються автором:

- ◆ *автор* розглядає питання (*чого?*)
- ◆ окреслює питання, пов'язані (*з чим?*)
- ◆ аналізує проблеми (*чого?*)
- ◆ розкриває своє розуміння (*чого?*)
- ◆ викладає основні положення (*чого?*)

2. Конструкції, які використовують для фіксації проблем, що виокремлюються автором:

- ◆ *автор* підкреслює, зазначає важливість (*чого?*)
- ◆ вказує (*на що?*)
- ◆ приділяє особливу увагу (*чому?*)
- ◆ концентрує особливу увагу (*на чому?*)
- ◆ зосереджує увагу (*на чому?*)

3. Звороти, які вживають при переліку питань, що одночасно розглядаються автором:

- ◆ *автор* торкається (*чого?*)
- ◆ згадує (*про що?*)
- ◆ зазначає (*що?*)
- ◆ (крім того) *автор* торкається (*чого?*)

4. Структури, які використовують при викладенні системи авторської аргументації, що передбачають ілюстративний та фактичний матеріал, посилення на інші джерела:

- ◆ *автор* протиставляє (*що чому?*)
- ◆ зіставляє (*що з чим?*)
- ◆ аргументує свою думку (*чим?*)
- ◆ наводить приклади, цифри,
- ◆ які свідчать (*про що?*)

- ◆ ілюструє свої висновки (*чим?*)
- ◆ підтверджує (*що? чим?*)
- ◆ спирається на класифікацію,
- ◆ запропоновану (*де? ким?*)
- ◆ посилається на статті (*чиі?*)

5. Якщо автор неодноразово повертається до концептуально важливих для нього ідей у різних розділах своєї роботи, то відображення цього в тексті реферату може відбуватись через використання таких мовних структур:

- ◆ *автор* спеціально, декілька разів зупиняється (*на чому?*)
- ◆ постійно повертається до думки (*про що?*)
- ◆ неодноразово звертає увагу (*на що?*)
- ◆ особливо акцентує на тому, *що...*

6. У заключній частині реферату наводять основні висновки, які зробив автор першоджерела, узагальнюють головні ідеї реферованої роботи. Найчастіше при цьому використовують такі мовні структури:

- ◆ Підбиваючи підсумки, автор підкреслює важливість (*чого?*)
- ◆ На завершення, автор стверджує, *що...*
- ◆ Автор робить висновок про те, *що...* доходить висновку, *що...*
- ◆ Отже, основна думка (ідея) статті полягає в тому, *що ...*

Безперечно, цими мовними моделями не обмежується виражальна палітра реферату, курсової, дипломної роботи. Кожен автор може суттєво розширити й урізноманітнити мовний спектр своєї роботи. Головне, щоб мовні засоби адекватно виражали думку і відповідали найхарактернішим особливостям наукового стилю.

Курсова робота. є одним із видів навчально-дослідної, наукової роботи студента, складовою навчального процесу в середніх і вищих навчальних закладах. Її автор має виявити здібності до дослідної роботи, осмислення зібраного матеріалу, вміння його систематизувати, робити правильні висновки. Участь у ній засвідчує ступінь самостійності, уміння застосовувати здобуті знання та набуті навички, розвиває дослідницькі вміння та здібності.

Підготовка до написання курсової роботи вирішує одночасно навчальне (автор виявляє рівень засвоєння поточного навчального матеріалу, ознайомлення з відповідною літературою) і дослідницьке (засвідчує уміння автора аналізувати, узагальнювати, робити висновки) завдання.

З огляду на реалізацію особистісної ролі автора курсові роботи умовно поділяють на реферативні та дослідницькі. **Реферативні курсові роботи** покликані навчити студентів критично користуватися науковою літературою, правильно оцінювати її, глибоко осмислювати певні питання, зіставляти висловлювання різних учених з одного і того самого питання, коментувати їх, мотивувати правильність або помилковість окремих теоретичних положень, робити теоретичні узагальнення. Особливо важливе вміння автора виокремити головні аспекти, чітко, систематизовано викласти весь матеріал. Успішне виконання таких робіт залежить передусім від ретельного вивчення наявної літератури, уміння знайти нові джерела. Реферативні теми зобов'язують також до самостійного розв'язання поставлених проблем, завдяки чому такі роботи набувають наукового, творчого характеру.

Дослідницькі курсові роботи вимагають від студента вміння спостерігати факти, самостійно досліджувати проблеми, аналізувати і відповідно тлумачити їх, робити висновки та узагальнення. Такі курсові формують у студентів навички дослідницького пошуку, самостійного дослідження конкретного матеріалу.

Зміст курсової роботи зумовлюється передусім її темою. Існують, крім того, і загальні вимоги, які стосуються всіх видів робіт. Однією з них є свідоме розуміння природи питання. Тому розпочинати роботу слід з вивчення матеріалу, що стосується зазначеної тематики. Це допоможе глибше зорієнтуватись при виборі теми, всебічно обґрунтувати свій вибір, полегшить процес виконання курсової роботи. При підготовці курсової роботи необхідно:

- підібрати літературу (бібліографування), вивчити її, законспектувати найважливіші положення і скласти уявлення про існуючі в науці позиції щодо проблематики, яка стосується курсової роботи;

- підібрати приклади, вписати їх на картки (файли) із зазначенням джерела, сторінки, проаналізувати ілюстративний матеріал (етап накопичення і оброблення фактичного матеріалу);
- ретельно обмірковувати формулювання теми, враховуючи, що близькі за змістом теми відрізняються певними особливостями, які потребують осмислення;
- скласти план роботи (послідовний перелік основних питань, які буде необхідно висвітлити; центральні питання слід деталізувати).

Заключний етап написання курсової роботи полягає у цілеспрямованому викладі зібраного й вивченого матеріалу з позицій її автора.

Структура курсової роботи охоплює вступ, основну частину, висновки. У вступі слід обґрунтувати вибір теми, її актуальність, значущість для науки і практики, визначити мету роботи й підпорядковані їй завдання; вказати, який фактичний матеріал використаний як джерело спостережень, запропонувати лаконічний огляд літератури, який містив би узагальнення й оцінку, а не переказ прочитаного.

В основній (найбільшій за обсягом) частині необхідно на конкретному матеріалі послідовно розкрити тему. Викладаючи свої спостереження, міркування, кожне теоретичне положення слід підтверджувати самостійно дібраними прикладами, кількість яких має бути достатньою для висновків та узагальнень. Усі приклади слід прокоментувати.

У заключній частині подають стислі висновки, які іноді формулюють у вигляді тез.

Обов'язковим елементом курсової роботи є зміст, який, передуючи тексту, повинен представити послідовний перелік її складових частин із зазначенням сторінок. Зміст логічно організує роботу, надає їй композиційної стрункості, науковості.

Завершує текст курсової роботи бібліографічний список.

Головне для курсової роботи — глибина та повнота розкриття теми, творчий підхід, обґрунтованість висновків й узагальнень. Вона має

відзначатися композиційною довершеністю, логічністю викладу інформації, вправністю літературної мови.

Захист курсової роботи є не менш відповідальною справою, ніж її підготовка. Часто він відбувається у присутності кількох викладачів, студентів, які мають право ставити питання та висловлювати зауваження щодо роботи. Процес захисту протоколюється, протокол подають на кафедру разом із текстом курсової роботи.

Вдало обрана тема, успішно виконана курсова робота з часом може бути трансформована в дипломну роботу і навіть у значно масштабніше наукове дослідження.

Дипломна (бакалаврська) робота. Є завершальним етапом освіти випускника. Як одна із спеціальних форм наукової роботи вона має свої кваліфікаційні ознаки. У науковій практиці поняття «диплом» означає робота, дослідження, проект, що виконується студентом-випускником для отримання свідоцтва про закінчення навчального закладу. Синонімічними до нього є поняття «дипломна робота», «дипломний проект», «дипломний твір» та ін. Написання дипломних робіт має на меті систематизувати, закріпити, розширити теоретичні та практичні знання зі спеціальності, виявити навички застосування цих знань при вирішенні конкретних наукових завдань. Майбутнім спеціалістам важливо розвивати навички самостійної роботи, опановувати методику дослідження та експериментування, з'ясувати підготовленість до самостійної роботи.

В університетах, інших вищих навчальних закладах виконання дипломних робіт є обов'язковим елементом процесу навчання, фінальною формою підготовки спеціалістів. Як правило, у дипломних роботах повинні бути реалізовані такі вимоги:

- актуальність, новизна тематики, відповідність сучасному стану і перспективам розвитку науки, практичним завданням і загальним цілям дипломної роботи;

- вивчення й критичний аналіз монографічної та періодичної літератури згідно з темою дипломної роботи;
- вивчення й характеристика історії та сучасного стану проблематики дослідження;
- характеристика предмета, цілей і методів дослідження, опис та аналіз проведених автором експериментів;
- узагальнення результатів, обґрунтованість висновків і практичних рекомендацій.

Підготовку до виконання дипломних робіт забезпечують випускаючі кафедри вищих навчальних закладів. Тематика дипломних робіт щорічно заздалегідь визначається кафедрою і затверджується радою факультету (інституту). При виборі теми бажано враховувати її відповідність рівню розвитку сучасної науки, актуальним напрямом наукових досліджень, з яких спеціалізується кафедра, можливостям забезпечення студентів-дипломників науковим керівництвом.

Допущена кафедрою до захисту дипломна робота направляється деканом факультету (директором інституту) або, за узгодженням з ним, завідувачем кафедри на рецензію. Склад рецензентів затверджує декан факультету (директор інституту) на підставі рекомендацій завідувача кафедри. Нерідко до рецензування залучають викладачів з інших кафедр, які мають необхідну підготовку, досвід наукового дослідження з відповідної тематики. Практикується і зовнішнє рецензування. Рецензентами у таких випадках виступають кваліфіковані спеціалісти наукових закладів, спеціалісти виробництва, викладачі інших вищих навчальних закладів.

Структурні особливості дипломної роботи. Якість дипломної роботи залежить не лише від вдалого добору необхідних матеріалів, а й від умілого використання їх, чіткої організації, систематичності й послідовності викладу, правильного оформлення наукового апарату. Тому важливим етапом підготовки дипломної роботи є складання її плану, продумування композиції та ін.

До написання роботи можна приступати лише після завершення добору й вивчення фактичного матеріалу, необхідного для розв'язання обраної проблеми. Значний за обсягом і різноманітний за змістом матеріал має бути чітко систематизований, послідовно викладений. При цьому вирішення основних питань не повинно залишити поза увагою деталі.

Саме такій меті служить складання розгорнутого, логічно розгалуженого плану. План має передбачати порядок і послідовність викладу матеріалу. Він дисциплінує студента й одночасно є достатньою підставою для обговорення роботи з керівником. Розгорнутий і чіткий план полегшує сприйняття при читанні написаної роботи. Необхідний він у всіх видах творчих робіт. У ньому мають бути відображені її основні структурні частини (розділи), позначені римськими або арабськими цифрами. Кожен розділ може містити підрозділи (параграфи), позначені відповідно до їх обсягу арабськими цифрами, Цифрами з дужками, літерами тощо.

Кожна композиційно виокремлена частина наукової роботи має свої цілі та зміст.

У вступі визначають мету і завдання, об'єкт і предмет дослідження, обґрунтовують вибір та актуальність теми, відзначають новизну, теоретичну цінність і практичну значущість роботи, описують принципи, методи та прийоми дослідження, особливості композиції, характеризують матеріал і джерела дослідження. За можливості наводять дані про апробацію проблеми.

Перший розділ найчастіше буває оглядовим, у ньому розкривають історію питання. Здебільшого він є своєрідним реферативним викладом (оцінного характеру) наукових досліджень у конкретній сфері з одночасним окресленням кола нерозв'язаних проблем, меж явища, яке досліджує автор роботи, розкриттям теоретичних передумов вивчення проблеми. У другій і в наступних розділах автор описує процес, висвітлює методику й техніку дослідження, досягнутий результат. Висновки призначені для підсумків дослідження: формулювання узагальнення, передбачення перспектив подальшої роботи в межах зазначених проблем.

Середній обсяг дипломної роботи обмежується 60— 80 сторінками машинописного тексту (на гуманітарних факультетах можливий дещо більший обсяг у зв'язку з необхідністю наведення великої кількості прикладів, ілюстрацій).

Дипломна (магістерська) робота. Покликана засвідчити відповідний рівень фахової освіти студента. Вимоги щодо її змісту, творчого характеру, теоретичної і практичної значущості результатів є значно вищими, ніж вимоги до бакалаврської роботи. Темі магістерських робіт визначає вищий навчальний заклад. Однак студент-магістрант має право запропонувати свою тему роботи, належно обґрунтувавши її доцільність.

Вибір теми має винятково велике значення. Її необхідно визначити і затвердити на початку магістерської підготовки. Найчастіше їх обирають, послуговуючись рекомендованим відповідними профілюючими кафедрами вищого навчального закладу переліком. При виборі теми враховують тривалість пошуків у відповідній сфері знань, досвід виступів з науковими повідомленнями, можливо, публікації. Певну роль відіграє психологічна налаштованість дослідника-початківця. Одні з них сміливо готуються долати перешкоди, усвідомлюючи, що входження в науку вимагає значного напруження творчих сил, ініціативи, фантазії, організаторських здібностей, належних загальнонаукових і спеціальних знань. Інші стверджують, що в природі та суспільстві все вже вивчено, а тому навіть найнаполегливіші їх старання очікуваних результатів не дадуть. Одні автори магістерських робіт виходять з міркувань, пов'язаних із необхідністю отримати магістерський ступінь, інші розглядають їх як можливість реалізувати власні наукові ідеї та задуми. Саме такі дослідники працюють цілеспрямовано, часто досягаючи значних результатів.

Досвід переконує, що раціональніше обрати вужчу тему, оскільки це є однією з передумов глибокого її опрацювання. Багато вчених пропонують магістрантам досліджувати найактуальніші теми сучасної науки і техніки. Такі рекомендації часто мають неабияку цінність для молодих людей, які

збираються присвятити себе науковій праці. Обрати тему магістерської роботи здобувачеві можуть допомогти такі процедури:

- Ознайомлення з новітніми результатами досліджень у суміжних галузях науки і техніки, оскільки на межі різних галузей знань можна знайти нові, часом не очікувані рішення.
- Перегляд каталогів захищених робіт, ознайомлення з уже виконаними на кафедрі роботами.
- Оцінка методів дослідження в конкретній галузі науки, передбачення можливості застосування методів, які засвідчили свою ефективність у суміжних галузях.
- Перегляд відомих наукових рішень за допомогою нових методів, з нових теоретичних позицій, із застосуванням нових суттєвих фактів. Вибір теми з нових позицій, на більш високому рівні.

Істотно допомагають при виборі теми ознайомлення з аналітичними оглядами, статтями в спеціальній періодиці, консультації зі спеціалістами-практиками, у процесі яких можна виявити маловивчені важливі питання.

Обравши тему, магістрант повинен визначити мету, конкретні завдання та аспект її розроблення. Для цього йому необхідно з'ясувати, в чому полягають суть запропонованої ідеї, її теоретична новизна й актуальність, практична цінність теми.

Науковим керівником магістерської роботи призначають, як правило, професора чи доцента кафедри, у сфері наукової компетенції якої спеціалізується магістрант, а для робіт, що виконуються на межі наукових напрямів, — одного чи двох наукових консультантів. Науковий керівник допомагає магістрантові оцінити можливі варіанти рішень. Проте прийняття рішення є прерогативою дослідника. Тільки автор роботи відповідає за прийняті рішення, за правильність отриманих результатів та їх інтерпретацію.

Складання робочих планів. У науці можливі і випадкові відкриття, але наукове дослідження не повинно орієнтуватися на випадковості. Лише чітко сплановане дослідження забезпечує пізнання нових об'єктивних

закономірностей дійсності. Важливу роль відіграє і планування творчого процесу студента-магістранта. Розпочинається воно зі складання *робочого плану*, який можна вважати своєрідною наочною схемою дослідження. Його використовують на перших стадіях дослідження, маючи можливість ескізно уявити проблематику дослідження в різних варіантах, що суттєво полегшує науковому керівнику оцінку загальної композиції та рубрикації майбутньої роботи.

Розробляють робочий план за безпосередньої участі наукового керівника, розпочинаючи його з визначення теми, тобто задуму майбутнього наукового дослідження. Основою такого задуму нерідко може бути гіпотеза (припущення). Але навіть за таких умов є можливість систематизувати й узгодити всю роботу.

На перших етапах робочий план лише в загальних аспектах характеризує предмет дослідження, надалі він може зазнати уточнень, проте основне завдання роботи загалом повинно залишатися незмінним.

Робочий план може мати довільну форму. Складається він з переліку вертикально розташованих рубрик, пов'язаних внутрішньою логікою дослідження конкретної теми. Розташування рубрик вказує на їх доцільність і значущість. З огляду на це часто механічно переставляють рубрики, намагаючись знайти найточнішу для конкретного дослідження схему їх розташування. До складу робочого плану бажано включати заголовки, не лише виділені в окремий рядок, а й набрані в підбір із текстом, заголовки — текстові виділення (слова та словосполучення тексту, що визначають тему фрагмента). Це дозволяє зорієнтуватися, чи однакове підпорядкування невеличких заголовків у різних розділах, параграфах магістерського дослідження.

На пізніших стадіях дослідження складають *план-проспект* — реферативний виклад розташованих у логічному порядку питань, за якими в майбутньому буде систематизовано зібраний фактичний матеріал. План-проспект є основою для оцінки науковим керівником відповідності роботи магістранта меті й завданням майбутнього дослідження. На його підставі

можна буде робити висновки про основні положення магістерської роботи, принципи розкриття теми, побудову та співвідношення обсягів її частин. Практично план-проспект становить чорновий варіант роботи з реферативним розкриттям змісту її розділів і параграфів. Доцільність плану-проспекту зумовлюється і можливістю систематичного включення в нього нових даних, завдяки чому він набуває необхідної структурно-фактологічної завершеності.

Після складання плану роботи магістранту необхідно з'ясувати логічну послідовність передбачених процесів. Залежно від можливостей їх порядок може змінитись. Головне, щоб за певний період часу вони всі були здійснені.

Розкриття проблеми повинно відбуватися у певній логічній послідовності: поки не опрацьовано, наприклад, перший розділ, не можна переходити до другого. Важливо навчитись дошукуватися в будь-якій роботі головного, вирішального. На основі такого методичного підходу слід розглядати стратегію і тактику наукового дослідження. Це означає, що досліднику необхідно визначити генеральну мету своєї роботи, сформулювати центральне завдання, виявити всі доступні резерви для реалізації задуму та ідеї, обрати необхідні методи і прийоми дій та знайти найзручніший час для здійснення кожної операції.

Це аж ніяк не дає права ігнорувати другорядні завдання. Навпаки, стратегія і тактика наукового дослідження вимагає, щоб, концентруючись на виконанні основних розділів плану, дослідник не забував про додаткові його аспекти, те, що інколи необачно називають « деталями », « дрібницями ».

У творчому дослідженні план завжди має динамічний, рухливий характер. Він не може і не повинен обмежувати розвиток ідеї, задумів дослідника за збереження наукового напрямку дослідження. План має бути гнучким, відкритим для доповнень. При складанні його магістранту необхідно ретельно обміркувати те, що йому вже відомо з теми, і те, що необхідно з'ясувати, і на цій основі визначити початок і послідовність пошукових дій.

Бібліографічний пошук літературних джерел. Ознайомлення з опублікованою літературою, що стосується теми дослідження, розпочинається з

розроблення ідеї — задуму потенційного наукового дослідження, втіленого у темі та робочому плані. Усвідомлення ідеї майбутнього дослідження передуює цілеспрямованому пошуку літературних джерел відповідної тематики, аналізу матеріалу, що міститься в опублікованих працях вчених. Це особливо важливий пізнавальний етап, адже основні аспекти проблеми майбутнього дослідження майже завжди сформульовані в працях, результати яких уже опубліковані.

Вивчення наукової літератури є серйозною роботою. Статтю або монографію доцільно читати, роблячи відповідні нотатки. У власному примірнику журналу, книги можна робити помітки на полях, що суттєво полегшує пошук необхідних матеріалів.

Вивчення наукових публікацій, як правило, охоплює такі етапи:

- загальне ознайомлення з роботою за її змістом;
- побіжний перегляд усього тексту;
- послідовне читання матеріалу;
- вибіркоче читання будь-якої частини твору;
- виписування матеріалів, що становлять особливий інтерес;
- критичне оцінювання, редагування занотованого фрагменту тексту майбутньої магістерської роботи.

Вивчення першоджерел не передбачає прямого їх копіювання. Передусім воно повинно конкретизувати напрям наукового пошуку магістранта, стимулювати його власні думки, послужити основою отримання нового знання. Безперечно, у процесі дослідження проблеми буде використано не всю інформацію, що міститься в першоджерелах, а лише ту, яка безпосередньо стосуватиметься теми магістерської роботи. Отже, раціональним критерієм оцінки прочитаного є реальна змога використати його у магістерській роботі.

Особливо ретельно слід виписувати цінні для магістерської роботи фрагменти літературних джерел, дбаючи про абсолютну їх ідентичність з оригіналом і правильне бібліографічне оформлення. Працюючи над конкретним розділом, питанням, важливо постійно простежувати їх зв'язок із

проблемою загалом, а розроблюючи широку проблему, вміти поділити її на частини, детально обмірковуючи кожну з них.

Традиційно значна частина отриманих даних виявиться некорисною: дуже рідко вони використовуються повністю. Саме тому відбір та оцінка інформації стають одним з головних етапів роботи. Наукова робота передбачає частину чорнової роботи, пов'язаної з підбором основної та додаткової інформації, її узагальненням і наданням їй зручної для аналізу й висновків форми. Добір наукових фактів є далеко не простою, не механічною, а творчою, аналітичною справою, яка розгортається на основі глибокого знання та усвідомлення головної мети наукової роботи. У цій роботі вчений схожий на будівельника складної, оригінальної споруди, який дбайливо впорядковує за чітким планом необхідні деталі.

Збирати слід лише наукові факти, а не будь-яку інформацію.

Науковий факт — складова наукового знання, що відображає об'єктивні властивості речей та процесів, на основі яких визначають закономірності явищ, вибудовують теорії, формулюють закони.

Поняття «науковий факт» значно ширше, багатогранніше, ніж поняття «факт» — подія, явище; реальність, дійсність. Наукові факти характеризуються такими ознаками, як новизна, влучність, об'єктивність, достовірність.

Новизна наукового факту визначає принципово нове, раніше не відоме явище, предмет або процес. Вона не обов'язково передбачає наукове відкриття, а засвідчує наявність нового знання про певні процеси, події, явища, об'єкти. Нові наукові факти мають велике пізнавальне значення, що вимагає їх обліку та критичної оцінки. В одних випадках знання нових фактів розширює уявлення про реальну дійсність, в інших — збагачує можливості для її модифікації, у третіх — насторожує, спонукає до обачливості, щоб нові знання про природу речей не заподіяли лиха людині і людству. *Влучність наукового факту* свідчить про відповідність (точність, чіткість, відображення) суті процесу, явища, події, особливостей об'єкта. Вона характеризується як якісно, так і кількісно.

Об'єктивність наукового факту є мірою його реального буття незалежно від людської свідомості. *Достовірність наукового факту* характеризує його безумовне реальне існування, що підтверджується при побудові аналогічних ситуацій. За відсутності такого підтвердження виникають сумніви щодо достовірності наукового факту. Значною мірою вона залежить від достовірності, цільового призначення першоджерел, особливостей уміщеної в них інформації. Безперечно, засноване державними органами, громадськими організаціями, навчальними закладами офіційне видання публікує матеріали, правдивість яких не повинна викликати сумнівів.

Добираючи факти, необхідно дотримуватися максимальної наукової об'єктивності. Не слід ігнорувати факти лише тому, що їх важко пояснити або знайти їм практичне застосування. Насправді навіть досить масштабні наукові факти через недостатнє розкриття їх значення часто не були використані на практиці.

Заслужують на довіру і монографія (наукове видання, що вичерпно і всебічно досліджує певну проблему), збірник наукових праць, який містить дослідницькі матеріали установ, навчальних закладів або громадських організацій з важливих наукових та науково-технічних проблем.

Достовірність наукових статей залежить від їх видів та належності до природничої, технічної, гуманітарної галузей науки тощо.

Теоретична стаття з гуманітарних наук значно більше, ніж стаття науково-технічна, насичена розмірковуваннями, порівняннями, словесними доказами. Достовірність її змісту залежить від достовірності використаної в ній вихідної інформації. Для такої статті надто важливою є позиція, світогляд автора, від яких залежатиме об'єктивність наукових даних, влучність міркувань і висновків. Усе це зобов'язує до ретельного аналізу, виваженої оцінки характеру роботи, з'ясування істинності суджень її автора.

Доповіді на наукових конференціях, як і статті, також наділені різною мірою достовірності. Одні можуть містити обґрунтовані, доведені, апробовані знання (відомості), інші — питання постановочного характеру, пропозиції тощо.

На особливу увагу заслуговує інформаційна стаття, яка здебільшого містить оперативний, актуальний, стислий виклад певних фактів, повідомлення про подію, явище.

Про достовірність вихідної інформації можна судити не лише за характером першоджерела, а й за професійними характеристиками автора, його належністю до певної наукової школи.

У всіх випадках необхідно відбирати лише найсвіжіші дані, найавторитетніші джерела, обов'язково зазначаючи, звідки взяті матеріали. Дібрані з літературних джерел факти слід оцінювати критично, пам'ятаючи, що наука, техніка, культура постійно розвиваються, збагачуючись новими знаннями. Те, що донедавна вважалось абсолютною істиною, через деякий час може бути розцінено як абсурд.

Особливою формою фактичного матеріалу є цитата — дослівний фрагмент тексту, чийсь слова, що наводяться письмово або усно, органічно доповнюючи текст роботи. Використовують їх для того, щоб без перекручувань, власних трактувань передати думку автора першоджерела, для ідентифікації поглядів при зіставленні різних точок зору тощо. Цитати є необхідною опорою автора роботи у процесі аналізу та синтезу інформації. Відштовхуючись від них, можна створити систему переконливих доведень, необхідних для об'єктивної характеристики явища, яке спостерігається і досліджується. Нерідко автори досліджень вдаються до цитувань авторитетів у конкретній галузі знань для посилення своєї позиції. Водночас утрата чуття міри у використанні цитат може суттєво зашкодити науковій роботі. Тому завжди, перед тим як вдатися до цитування, автор повинен під різними кутами зору перевірити його доцільність, уникати псевдотлумачень джерел. В одних випадках із першоджерела можуть бути взяті слова, які не відповідають поглядам його автора, в інших — цитати обмежуються словами, що містять лише частину думки, наприклад найбільше відповідає інтересам автора роботи. Іноді в цитаті викладається точка зору не на той предмет, що розглядається у новому дослідженні. Можливі й інші смислові розходження.

Крім прямого цитування, часто застосовують переказ тексту першоджерела, що теж нерідко призводить до викривлення його змісту, тому текст-інтерпретація має бути ретельно звірений із першоджерелом.

1. Підготовка чорного рукопису та викладення наукових матеріалів.

Чорновий рукопис бажано виконувати на папері стандартного формату. Аркуші паперу слід заповнювати лише з одного боку, щоб за необхідності можна було робити різні вставки, вносити інші корективи у текст, не переписуючи сторінку спочатку. Як правило, у чорновий текст доводиться вносити різноманітні зміни, доповнення, тому цілком заповнювати сторінку не слід. Важливе значення має композиція (розташування) тексту, ілюстрацій тощо на сторінці, що дає змогу відразу зацентувати головні ідеї, поняття, спостереження, висновки. Часто для виокремлення важливої частини тексту використовують колір, маркер та інші засоби.

Працюючи над текстом, необхідно весь час стежити, щоб не відійти від теми, задуму роботи, поступово наближаючись до найважливіших її висновків. Адже, як свідчить практика, часто автори, захопившись одним-двома аспектами, побіжними, хоч і привабливими, ідеями, отримують у результаті текст, у якому упущено ключові моменти дослідження.

Підготовку тексту недоцільно розпочинати зі вступу. Його краще написати пізніше, коли вже викристалізуються і будуть осмислені результати роботи. Спершу необхідно поміркувати над тим, що вже відомо з теми роботи і що потрібно з'ясувати. Ці міркування цілком досить занотувати не розлогими фразами, а ключовими словами, словосполученнями.

Далі належить визначити найлогічнішу послідовність викладу результатів дослідження, звернувши особливу увагу на його початок і розвиток.

Компонування основної частини роботи доцільно розпочати з розкриття стрижневих її думок, які можуть бути сформульовані короткими абзацами на окремих аркушах паперу або в текстовому редакторі.

Чорновий варіант основної частини варто підготувати якомога раніше, оскільки від тривалості роботи над ним залежатиме його остаточна якість.

Після завершення роботи над основним текстом доходить черга до підготовки завершальної його частини, що дасть змогу переконатися, наскільки сформовані в ній висновки відповідають меті й завданням магістерської роботи. Осмисливши підготовлений чорновий варіант, приступають до написання вступу, у якому стисло формулюють мету, завдання, актуальність, новизну роботи, можливість застосування її результатів на практиці.

Далі настає не менш важливий етап у підготовці магістерської роботи — редагування написаного. Завдання його полягає в забезпеченні лаконічності, прозорості» смислової чіткості, мовностилістичної культури тексту. Кожен його абзац повинен містити самостійну¹ думку, а вже перша його фраза — свідчити, про що йтиметься у ньому.

Потім було б добре відкласти на певний час роботу. Це дуже корисно, адже, повернувшись до неї пізніше, можна буде об'єктивно сприйняти написаний текст, переконатися в доцільності й побачити можливості поліпшення його змісту.

При підготовці тексту важливо прислухатися до порад керівника, хоч прийняття остаточного рішення залежить безпосередньо від автора роботи. Іноді між керівником і його підопічним можливе й розходження в поглядах на результати дослідження, конструктивне, взаємозацікавлене обговорення яких прислужиться на користь роботі.

Кожен дослідник прагне донести до читача свої думки в найдоступнішому й зрозумілому вигляді. Одні з них вважають, що для цього досить стисло розкрити структуру дослідження й детально викласти остаточні результати; інші — неначе запрошують читача до своєї творчої лабораторії, не поспішаючи, підводять його від одного етапу до іншого, детально та послідовно викладаючи методи своєї роботи, її надбання і недоліки. Перший варіант часто використовують автори наукових монографій, розрахованих на порівняно вузьке коло спеціалістів. У магістерській роботі бажано використати другий варіант, у процесі реалізації якого автор має можливість повніше розкрити свої здібності до науково-дослідної роботи, виявити масштаб

мислення, глибину наукової ерудиції в конкретній галузі науки та спеціальні знання з питань магістерської роботи.

Виклад змісту магістерської, як і будь-якої іншої наукової роботи, здійснюють з використанням таких прийомів:

- *послідовний прийом*. Використання його вимагає системної і тривалої роботи, оскільки поки її автор не закінчить черговий розділ, він не може перейти до наступного. Проте для підготовки одного розділу інколи доводиться використати кілька варіантів, зосередившись на найефективнішому. А протягом цього часу матеріал, який майже не вимагає чорнової обробки, чекає своєї черги, що іноді породжує певні труднощі;
- *орієнтований на цілісність прийом* (з подальшим опрацюванням кожного розділу). Використання його потребує майже вдвічі менше часу на підготовку чистового матеріалу, адже спочатку пишуть всю роботу, детально аналізуючи потім її частини, вносячи відповідні коригування, виправлення, доповнення;
- *вибірковий прийом*. Автори, які його використовують, пишуть розділи окремо в будь-якій зручній для них послідовності, найчастіше орієнтуючись на готовність фактичних даних.

Кожен із варіантів має свої переваги і недоліки. Вибір конкретного з них чи поєднання прийомів є прерогативою автора наукової роботи з огляду на особливості наукового матеріалу, який перебуває у його розпорядженні, особистих схильностей. Головне, щоб він був найоптимальнішим у конкретній ситуації.

Рукопис магістерської роботи, крім основної частини (один-два чи більше розділів), має охоплювати такі композиційні елементи:

- вступ;
- висновки та пропозиції (висновки);
- бібліографічний перелік використаних літературних джерел;
- додатки (таблиці, схеми, діаграми, інструкції та ін.);

- показчики (предметні, іменні показчики мов, формул, таблиць, схем тощо).

Перед тим як переходити до остаточного опрацювання чорнового рукопису, корисно обміркувати з науковим керівником основні позиції змісту магістерської роботи.

2. Робота над чистовим варіантом рукопису. Внесення необхідних правок у чорновий варіант рукопису завершується підготовкою його чистового варіанту. Але це ще не означає, що робота вже цілком готова для захисту чи оприлюднення. Настає дуже важливий етап — шліфування тексту рукопису, під час якого перевіряють і критично оцінюють міркування, висновки, формули, таблиці, кожне речення, слово. Іноді під час цієї роботи авторові доводиться вносити суттєві зміни у великі фрагменти тексту, оптимізуючи логіку викладу, аргументації, стилістичні прийоми, коригуючи суперечливі місця, повтори, тощо.

Доречно ще раз перевірити, наскільки назва роботи та назви розділів і параграфів відповідають їх змісту, уточнити їх композицію, розташування матеріалів та рубрикацію, а також достовірність аргументів на захист своїх наукових позицій. Корисно ставитися до роботи критично, що теж допомагає уникнути багатьох її вад.

Композиція магістерської роботи. Оскільки магістерська робота є кваліфікаційною працею, її оцінюють не лише з точки зору теоретичної наукової значущості, актуальності теми, прикладного значення отриманих результатів, а й за рівнем її загально-методичної підготовки, яка передусім виявляється в її композиції.

Композиція наукової роботи — послідовність розташування її частин: основного тексту (розділів і параграфів), довідково-супроводжувального апарату.

Канонізованої композиції магістерської роботи немає. Кожен автор може обирати будь-який порядок організації наукових матеріалів, на власний розсуд забезпечувати їх розташування і внутрішній логічний зв'язок, дбаючи передусім

про повноту, послідовність розкриття свого творчого задуму і цілісність його сприйняття читачем. Традиційно композиційна структура магістерського дослідження складається з таких послідовно розташованих елементів:

1. Титульна сторінка.
2. Назва.
3. Вступ.
4. Розділи основної частини.
5. Висновки.
6. Бібліографічний перелік.
7. Додатки.
8. Показчики.

Відкриває магістерську роботу титульна сторінка, яка заповнюється за певними правилами. У верхньому полі вказують повну назву навчального закладу або наукової установи. Верхнє поле із зазначеним текстом відокремлюють від іншої частини титульної сторінки суцільною рисою. Далі в називному відмінку вказують прізвище, ім'я, по-батькові магістранта.

У середньому полі подають назву магістерської роботи, яка має бути короткою, влучною, відповідною її основному змісту. Дуже короткі назви наукових робіт свідчать про вичерпну повноту дослідження. Магістерські роботи висвітлюють здебільшого вузькі теми, тому їх зміст має бути конкретним, для його позначення необхідно більше слів. Не варто використовувати у назві роботи невизначені формулювання («Аналіз деяких питань...»), штаповані словосполучення («До питання про...», «Матеріали до...»). Конкретизує назву роботи підзаголовки, який має бути коротким, влучним, не перетворюючись при цьому на нову назву. Далі, ближче до правого краю титульної сторінки, подають прізвище та ініціали наукового керівника, його вчене звання й науковий ступінь. У нижньому полі вказують місце виконання магістерської роботи та рік її написання (без слова «рік»).

За титульною сторінкою подають зміст, у якому наводять усі заголовки дослідження (крім підзаголовків, набраних у підбір з текстом) із зазначенням

сторінок, з яких вони починаються. Заголовки змісту мають бути ідентичними заголовкам у тексті. Скорочувати чи надавати їм іншої форми, послідовності та підпорядкованості порівняно із заголовками в тексті не можна.

Заголовки однакових ступенів рубрикації розташовують один під одним. Назви кожного наступного ступеня зміщені на три-п'ять знаків праворуч відносно заголовків попереднього ступеня. Всі заголовки розпочинають з великої літери без крапки в кінці. Останнє слово кожного заголовка з'єднують крапками з номером сторінки, яка йому відповідає, у стовпчику праворуч.

У вступі до роботи обґрунтовують актуальність обраної теми, мету й завдання дослідження проблем, формулюють її об'єкт і предмет, розкривають обраний метод (методи), повідомляють теоретичну значущість і прикладну цінність отриманих результатів, репрезентують положення, винесені на захист.

Вступ є особливо відповідальною частиною роботи, він не лише орієнтує читача в подальшому розкритті теми, а й містить необхідні її кваліфікаційні характеристики. Розпочинають його з обґрунтування актуальності обраної теми; вона повинна бути вказана на початку будь-якого дослідження. Стосовно магістерської роботи вона засвідчує вміння автора обрати тему, усвідомлення її наукової і соціальної значущості, характеризує його наукову та професійну зрілість. Висвітлення актуальності має обмежуватись однією-двома сторінками машинописного тексту, в яких висвітлюється суть проблемної ситуації. Формулювання суті наукової проблематики, на пізнання якої зорієнтована магістерська робота, розгортається через визначення межі між знанням і пізнанням про предмет дослідження.

Проблему часто ототожнюють з питанням (тільки важливішим, складнішим), яке необхідно вирішити.

Це не зовсім так, оскільки специфічною ознакою проблеми є те, заради розв'язання чого необхідно вийти за рамки існуючого знання. Часто при цьому доводиться обґрунтовувати нову теорію, концепцію, відкривати новий закон тощо. Для відповіді на питання достатньо існуючого знання, тобто для науки питання не тотожне проблемі.

Обов'язковим елементом вступу має бути розкриття дослідженості наукою обраної для магістерської роботи теми. На це спрямований огляд літератури, який може зумовити висновок, що порушена тема не розкрита або розкрита частково чи не в тому аспекті і потребує подальшого дослідження. За неможливості такого висновку подальша робота над обраною темою втрачає сенс.

Огляд літератури має засвідчити ґрунтовне ознайомлення магістранта зі спеціальною літературою, його вміння систематизувати джерела, критично осмислювати їх, виокремлювати суттєве, оцінювати раніше отримані результати, визначити головне для подальших досліджень. Матеріали огляду слід систематизувати в певній логічній послідовності, а тому перелік та аналіз робіт не обов'язково робити з огляду на час їх виходу у світ.

Оскільки магістерська робота зосереджується на порівняно вузькій темі, то опубліковані праці необхідно розглядати лише в контексті обраної теми, а не з усієї проблематики. Не потрібно викладати як усі відомі магістранту факти, так і ті, що не стосуються його роботи. Але всі хоч трохи цінні публікації, що прямо чи опосередковано пов'язані з темою роботи, мають бути названі й критично оцінені. Інколи здобувач, не знаходячи в доступній йому літературі необхідних відомостей, бере на себе сміливість стверджувати, що саме йому належить перше слово в описуванні явища, що вивчається. Настільки відповідальні висновки можна робити лише після ретельного й усебічного вивчення літературних джерел, консультацій із науковим керівником. В іншому разі можна порушити принцип наукової коректності дослідження.

Від формулювання наукової проблеми та аргументування того, що частина її, яка є темою магістерської роботи, ще недостатньо вивчена і висвітлена, необхідно перейти до визначення мети і завдань дослідження. Як правило, при цьому вказують відповідні аспекти магістерської роботи, послуговуючись словами «вивчити..., описати..., встановити..., з'ясувати..., вивести формулу»...). Завдання необхідно формулювати якомога ретельніше, оскільки опис їх вирішення має скласти зміст розділів магістерської роботи. Це

важливо і тому, що назви розділів, як правило, узгоджуються з формулюваннями завдань дослідження.

Обов'язковим елементом вступу є визначення об'єкта (процесу, явища, що створюють проблемну ситуацію та обираються для вивчення) і предмета (того сутнісного, що перебуває у межах об'єкта) дослідження.

Уміщені в тексті роботи додатки, таблиці, малюнки, графіки, фотографії мають бути виконані або наклеєні на стандартних аркушах розміром 210x297 мм білого паперу. Підписи та пояснення до фотографій, малюнків виконують з лицьового боку.

Рукопис, малюнки, фотографії не повинні мати пояснень, виправлень олівцем, плям і загинань, накладень літери на літеру, дописування літер чорнилом. Після передрукування текст рукопису необхідно ретельно вчитати, виправивши помилки, неточні формулювання.

4. Організація науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах

Науково-дослідна робота – це творчий, своєрідний процес, який потребує наявності цілого ряду здібностей, умінь і навичок, а саме: творчого мислення, глибокого проникнення в сутність фактів і явищ з використанням законів мислення.

Розвиток науки у вищій школі передбачає підвищення якості підготовки спеціалістів, здатних, у свою чергу, після закінчення вузу самостійно вирішувати серйозні наукові завдання, йти у рівень з передовими ідеями теорії і практики.

На всеукраїнському рівні проводиться щорічна конференція студентів з різних галузей наук, і зокрема з філології, а також проводиться всеукраїнський конкурс студентських наукових робіт (перший відбірковий тур проводиться на рівні університету, другий тур проводиться в Києві на базі Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова).

Результати науково-дослідної роботи відбиваються в нових курсах, лекціях і практичних заняттях. Основною формою інтенсифікації науково-

дослідних робіт студентів, що охоплює широке коло студентів є спецкурс і спецсеминар. *Спецкурси* містять матеріал поглиблених наукових досліджень у певній галузі філології, який пропонується студентам у вигляді лекцій. *Спецсеминар* - це основна форма групової самостійної роботи з певної теми. Тема спецкурсу і спецсеминару може збігатися. Спецсеминари формують навички самостійної наукової роботи.

У системі філологічних наук виділяється два основних напрямки досліджень – лінгвістика і літературознавство.

Лінгвістика – це наука про мову, мовознавство. До курсу лінгвістичних дисциплін входять історія мовознавства, загальне мовознавство, українська діалектологія, історична граматики, історія української мови, основи стилістики і культури мови, сучасна українська літературна мова. Способом організації науки є наукові інститути, наукові школи. Головними науковими інститутами лінгвістики є Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України, Інститут української мови АН України. Відомими вченими лінгвістами України є Світлана Єрмоленко (стилістика), Анатолій Загнітко (синтаксис), Тараненко Олександр (лексикологія), Василь Грищук, Петро Білоусенко (історія мови), Анатолій Поповський (лексика, діалектологія), Павло Гриценко (діалектологія) та ін.

Літературознавство – наука про художню літературу. Складається з теорії літератури, історії літератури, літературної критики.

Теорія літератури – галузь літературознавства, що різними шляхами вивчає сутність, зміст, форму, ознаки (специфіку) та функції художньої літератури.

Історія літератури – це галузь літературознавства, яка вивчає літературу в процесі її розвитку, літературний процес у різноманітних проявах.

Літературна критика – це галузь літературознавства, що визначає мистецьку цінність сучасних творів української літератури.

Головним науковим інститутом літературознавства є Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України. Очолює інститут літератури академік Микола

Григорович Жулинський. Провідними літературознавцями є Віра Агеєва, Софія Андрусів, Григорій В'язовський, Григорій Грабович, Роман Гром'як, Сергій Єрмоленко, Микола Жулинський, Нінель Заверталюк, Нінель Зелінська, Микола Ільницький, Ігор Качуровський, Григорій Клочек, Юрій Ковалів, Микола Кодак, Анатолій Козлов, Микола Крупач, Олекса Мишанич, Соломія Павличко, Василь Пахаренко, Роман Піхманець, Ярослав Поліщук, Григорій Сивокінь, Лідія Скирда, Валентина Смілянська, Людмила Ставицька, Анатолій Ткаченко, Клавдія Фролова, Григорій Штонь. При Інституті літератури діє Наукова рада НАН України з проблем “Класична спадщина та сучасна українська література”, що регулює обрання тематики кандидатських і докторських дисертацій.

Методика – педагогічна наука про методи навчання, що займається вивченням закономірностей суспільного процесу виховного навчання з метою найбільш правильного керівництва ним. Існує методика викладання мови та методика викладання літератури.

У галузі філологічних наук захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора наук проводиться за двома групами спеціальностей: літературознавство – 10.01.01 - українська література, 10.01.03 - література слов'янських народів, 10.01.05 - порівняльне літературознавство, 10.01.06- теорія літератури, 10.01.07- фольклористика, 10.01.08 - журналістика, 10.01.09 - літературне джерелознавство і текстологія; мовознавство – 10.02.01 - українська мова, 10.02.15 - загальне мовознавство, 10.02.16 -перекладознавство, 10.02.17 - порівняльно-історичне і типологічне мовознавство, 10.02.21 - структурна, прикладна та математична лінгвістика. У галузі педагогічних наук спеціальності – 13.00.02 - теорія та методика навчання (з галузей знань). У галузі філософських наук спеціальність 09.00.12 - українознавство.

Аспірантура і докторантура є основними формами підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів, що здійснюються при вищих навчальних закладах, наукових установах та організаціях, які мають необхідну матеріальну базу.

Науковий ступінь (в галузі філології і методики) надається після захисту дисертації (видачі диплома). Існують такі наукові ступені: доктор філологічних наук, доктор педагогічних наук, кандидат філологічних наук, кандидат педагогічних наук. **Вчене звання** надається після захисту дисертації і за умови виконання ряду вимог: доцент, професор, академік. У вищій школі існує ієрархія посад, заснована на рівні наукової підготовки викладачів: асистент, викладач, старший викладач, доцент, професор.

5. Форми науково-дослідницьких робіт

Реферування – наукове узагальнення за результатами читання та дослідження книги, статті, проблеми.

Анотація – виклад короткого змісту статті, книги.

Доповідь – науковий публічний виступ, що являє собою докладне повідомлення з певної теми.

Наукова доповідь – науковий документ, що містить виклад науково-дослідної роботи, що опублікована чи прочитана в аудиторії.

Тези (для усного повідомлення чи для наукового збірника) складаються у вигляді основних положень у послідовному їх викладі. Обсяг тез 1-1,5 с.

Реферат – короткий виклад змісту певного питання чи теми на основі критичного огляду інформації. Реферати поділяють на дві групи: інформативні (містять усі узагальнені положення первинного документа) та індикативні (в яких інформація подається вибірково, лише за темою дослідження, другорядні питання в ньому не висвітлюються). Виділяється кілька типів рефератів, зокрема, оглядовий реферат, інформативний реферат.

Оглядовий реферат – це реферат, в основу якого покладено один чи кілька наукових або художніх творів, об'єднаних спільною тематикою. Він складається зі вступу, у якому розкриваються мета і завдання повідомлення, основні джерела викладу, позитивні елементи й спірні положення в розробці теми, власний погляд на проблему, висновки.

Інформативний реферат (реферат-конспект) – це реферат, в основу

якого покладено всебічний критичний аналіз фактів щодо вибраної теми з метою повідомлення певної суми нових знань. У ньому сума знань пов'язується з уже закономірними фактами й уточнюється новизна, цінність наукової інформації. Вступ містить вихідні дані джерел з окресленням основної проблематики творів. Основна частина включає короткий зміст питань і проблем, результати дослідження позицію автора і його вирішення проблеми. У висновках подаються короткі підсумки і власний погляд на вирішення проблеми.

Реферат-резюме подається у вигляді короткого заключного викладу суті тексту і складається з основних елементів змісту і висновків. Він має таку структуру: вступ (бібліографічна довідка про джерело), основна інформація, довідка про ілюстративний матеріал, висновки.

Наукова стаття – це науковий твір невеликого розміру. Структура наукової статті: вступ, дані про методи дослідження, аналіз, узагальнення і пояснення дослідження, висновки, список літератури.

Завданнями літературної критики є констатація факту появи нових творів, певних явищ у літературному процесі, ознайомлення читачів зі змістом, формою та основними ознаками твору, його призначенням.

У галузі літературної критики побутують такі основні жанри:

Відгук – коротка праця (1-2 сторінки машинописного тексту), у якій викладено враження читача (критика) від появи нового твору, від процесу прочитання та усвідомлення його.

Рецензія – невелика праця (кілька сторінок), у якій констатується факт появи твору чи явища художньої літератури в певному контексті, стисло характеризується зміст, форма, тема та ідея твору, дається його оцінка.

Стаття – праця на кілька (від 5) сторінок, у якій ставиться проблема дослідження, робиться огляд праць, у яких ця проблема певною мірою розглядається, характеризується твір або явище і подається обґрунтована його оцінка.

Літературно-критичний огляд – літературно-критична праця, у якій за

хронологічним чи тематико-проблематичним принципом проводиться спостереження за процесом виникнення, розвитку, функціонування й відмирання ряду творів чи явищ літератури, зниження чи підвищення їх цінності в мистецтві і в суспільстві в цілому.

Історія літератури ставить за мету вивчити процес формування світогляду й характеру письменника, історію виникнення творів чи явищ, пізнати їх зміст, форму, ознаки, мистецьку цінність, місце в національній і світовій літературі тощо. Теорія літератури вивчає сутність, зміст, форму, ознаки (специфіку) та функції художньої літератури як виду мистецтва і кожного її твору зокрема; роди, види, жанри літературних творів, засоби і прийоми творення цього виду мистецтва тощо. Основні жанри:

Історико-літературна стаття – літературознавча праця, в якій аналізується стан розробки певної проблеми, визначення її актуальності, подаються хід і основні положення дослідження, найголовніші висновки.

Історико-літературний огляд – це обґрунтоване багатим і різноманітним матеріалом та фактами спостереження дослідження розвитку й занепаду творів і явищ певного часового періоду.

Монографія – наукова праця (книга), в якій досліджується одна проблема, обмежене коло питань. Монографія передбачає опрацювання великої кількості фактичного матеріалу, переконливих висновків. Автор монографії пропонує власну наукову гіпотезу чи концепцію розв'язання важливої наукової проблеми. У монографії обов'язково мають бути теоретичні розділи, висновки і наукова література.

Дисертація – наукова праця, підготовлена для прилюдного захисту на здобуття наукового ступеня. У дисертації відкривають нові напрями в науці, започатковують досі невідомі підходи до розв'язання складної проблеми, вивчають ще невідоме або з'ясовують питання, які забезпечують подальше просування у цій проблемі чи галузі. Дисертація має визначені розмір і чітку структуру, стандартні композиційно-мовленнєві форми, які мають бути наповнені оригінальним змістом дослідження.

6. Самостійна робота в системі навчального процесу. Сутність і структура самостійної роботи

Одним із головних завдань вищої школи є розвиток пізнавальної активності студентів, виховання у них вимогливості до себе, бажання і потреби працювати творчо, постійно поповнювати і удосконалювати свої знання. Вміння самостійно засвоювати і творчо застосовувати знання на практиці є важливим показником загальної і професійної підготовки випускників вищої школи.

Важливість правильно організованої, ефективної самостійної роботи студентів актуалізують такі чинники:

1) обсяг інформації, який увесь час збільшується (за наявними даними, обсяг інформації в системі «Інтернет» подвоюється кожні 100 днів, тобто щорічно у 7,3 рази), змушує викладачів орієнтувати студентів на **самостійне** вивчення частини навчального матеріалу за збереження за собою установчої функції та функції контролю;

2) переконаність у тому, що самостійна робота сприяє розвитку творчого ставлення до знань, спонукає студента до поглибленого вивчення теорії, допомагає застосовувати її для вирішення практичних завдань;

3) недостатнє володіння студентами, особливо першокурсниками, необхідними прийомами і навичками раціональної організації розумової праці;

4) усвідомлення того, що самостійна робота в процесі навчання у вищому навчальному закладі формує вміння самостійно здобувати знання, що необхідно не лише під час навчання, а й у майбутній професійній діяльності.

Життя вимагає розвитку не лише змісту, а й методики організації самостійної пізнавальної діяльності людини, опанування нею нових пізнавальних технологій і засобів.

Самостійна робота студентів є дуже широким поняттям, у тлумаченні якого сформувалися різні підходи, що зумовлено відмінностями в розумінні суті цього явища.

Нерідко самостійну роботу розглядають як окремий вид навчальних занять поряд з лекцією, семінаром, практичним заняттям та ін. При цьому її суттєвими ознаками вважають обов'язковість заняття у відведений розпорядком дня вишу час, роботу без безпосередньої участі викладача, але за обов'язкового його контролю. За іншими твердженнями, самостійна робота передбачає всю активну розумову діяльність студентів у навчальному процесі, є внутрішньою основою зв'язку різних видів і форм занять між собою. Вважаючи самостійну роботу основним методом засвоєння знань, прихильники цього підходу стверджують, що вона охоплює пізнавальну діяльність, яку здійснюють студенти не лише позааудиторно, а й на лекціях, семінарах, індивідуальних співбесідах, заліках, іспитах, під час захисту курсових, дипломних робіт тощо. Тобто, самостійна робота, згідно з таким баченням, охоплює всі види і форми навчального процесу.

За своєю суттю самостійна робота є активною розумовою діяльністю студента, пов'язаною з виконанням навчального завдання. Наявність завдання і цільової установки на його виконання вважають характерними ознаками самостійної роботи. Завдання, які доводиться вирішувати студенту в навчальній діяльності, стосуються таких її сфер, як засвоєння матеріалу теми, яка розглядається на лекції (робота з конспектом лекції, рекомендованою навчальною літературою).

Сутність і структура самостійної роботи

Одним із головних завдань вищої школи є розвиток пізнавальної активності студентів, виховання у них вимогливості до себе, бажання і потреби працювати творчо, постійно поповнювати й удосконалювати свої знання. Вміння самостійно засвоювати і творчо застосовувати знання на практиці є важливим показником загальної і професійної підготовки випускників вищої школи.

Самостійна робота — це навчальна діяльність студента, спрямована на вивчення і оволодіння матеріалом навчального предмета без безпосередньої участі викладача.

Самостійна робота з виконання навчального завдання охоплює три етапи.

1. Підготовка студента до виконання завдання, теоретичне, психологічне, організаційно-методичне і матеріально-технічне забезпечення самостійної роботи.

Теоретична готовність студента виявляється в його інтелектуальній підготовленості, тобто в здатності застосувати свої знання для виконання завдання.

Практична готовність полягає в здатності оптимально планувати самостійну роботу, вміло використовувати конспект лекцій, підручники, посібники, комп'ютер, розумові операції (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікацію та ін.).

Психологічна готовність студента передбачає передусім наявність у нього мотивів до виконання конкретного завдання. Для того щоб поставлене перед студентом завдання стало мотивом його розумової, практичної діяльності, воно повинно бути ним сприйняте. Внутрішнє сприйняття завдання починається з актуалізації мотиву, що спонукає студента до виконання поставленого завдання, а відповідно, до організації своєї самостійної роботи.

Успіх підготовчого етапу залежить і від організаційного, методичного, матеріально-технічного забезпечення самостійної роботи студента (забезпеченість літературою, методичними рекомендаціями, наочними посібниками, інформаційно-комп'ютерною базою тощо).

2. Безпосереднє виконання навчального завдання. Це найважливіший і найвідповідальніший етап самостійної роботи студента. Оскільки навчальне завдання найчастіше постає у навчально-пізнавальній формі, то в процесі його виконання беруть участь усі психічні процеси, які забезпечують пізнавальну активність: відчуття, сприйняття, уява, пам'ять, мислення, увага та ін. На ефективність виконання завдання впливають такі особистісні якості студента, як цілеспрямованість, наполегливість, відповідальність, тощо.

3. Аналіз виконаного завдання. Є завершальним етапом самостійної роботи. Під час аналізу студент оцінює (шляхом самоконтролю, іноді

взаємоконтролю) якість і час виконання завдання, ефективність використаних у процесі самостійної роботи методів і засобів.

Самостійна робота сприяє формуванню у студентів інтелектуальних якостей, необхідних майбутньому спеціалістові. Вона виховує у студентів стійкі навички постійного поповнення своїх знань, самоосвіти, сприяє розвитку працелюбності, організованості й ініціативи, випробовує його сили, перевіряє волю, дисциплінованість тощо.

Під час самостійної роботи студенти мають змогу краще використати свої індивідуальні здібності. Вони вивчають, конспектують літературні джерела, за потреби повторно перечитують їх окремі розділи, абзаци, звертаються до відповідних довідників і словників. Все це сприяє глибокому осмисленню навчального матеріалу, виробляє в студентів цілеспрямованість у здобутті знань, самостійність мислення. Самостійна робота здійснює і виховний вплив на студентів, сприяючи формуванню і розвитку необхідних моральних якостей.

Організація і методика самостійної роботи студентів мають бути підпорядковані певним вимогам:

1) розвиток мотиваційної установки у студентів. Умовою будь-якої цілеспрямованої діяльності є *установка* — готовність до певної активності, виникнення якої безпосередньо залежить від наявності в людини потреби і від об'єктивної ситуації задоволення цієї потреби. Установка відчутно впливає на характер і результати діяльності студентів, сприяє підвищенню ефективності дій, активізує мислення, пам'ять, робить сприйняття точнішим, увагу більш зосередженою, більш спрямованою на об'єкт пізнання. Тому студент повинен виробити в собі внутрішню потребу в постійній самостійній роботі;

2) систематичність і безперервність. Тривала перерва в роботі з навчальним матеріалом негативно впливає на засвоєння знань, спричинює втрату логічного зв'язку з раніше вивченим. Несистематичність самостійної роботи унеможлиблює досягнення високих результатів у навчанні. Тому студент повинен звикнути працювати над навчальним матеріалом постійно, не випускати з поля зору жодну з дисциплін, вміло поєднувати їх вивчення;

3) послідовність у роботі. Послідовність означає чітку упорядкованість, черговість етапів роботи. Не закінчивши вивчення однієї книги, не можна братися за іншу, далі за третю. Розкиданість і безсистемність читання породжують поверховість знань, унеможлиблюють тривале запам'ятовування прочитаного.

При читанні конспекту лекцій, монографії, підручника, навчального посібника не повинно залишатися нічого нез'ясованого. Не розібравшись хоча б в одному елементі системи міркувань автора книги, студент не зможе надалі повноцінно засвоювати навчальний матеріал;

4) правильне планування самостійної роботи, раціональне використання часу. Чіткий план допоможе раціонально структурувати самостійну роботу, зосередитися на найсуттєвіших питаннях;

5) використання відповідних методів, способів і прийомів роботи. Багато студентів працюють із книгою неправильно: читають текст і відразу занотовують, намагаючись запам'ятати прочитане. За такого підходу ігнорується найважливіший елемент самостійної роботи — глибоке осмислення матеріалу. Це призводить до того, що студенти засвоюють його поверхово, їм складно на практиці повною мірою застосувати теорію. У них формується шкідлива звичка не думати, а запам'ятовувати, що також негативно впливає на результати навчання;

6) керівництво з боку викладачів. Основними формами керівництва самостійною роботою студентів є визначення програмних вимог до вивчення навчальних дисциплін; орієнтування студентів у переліку літератури; проведення групових та індивідуальних консультацій; організація спеціальних занять з методики вивчення наукової та навчальної літератури, прийомів конспектування; підготовка навчально-методичної літератури, рекомендацій, пам'яток тощо.

Виховання у студентів навичок самостійної роботи з навчальним матеріалом, науковою і навчально-методичною літературою належить до першочергових завдань вищої школи. Адже разом із цим вони виховуватимуть

у собі організованість, системність, діловитість, зосередженість, без чого не обійтися їм і в майбутній професійній діяльності.

За великого навчального навантаження, дефіциту часу важливе значення для студента має раціональне планування самостійної роботи. План допомагає правильно розподілити, економно використовувати свій час. Обґрунтування в ньому обсягу, змісту, послідовності роботи протягом певного часу надає роботі цілеспрямованості, творчого характеру.

7. Методика вивчення наукової, навчальної, навчально-методичної літератури

Провідне місце в системі форм самостійної роботи належить роботі з книгою. Передусім це стосується вивчення суспільних і гуманітарних наук, де книга є найважливішим засобом засвоєння змісту науки.

Основи формування навичок самостійного читання закладаються в середній школі. Однак вони часто виявляються недостатніми для успішного навчання у вищій школі. Студенту під час самостійної роботи доводиться вивчати різні види літературних джерел, зокрема наукової літератури. Вони відрізняються від інших авторською інтерпретацією сформульованих найважливіших теоретичних положень. Напрацювання основоположників того чи іншого напрямку у філософії, економічній теорії, політології, соціології, міжнародних відносинах й інших науках настільки значущі для глибокого розуміння теорії, що без нього неможливо обійтися в навчальній роботі.

У навчальній діяльності студентів особливе місце посідає самостійне вивчення наукових джерел, оскільки засвоєння їх змісту надає методологію, теоретичні основи наукового світогляду, розвиває здатність до творчого мислення, розширює кругозір, формує життєву позицію.

В організації роботи над науковими першоджерелами необхідно дотримуватися таких правил.

1. Чітко знати перелік праць, які підлягають обов'язковому, поглибленому вивченню. Він визначається навчальною програмою курсу.

2. Враховувати, що різні наукові праці використовують для вирішення різноманітних завдань: одні безпосередньо розкривають зміст проблеми, інші з'ясовують методологічну суть проблеми, ще інші — охоплюють ширше коло проблем і корисні у вивченні кількох суміжних наук. Окремі теми вимагають обов'язкового вивчення кількох наукових праць, кожна з яких висвітлює одну грань проблеми.

3. Приступаючи до самостійного вивчення складних теоретичних праць, студентам доводиться долати і певні психологічні труднощі. Попри індивідуальні особливості студентів (рівень підготовки, розвиток мислення, вміння самостійно працювати з книгою тощо), труднощі першого етапу є загальними для всіх. Передусім вони пов'язані з особливостями наукових праць як літературних творів. Вони не адаптовані для вивчення, оскільки не є ні навчальними, ні науково-популярними. Тому складні теоретичні питання в них далеко не завжди детально пояснюються, оскільки автор вважає, що це питання зрозуміле тим, кому він адресує свій твір.

Крім того, більшість рекомендованих для вивчення наукових праць покликана до життя певними історичними обставинами. Для студента ці обставини не завжди відомі, часто вони не проглядаються і в тексті твору. Усе це нерідко змушує студента вивчати тогочасні економічні, політичні, соціальні умови, щоб зрозуміти сутність, особливості, значення сформульованої теорії.

Оскільки здебільшого роботи написані не з навчальною метою, у них може бути багато другорядного, неважливого для теми, що вивчається. Складність відмежування головного від другорядного пов'язана і з тим, що окремі положення наукових праць не мають у сучасних умовах того звучання, яке вони мали на час їх написання. У лекціях, на консультаціях викладачі, як правило, коментують особливості наукової праці, рекомендують студентам найраціональніші способи подолання труднощів під час її опрацювання.

Самостійне вивчення складних наукових праць пов'язане з необхідністю розуміння їх мови. Йдеться про адекватне тлумачення незнайомих понять, термінів, термінологічних словосполучень. У наукових працях, написаних в

історично віддалені часи, можливе вживання лексики, яка вийшла з мовного вжитку, що теж спричинює труднощі студента в адекватному тлумаченні тексту.

Не менш складно для студента застосувати теоретичні положення до реальної дійсності. Суть навчання у вищій школі полягає в закріпленні навичок доречного використання здобутих теоретичних знань у житті. Відповідно, вивчення наукових праць є не самоціллю, а інструментом майбутньої повсякденної діяльності. Тому робота студента над першоджерелами не може обмежуватися лише розумінням, запам'ятовуванням змісту теоретичних проблем, які в них розглядаються. Він повинен усвідомити, де і в яких випадках ці теоретичні положення можна застосувати в його повсякденному житті і в майбутній професійній діяльності. Якщо теоретичні висновки мають актуальне значення, то засвоєними їх можна вважати лише тоді, коли студент умітиме використати їх у житті, тобто за допомогою цих теоретичних положень аналізуватиме відповідні соціальні, економічні й інші ситуації. Більш підготовлений студент наštтовхується на менше труднощів, він з ними може впоратися значно легше, часто без прямої допомоги викладача. Іншому без кваліфікованої допомоги впоратися з ними важко. До того ж молода людина не завжди достеменно знає природу своїх труднощів, а тому може не знайти адекватних засобів їх подолання.

З психологічної точки зору ці труднощі пов'язані з орієнтуванням у матеріалі, який вивчається. Головним психолого-педагогічним моментом в організації самостійної роботи студентів є формування необхідної орієнтовної основи для пізнання змісту, значення наукової праці, інтеграції почерпнутої в ній інформації у контекст раніше засвоєних знань, бачення можливостей використання цих знань на практиці. За своєю суттю орієнтовна основа дій студента щодо самостійного вивчення наукової літератури утворена набором конкретних завдань, виконання яких дає йому правильне спрямування в роботі. Маючи це на меті, викладач рекомендує студентам, що і як необхідно вивчити в

конкретній праці, як «побачити» застосування її теоретичних положень у життєдіяльності суспільства.

Найдоцільніше поетапно. вивчати науковий твір (рис. 5.1).

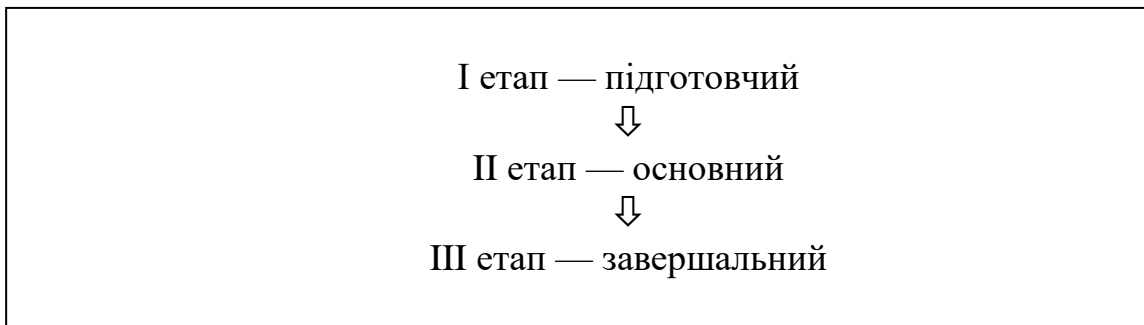

Рис. 5.1. Методика поетапного вивчення наукової праці

На першому етапі необхідно вивчити історичні умови і причини, що спонукали автора до написання наукової праці. У зв'язку з цим важливо попередньо в загальних рисах ознайомитися з нею: прочитати зміст, передмову, висновки (післямову), переглянути посилання на джерела, імена, події. Це дає змогу з'ясувати причини, які спонукали автора взятися за написання праці, імена його ідейних союзників і опонентів, діалектику розвитку досліджуваної ним наукової проблеми. Така робота допомагає зрозуміти структуру праці, загальний розвиток думок автора, напрям роботи.

Корисним є і ознайомлення з критичною літературою, яка стосується цієї праці, а також з інформацією про досліджувану в ній проблему, яка міститься в енциклопедичних довідниках, словниках, журналах, брошурах.

Суттєво допоможе студентіві в освоєнні матеріалу вивчення подій і фактів, що висвітлюються в праці. Проте просто знати факти недостатньо, необхідно вникнути в їх суть, зрозуміти причини їх виникнення, роль і значення в розвитку відповідного явища (процесу). До попереднього етапу належить також робота щодо з'ясування поглядів, ідей особистостей, про які пише автор.

На другому етапі самостійної роботи над науковою працею відбувається засвоєння її ідейно-теоретичного змісту. Студент повинен вичленувати її вузлові ідеї в аспекті предмета, що вивчається, осмислити їх суть. Однак нерідко студенти вивчають і конспектують твори, сліпо йдучи за текстом. Користі від такої роботи мало. Бо, отримавши завдання виокремити в науковій праці вузлові ідеї та положення, вони часто виявляють свою безпорадність. Допомагає в розвитку відповідних вмінь постановка викладачем орієнтовних питань, що спрямовують самостійну роботу студента.

На цьому етапі доцільно проаналізувати ідеї і положення, які отримали творчий розвиток у праці, що вивчається. Тільки за таких умов можна зрозуміти те нове, що містить вона порівняно з іншими працями, з'ясувати, як, у яких взаємозв'язках розглядаються в інших працях сформульовані в ній питання. Все це допомагає глибше зрозуміти порушені автором проблеми, всебічно розкрити їх зміст, простежити розвиток ідей і теорій.

Аналізуючи наукову працю, студент повинен зрозуміти логіку розвитку теоретичних положень, роздумів автора. Особливість цього завдання полягає в тому, що він пізнає закони суспільного розвитку не шляхом дослідження соціальної дійсності, як це робить вчений, що відкриває, обґрунтовує той чи інший закон, а шляхом оволодіння вже відкритого наукою. Маючи це на увазі, він мусить освоїти не готові висновки і результати, а пізнати джерело і логіку їх здобуття, тобто повторити процес наукового пошуку. Це означає, що під час самостійної роботи з твором студент обов'язково повинен розмірковувати вслід за автором.

Третім етапом роботи з науковою літературою є систематизація, узагальнення знань, аналіз на їх основі конкретних фактів і подій дійсності.

Особливість наукових праць полягає в тому, що закладені в них ідеї і положення розкриваються автором, як правило, не в одному місці праці. Зібрати воєдино однорідний матеріал — потрібна і нелегка справа для студента. Більшість авторів у своїх творах багато важливих положень формулюють у процесі полеміки, яка може бути повчальною, науковою, доказовою,

конкретною, конструктивною, заснованою на ретельному вивченні матеріалу. У процесі аналізу праць студент має навчитися відбирати з полемічного матеріалу позитивний зміст, тобто висловлювання і твердження, котрі протиставляються критикованим і є внеском у розвиток певної теорії.

Багато теоретичних проблем і конкретних питань, які висвітлюються в наукових працях, тривалий час не втрачають свого значення. Тому творче оволодіння їх змістом передбачає вироблення у студентів умінь застосовувати теорію до розв'язання практичних завдань. Це породжує необхідність вивчати наукові праці у взаємозв'язку із сучасними реаліями, аналізувати з позицій теорії конкретні факти і події реального економічного і соціального життя.

З методичної точки зору процеси вивчення наукових праць, навчальної і навчально-методичної літератури (підручників з відповідних дисциплін, навчальних і навчально-методичних посібників, методичних розробок і вказівок, довідкової літератури), маючи багато спільного, наділені й певними особливостями. Вивчаючи їх, студенти, крім уміння читати книги і конспектувати матеріал, виокремлювати головні ідеї і пов'язувати їх із сучасними завданнями суспільного розвитку, повинні орієнтуватися в потоці цих видань, визначати головні, володіти культурою читання і ведення записів, мати навички роботи з бібліографічними виданнями тощо.

Однак нерідко вони не уявляють чітко, що спершу вивчати — наукову чи навчально-методичну працю. Однозначно відповісти на це питання важко. Все залежить від конкретної навчальної дисципліни, теми, рівня підготовки студентів. Іноді не обходиться без рекомендацій викладача, які твори і в якій послідовності вивчати. Через нерозуміння важливості цієї роботи деякі студенти обмежуються читанням і конспектуванням навчально-методичної розробки до наукового твору, вважаючи, що вивчають його.

Правильна організація самостійної роботи з навчальною і навчально-методичною літературою передбачає з'ясування загальної послідовності вивчення рекомендованих до теми, розділу курсу джерел, мети і завдань, методів і форм роботи з нею.

Книги — не єдине джерело навчальної інформації. Їх доповнюють періодичні видання, зокрема газети, журнали; Інтернет. Головна їх особливість полягає у свіжості наукової думки (в наукових журналах публікуються результати останніх досліджень), наявності великого фактичного матеріалу для аналізу.

Обов'язковим елементом самостійної роботи з книгою, журналом, газетою є занотовування змісту прочитаного, найважливіших думок автора. Процес занотовування прочитаного актуалізує головні ідеї та положення, фіксує найважливіше в змісті, позитивно впливає на запам'ятовування матеріалу.

Основними загальноприйнятими формами занотовування прочитаних джерел є виписки, тези, план, конспект. Використання їх залежить від призначення, характеру твору, підготовленості студента.

Виписки — фрагменти з книжкового тексту, журналів, газет. Вони потрібні для того, щоб вибрати з прочитаного найсуттєвіше, що допомагає глибше зрозуміти текст. До їх переваг належать точність відтворення авторського тексту, накопичення фактичного матеріалу, зручність користування. Вони можуть бути дослівними (цитати) і довірливими, коли думка автора викладається словами того, хто з нею ознайомлюється. При цьому важливо вміти стисло і не на шкоду змісту формулювати свої думки. Вправність дається не відразу, її досягають у процесі роботи над собою. Експериментально доведено, що самостійно сформульована фраза запам'ятовується в 7 разів швидше, ніж переписана. Тому за необхідності активізувати свою пам'ять студенту слід самому формулювати те, що потрібно добре запам'ятати, а не пасивно фіксувати в пам'яті чужі рядки.

Виписки найкраще робити на картках, оскільки їх легко підібрати за темами навчального курсу, групувати за окремими проблемами, доповнювати чи звільнятися від застарілих.

Іншою формою занотовування при читанні книги, журналу є *план* — коротка форма запису основних питань, які розглядаються в книзі чи журнальній статті. Його можна складати під час читання чи після ознайомлення

з прочитаним, що дає змогу підсумувати здійснену роботу. Складання плану після ознайомлення з прочитаним ефективніше, оскільки забезпечує його стислість, послідовність. Труднощі складання полягають у необхідності заздалегідь з'ясувати побудову тексту, розвиток думок автора, а потім ясно і стисло це викласти.

План не виключає цитування окремих місць і узагальнюючих положень. Його складання привчає студента до чіткого логічного мислення, допомагає виробити вміння коротко і послідовно викладати суть питання, організувати самоконтроль, стимулює його розумову працю.

Повнішою і досконалішою формою запису є тези — стислий виклад прочитаного. Вони не повторюють дослівно текст, але часто можуть бути близькими до нього, відтворюють деякі важливі для розуміння його змісту характерні вирази.

Тези особливо сприяють узагальненню матеріалу, викладу його суті в коротких формулюваннях. Як правило, у тезах не наводять обґрунтовуючих фактів, прикладів. Іноді в остаточному варіанті тези нумерують по порядку. Раціональна послідовність дає можливість зробити їх короткими, уникнути повторень.

В академічному навчальному процесі конспект вважають найдоцільнішою формою запису при вивченні наукової, навчальної, навчально-методичної літератури. Адже конспектування є процесом розумового переосмислення і письмової фіксації прочитаного тексту. Внаслідок конспектування з'являється запис, який допомагає його автору негайно чи через деякий час із необхідною швидкістю відтворити отриману раніше інформацію. Сама етимологія слова «конспект» дає ключ до розуміння суті його як продукту діяльності. Конспектування дозволяє вичерпно викласти головний зміст творів, документів, з'ясувати внутрішній зв'язок і логічну послідовність обґрунтованих у них теоретичних положень.

До конспектування слід приступати лише після загального ознайомлення з його змістом, засвоєння зв'язку між основними думками, положеннями,

головною ідеєю твору. Конспекти, складені без попереднього прочитання першоджерела, перенасичені другорядними відомостями. При цьому необхідно пам'ятати головні вимоги до конспектування. Вони зводяться до того, що конспект — не самоціль, а результат глибокої самостійної роботи студента над твором, а конспектування є творчим процесом. За змістом і формою конспект повинен бути складений так, щоб допомагати засвоєнню головних положень праці в їх логічній послідовності, швидкому, глибокому запам'ятовуванню і відтворенню прочитаного. Важливою вимогою до конспектування і головною його перевагою називають висловлювання студентом свого ставлення до прочитаного.

Дбаючи про раціональну організацію тексту конспекту, слід дотримуватися таких правил:

- чітко, стисло, лаконічно формулювати думку. Це дає можливість зосередитися на головному, найсуттєвішому в прочитаному тексті;

- дослівно занотовувати визначення, афористичні думки, аргументи автора. Думку, цитату не можна обривати посередині, за необхідності зробити пропуски в тексті використовують три крапки;

- всі цитати слід брати в лапки, точно зазначати джерело (назва, місце виходу у світ, видавництво, рік випуску, том, сторінка);

- оформлювати важливі статистичні дані у вигляді таблиць, графіків, діаграм;

- використовувати скорочення слів, умовних позначень, якщо вони цілком зрозумілі автору конспекту і не ускладнюють перечитування записів;

- записувати компактно, що дозволяє зробити конспект доступним для огляду;

- робити між рядками інтервали, достатні для вписування доповнень за необхідності;

- датувати записи.

Навіть добре підготовлений конспект слід постійно поповнювати і розширювати. Нові державні документи, висновки і тези, які стосуються

законспектованого, цікаві свіжі факти і події, статистичні дані фіксують на полях. Окремі доповнення можна записувати на аркушах чи картках, які вкладають у конспект, за необхідності використовуючи їх.

Обсяг конспекту залежить від рівня підготовленості студента, характеру і складності літературного джерела. Однак багатослівні, великі за обсягом конспекти, як правило, свідчать про недосвідченість студента, недостатню осмисленість його роботи.

Виконаний із дотриманням головних вимог конспект сприяє засвоєнню знань, є неоціненною підмогою в підготовці до іспитів, у майбутній практичній діяльності.

Отже, дбаючи про засвоєння всього теоретичного матеріалу й змісту праці, її місця в історії розвитку певної теорії, починати роботу над нею слід з орієнтовного читання, роблячи помітки найважливіших місць тексту (якщо це своя книга) або короткі виписки на закладках (якщо книга бібліотечна). Це дозволить не тільки зрозуміти, а й засвоїти її загальний зміст і внутрішню структуру, суттєво полегшить подальшу роботу над нею.

ТЕМА № 5: НАУКОВИЙ СТИЛЬ, НАУКОВА ТЕРМІНОЛОГІЯ

План

1. Науковий стиль української мови та його підстилі.
2. Стилiстичні особливості наукового гуманітарного тексту.
3. Специфіка термінології філологічних наук.

1. Науковий стиль української мови та його підстилі

Науковий стиль обслуговує потреби науки та освіти і своїм завданням має точний виклад наукової інформації. Основними вимогами до творів наукового стилю є передача наукового повідомлення, доведення його істинності, цінності й новизни. Жанрами наукового стилю є монографії, підручники, посібники, статті, реферати, тези, анотації та ін.

Науковий стиль характеризується рядом сталих ознак:

- вживання нейтральної лексики, слів у прямому значенні, слів-термінів;
- переважне вживання неозначеної форми дієслова з суфіксом *ти* (досліджувати, аналізувати, впроваджувати) щодо граматичних ознак стилю;
- словотворчі особливості: іменники з суфіксами *-анн(я)*, *-енн(я)*, *інн(я)*, наприклад, *взаємопроникнення*, *розуміння*, *написання*; абстрактні іменники з суфіксами *-ість* (*досконалість*), *-ств(о)*, *-зств(о)*, *-цтв(о)*, (*новаторство*), відносні прикметники з суфіксами *-ов-*, *-н-* (*двомовний*, *іменниковий*).

У науковому стилі виділяють три підстили: власне науковий, науково-навчальний, науково-популярний. Окремо іноді виділяється науково-технічний підстиль. Кожен з них має своє конкретне завдання і власні стильові особливості.

Власне науковий стиль покликаний точно, повно, обґрунтовано подавати наукову інформацію. Його призначення - вузьке коло спеціалістів, вчених.
Мовні особливості:

- насиченість термінами, іншомовними словами;
- використання складнопідрядних речень (з підрядними означальними, додатковими, причини, наслідку), безсполучникових речень;
- строга логічність, книжність;
- використання вставних слів (отже, таким чином, наприклад та ін.);
- переважанням розповідних речень, вживання питальних речень при дискусії, полеміці;
- прямий порядок слів.

Приклад власне наукового стилю - уривок з тексту монографії Т. Гундорової «Проявлення слова. Дискурс раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація». - Львів: Літопис, 1997. - 297 с.: «Нова естетика, яку по-своєму осмислюють і Бодлер, і Ніцше, базується на ідеї "невинного", або

"наївного" сприйняття — існування в "тепер", переживання і ствердження себе "тут" і "зараз", з тією гріховністю, яка існує в "тепер". Нове світопочування Ніцше осмислює через міфологему діонісійського "вічного повернення". А для Бодлера, як стверджує Ж.-П. Сартр, трактуючи французького поета в плані екзистенціалізму, нове переживання реальності постає з афірмації своєї викиненості, самотності у світі — як власного вибору. Цей вибір, покладений в основу творчого переживання дійсності, веде до ілюзійонізму й містифікації, коли власне "я" — немов річ — ставиться в ряд з іншими предметами, а реальність схоплюється лише як образний відблиск власної свідомості, тобто як *image* (зображення)».

Текст характеризує значна кількість термінів (*нова естетика, міфологема, екзистенціалізм, ілюзійонізм*), іншомовні слова (*image*). Характерне вживання теперішнього часу дієслів в узагальненому значенні, безособових дієслів (*осмислює, постає, ставиться, відповідає*), віддієслівних іменників - *ни(я)* (*світопочування, переживання*). Переважають складні речення (складнопідрядні) із дієприслівниковим (*трактуючи...*), дієприкметниковим (*покладений...*) зворотами, вставленими конструкціями (уточнення "*немов річ*"). Автор робить докладний опис образу нового героя художнього твору, його переконань та внутрішнього світовідчуття.

Науково-популярний стиль покликаний популяризувати надбання різних галузей науки, його мета зацікавити, залучити читача до активної діяльності. Науково-популярний стиль зберігає основні ознаки наукового стилю як логічність викладу, строгість, чіткість композиції, складність та розлогість синтаксичних конструкцій (в тому числі наявність зворотів, вставлених конструкцій тощо), вживання термінів, але поряд з тим цей підстиль має власні мовні особливості:

- широке вживання емоційної лексики у вигляді епітетів, метафор, порівнянь, перифраз тощо;
- особливістю синтаксичної будови є вживання коротких неускладнених речень, які роблять виклад легким для сприймання;

- ослаблена функція доказовості, певні положення подаються у вигляді аксіом, без доведення, обґрунтування, як констатація факту, але при цьому вводиться багата ілюстративність;
- широке вживання запитальних речень, відповідь на які розгортається не в наступному реченні, а у всьому наступному викладі.

Приклад тексту науково-популярного стилю з книжки К.Фролової "Цікаве літературознавство" (К.: Освіта, 1991. - 192 с.):

«У художній творчості задум може виникнути на будь-якому поверсі свідомості і потім реалізуватись одночасно на вищих і нижчих поверхах. Ідея в художньому творі виникає як брунька, в якій запрограмоване і листочок, і квітку, і майбутній плід.

Пригадуєш, як виникли задуми "Мертвих душ" і "Ревізора" у М.Гоголя? Сюжети цих творів подарував йому О.Пушкін у вигляді дотепних анекдотів: про скуповування мертвих душ і про приїзд столичного ревізора. Але якби свідомість Гоголя не була насичена, ми б сказали, переобтяжена спостереженнями побуту і моралі дворянства і селян у царській Росії, то навряд чи обидва сюжети були б перетворені у літературний шедевр».

Особливістю тексту є епістолярний виклад твору (у формі листів до уявного адресата - абітурієнтові від викладача), обраний автором для полегшення сприйняття змісту. Для нього лишається характерним чіткість, логічність, послідовність, використання сталих словесних формул, термінології (*художня творчість, творчий задум, сюжет, анекдот*). У першому абзаці викладено основну думку, в другому наводиться приклад для підтвердження висловленого. У тексті вжито яскраве порівняння ідей з брунькою. Питальне речення і вставні слова, сталі словосполучення (*пригадуєш, ми б сказали*) використані з метою актуалізації висловлювання.

Науково-навчальний стиль, що займає проміжне місце між власне науковим стилем та науково-популярним, покликаний виконувати навчальну функцію - активізувати логічне мислення читача. Від двох попередніх стилів його відрізняє: з одного боку, менша строгість викладу, менша докладність у

посиланнях на джерела, більш спрощена схема доведень, подається загальна (або загальноприйнята) інформація з обмеженим обсягом; з іншого боку, менша художність, більша послідовність у викладі, строгість. На думку дослідників наукового стилю, підручники для середньої школи пишуться в науково-популярному стилі, бо розраховані на специфічну вікову групу, для якої варто кількісно обмежити наукову інформацію та подати її з більшим ілюстративним матеріалом.

2. Стилістичні особливості наукового гуманітарного тексту

Тексти гуманітарної наукової сфери різноманітні за авторською присутністю, за спрямуванням автора на інтелектуальний та емоційний вплив. Автор не тільки подає об'єктивні факти, але й оцінює їх та реалізує власну прагматичну мету - довести стверджуване, переконати в чомусь, епатувати, вразити, навіть розсмішити читача. Зростає роль автора, який часто постає як суб'єктивний голос, своєрідний образ у науковому тексті. Про суб'єктивізацію наукового гуманітарного знання говорить О.Онофрійчук: "Гіпертрофія суб'єктивно-особистісних компонентів філософської та художньої свідомості притаманна й філософії... філософська й художня рефлексія редукуються до "суб'єктивного трактату" (Ж.-П.Сартр). ... Стає зрозумілим чому К.Ясперс був близький до ототожнення філософії з поезією. Ж.Хергі бачив її десь на межі між наукою та музикою. Г.Марсель надрукував навіть зразок власної музики в одній із своїх філософських праць, а філософські трактати А.Камю написані у формі художніх творів" (Онофрійчук О. Особистість у філософії та науці // Проблеми філософії: науковий збірник. - Вип.88. - К.: Либідь, 1991. - С.16-23).

Дослідники текстів української наукової літератури говорять про наявність у них вироблених елементів поетики: риторичність, полемічність, метафоричність, іронічність та інших, про які зазначає Н.Зелінська.

Риторичність твору, його відкритість, полемічність створюється додатковими запитаннями, які автор вводить для актуалізації певних думок:

"По однім боці - розпука, по другім - віра. Чому розпука? Таке вже, треба гадати, національне московське світовідчуття".

Використання стилістично виразного елемента в науковому тексті є подібним до функції образності мовлення в художньому творі. Для формування оціночного контексту в подібних ситуаціях широко використовується розгорнута метафора, яка може супроводжуватись інтерпретаційною аналогією, наприклад, інтерпретація метафори Ніцше: *"Я не знаю, чим більше бажав би бути дух філософії, ніж хорошим танцюристом" - "Варто вчитися танцювати мовлення, книжку, мислення; такі форми комунікативного впливу ... на відміну від традиційних типів мовної та філософської комунікації безпосередньо звернені до завдання тілесного вираження задуму".* Метафоричні моделі як форми непрямиго мовленнєвого впливу відповідають концептуальному стандарту та стилістичній нормі мовленнєвої комунікації різних сфер, наприклад, шахова метафорика доречна як для сучасної публіцистики, так і для науково-критичного тексту: *"...нереальність відтвореної події хвилювала Шекспіра так само, як хвилює знавця шахової гри питання: чому кінь не може ходити прямо?"; "типи-маски - це шахові фігури, сюжети-гамбіти".* Метафоричний спосіб подання ідеї влаштовує авторів саме своєю неоднозначністю, що протиставлена науковій точності, поетичністю мовлення, емоційним впливом: *"тонули в туманах символічної безнадії", поети залучили "бойові фанфари до свого ідейного арсеналу".*

Вживання термінів різних авторів з метою створення синтезу понять формує своєрідний інтертекст, коли контраст із прототекстом створює новий зв'язок. Так, у науковому тексті можна спостерігати своєрідний "каталог" цитатій, які звучать як певні голоси в конкретному тексті, наприклад: *"Фрейдівське сновидіння є в чистому вигляді "диссемінацією" (Дерріда), "суверенною дією" (Жорж Батай)".*

Прихована семантика службових слів складає особливий пласт інформації, що формує новий вимір наукового тексту. Особливістю цих слів є їх функція створення поліфонії точок зору у висловлюванні, наприклад:

"Правильно прочитаний Сад відкривається як автор гумористичний, стверджує Палья. "Йдіть за природою!" - закликав Руссо; Сад і йде" - частка і членує розвиток думки, заперечуючи те, що міг би чекати читач, і є спеціальним риторичним аргументом, що містить незвичайний висновок.

З метою причетності читача до процесу пізнання автори вводять деякі елементи, які створюють ефект "міфологічності", своєрідної образності:

- щоденникові записи;
- мемуарна оповідь з метою відтворення внутрішнього стану;
- метакоментар.

Самобутньою рисою О.Ольжича-літературознавця стала природна іронічність, тонке глузування. Серед прийомів іронічного відзначимо коментування цитат оригінального тексту (*"Англієць і навіть негр тішаються виглядом зеленої луки, від якої у москаля "галава мутнеєт"*), подача матеріалу із створенням комічної ситуації (*"Безмірно одноманітний, хоч його блоківські христосики у "венчиках" літають на аеропланах, а янголи розминаються з дирижаблями"*), підкреслення невмотивованості чи непослідовності дій, вчинків (*"Шукати побачення з безконечністю і тратити дар мови від її присутності... Конфуз, що трапляється з дуже молодими зальотниками"*).

Зміст сучасного наукового гуманітарного знання передбачає виклад актуальних наукових проблем поза жорсткими рамками наукового стилю, відображаючи вільну манеру, що конститує знання про людину та мову, на якій вона говорить.

3. Специфіка термінології філологічних наук

Сучасна мова - органічний, невід'ємний складник багатогранного життя суспільства. Вона виконує різні функції: комунікативну, когнітивну, номінативну, емотивну, оцінну, магічну, естетичну, етноконсолідуючу, культурно-історичну. Однією з функцій мови є гносеологічна, адже за допомогою мови людина пізнає світ, накопичує досвід, мова стає основою у пізнанні нового, раніше не відомого. Основною функцією терміна є номінація

нового поняття, визначення якостей досліджуваного явища. Термін, за визначенням авторів "Літературознавчого словника-довідника", - "це слово чи словосполучення, яке точно позначає спеціальне поняття і його співвідношення з іншими поняттями певної галузі" (С.683-684).

Терміни поділяються на загальнонаукові (*експеримент, гіпотеза, проблема, теорія тощо*), профільно-спеціальні, закріплені за певними науковими галузями (філологічні - *метафора, емоційний темпоритм, речення, мовленнєвий потік*), вузькоспеціальні: мовознавча (*крапка, займенник, наказовий спосіб, флексія, складнопідрядне речення*), літературознавча (*ямб, комедія, гіпербола, епіграма, ода*).

Сучасна термінологічна культура літературознавства зазнає значних змін не лише з появою нових понять, а отже й термінів на їх позначення, - відбувається переосмислення всього термінологічного масиву науки. Термінологічна культура формується на основі історико-термінологічних досліджень та на загальній суспільній культурі. З'являються нові техніки інтерпретації художніх текстів - постмодерна, феміністична, психоаналітична, структуралістська та ін., які потребують створення певної системи, адже наука прагне систематизації знання, що є одним із законів її існування. Тому спроба анархічного вживання різновидів інтерпретацій, що часто виключають чи заперечують одне одного, викликає появу ряду внутрішніх протиріч у літературознавчій науці. Так, не завжди щось назване по-новому є новим явищем. Іноді відбувається переосмислення його, надання нових значень та відтінків у вживанні. Наприклад, останнім часом активно функціонує в літературознавстві та лінгвістиці слово "дискурс". Потреба упорядкування його значень та систематизації дискурсивного досвіду привернула увагу науковців Харківського національного університету, що запропонували розглянути це явище на міжнародній науковій конференції "Дискурс як об'єкт філологічної інтерпретації" (11-12 травня 2001 р., Харків), на якій було розглянуто концептуальні питання співвідношення дискурсу та тексту в лінгвістиці. Робочим визначенням дискурсу можна вважати запропоноване К.Серажим:

"Дискурс - це мовленнєвий потік, мова в її постійному русі, що вбирає в себе все різноманіття історичної епохи, індивідуальних і соціальних особливостей як комуніканта так і комунікативної ситуації, у якій відбувається спілкування. У дискурсі відбивається менталітет і культура як національна, загальна, так і індивідуальна, приватна". Отже, вимога однозначності терміна не завжди зберігається через об'єктивні причини розширення значення слова.

Ревізія надбань термінологічної системи проводиться непослідовно, бо вживання термінів у текстах дослідників часто не пояснюється, що викликає труднощі в розумінні того, у якому сенсі вони використовуються. Однією з причин однозначного сприймання певних термінів є наявність омонімів серед термінів інших галузей науки, нетермінологічних слів (*аплікація, клімакс, аритмія, роман*), синонімів (*катрен - чотиривірш, полілог - багатоголосся, хронотоп - часопростір*), варіантів того самого терміна (*хорей-трохей, антифраз - антифразис*)

Стосовно сучасних умов досліджень у літературознавчій науці погляди вчених мають розходження вже у визначенні періодизації. Як зазначає Б.Клименко, "для наук, які базувалися на фізикалістському чи математичному ідеалі науковості, існували спроби визначати періоди розвитку науки як класичний, неокласичний і постнеокласичний. А оскільки історія літератури все ж таки науки, і наука гуманітарна, яка має орієнтуватися на гуманітарний ідеал науковості, для неї наявність чи відсутність модернізму чи постмодернізму в літературі є наявністю чи відсутністю наукового факту, що аж ніяк не впливає на якість історії літератури" (Клименко Б. Криза термінологічної системи українського літературознавства чи криза наукової свідомості літературознавців? // Слово і час. - 2001. - № 4. - С. 5-14). Так, криза термінологічної системи спонукає до перегляду основ науки і "формулювання на базі гуманітарного ідеалу науковості нових координат". Назріла потреба у виформуванні й теорії методологій, про що говорить М.Наєнко в статті "Методологічні дискурси і перспективи на межі століть".

Для оволодіння термінологічною системою філології та вільним

оперуванням нею варто дотримуватись такої програми дій, запропонованої В.Шуляром (Мислити системно і творчо // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. - № 2001. - № 3. - С. 70 - 72):

1. Запам'ятовування термінів через грамотне формулювання - розуміння первинної семантики - графічне зображення у формі образу, символу, схеми, моделі тощо. Наприклад, схема епосу, створена А.Ткаченком у підручнику "Мистецтво слова".

2. Усвідомлення термінів як філологічних понять через мотивацію ("Це треба запам'ятати для того, щоб...")

3. Осмислення термінів у зв'язку з літературною чи мовознавчою практикою через виконання завдань із пакету навчально-пізнавальних дій.

4. Вироблення навичок оперування літературознавчими та мовознавчими термінами через структурування фрази, речення, тексту відповіді.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття № 1

ДЖЕРЕЛА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

План.

1. Наукова література як джерело фахових знань
2. Принципи підбору наукової літератури до теми дослідження.
3. Специфіка матеріалів літературознавчого, мовознавчого, методичного аналізу наукових даних.
4. Аналіз фактичного матеріалу.
5. Підбір і правила оформлення прикладів, цитат.

✎ Завдання:

- ◆ Складіть список літератури до самостійно обраної теми (монографія, підручник, газетна стаття, журнальна стаття, збірник наукових статей, багатотомне видання творів, інтернет-джерело).
- ◆ Уведіть у текст цитати, приклади (на вибір).
- ◆ Напишіть словникову статтю про відомого вченого-філолога.
- ◆ Ознайомитись із статистичною інформацією, пояснити ситуацію, що склалася, подавши власні аргументи та шляхи вирішення проблеми.

Десять років Державна бібліотека для юнацтва опитує своїх читачів по всіх обласних філіях, аби знати, які книжки користуються вищим попитом. Серед абонентів цих книгозбірень найбільше молоді віком 15-16 та 17-19 років. Виявилося, що читацькі смаки цих вікових уподобань так званого масового читача: Марініна, Абдуллаєв, Пронін, Шитов, Дашкова, Суворов, Доценко. В українській же літературі — один абсолютний пріоритет: Павло Загребельний.

Павло Архипович сім разів за десять останніх років перебував у річних десятках найпопулярніших книжок — у компанії з такими світовими «брендами» як Маргарет Мітчел, Станіслав Лем, Джеймс Хедлі Чейз, Едгар Берроуз, Анн і Серж Голон, Агата Крісті. Його

«Роксолана» — у списку гострого бібліотечного дефіциту.

52% молодих читачів називають Павла Загребельного своїм улюбленим письменником. Аби зрозуміти, наскільки це вагомо, варто поглянути на «показники» молодшої генерації: Ю.Андрухович — 7,4%, Ю.Покальчук — 3,7%. Решта ж «аупівців» чи «новолітературців» взагалі не згадуються відвідувачами юнацьких бібліотек.

У десятці найбільш запитуваних авторів у категорії «Самостійний вибір» (тобто твори поза шкільною програмою) наймолодшим письменником є Валерій Шевчук. А це означає, що сучасне красне письменство просто невідоме вчителям та їхнім учням — є над чим замислитися модерним літераторам, плануючи презентації своїх новинок, та й укладачам майбутніх програм з літератури. З іншого боку, чітко простежується залежність читацького вибору від гучності скандалів, що супроводжують з'яву певних творів — активно запитують юні відвідувачі бібліотек, наприклад, «Шлях аріїв» Юрія Канигіна або «що-небудь» Олеся Бузини.

Наскрізний десятилітній список письменників, книжки котрих мають найжвавіший читацький обіг, виглядає так:

1. М.Мітчел. Звіяні вітром.
2. М.Булгаков. Твори.
3. П.Загребельний. Твори.
4. К.Маккалоу. Ті, що співають у терні.
5. І.Багряний. Твори.
6. Олесь Гончар. Собор.
7. Л.Костенко. Поезія.
8. Х.Чейз. Твори.
9. Ж.Бенцоні. Твори.
10. В.Пікуль. Твори.

Орієнтовний план до складання словникової статті:

1. Прізвище, ім'я та по батькові науковця; роки життя, спеціальність, науковий напрямок досліджень.
2. Місце основної роботи, коротка довідка про творчий шлях.
3. Основні праці (із бібліографічними даними). Короткий опис творчої спадщини.
4. Ім'я та прізвище укладача.

Приклад

Фролова Клавдія Павлівна (1923 р.н.) - літературознавець, спеціаліст з теорії літератури, займається розробками з поетики художнього твору.

Професор кафедри теорії літератури Дніпропетровського національного університету з 1972 року.

Основні праці: "Аналіз художнього твору. Деякі аспекти вивчення тексту художнього твору" (К.: Радянська школа, 1975), "Субстанції незримого вогонь (Про поетику художнього твору)" (К.: Дніпро, 1983), "Цікаве літературознавство" (К.: Освіта, 1991). К.Фролова авторка ряду публікацій у періодичних виданнях: "З Україною в серці" (Бористен. - 1998), "Шевченко в Японії" (Слово і час - 2000. - № 30), "Запричастімось духом полум'яним!" (Запорізький Збірник. До 80-річчя Яра Славутича. - Київ - Запоріжжя: Дніпро. - 1998) та ін. Вона запропонувала розгляд художнього тексту як структурної моделі ядра, оточеного оболонками, де ядро - тема та ідея, оболонки - словесний матеріал, образи-характери, емоційний темпоритм тощо. Досить вдалим підходом до аналізу художнього твору є метод моделювання. Основними принципами цього підходу є формалізація явища, оперування елементами при конструюванні, тлумачення отриманих результатів або виведення результату як підсумку моделювання. Віршовий текст відзначається високою інформативністю, гнучкістю, його вишукана форма здатна захопити найвибагливішого естета слова. Емоційний темпоритм - це той аспект поетики твору, що дає можливість зрозуміти природу цих особливостей поезії, дозволяє зробити всеохоплюючий аналіз, показуючи взаємозалежність емоційного і темпоритміки твору.

К.Фролова вдається до об'єднання кількох рівнів поетики, вводячи термін, що найчіткіше розкриває внутрішню сутність поезії. У емоційному темпоритмі визначається настрої, емоційне забарвлення, яке постає з інтонації, з образів, а також з темпу та ритму. Емоційний темпоритм визначає й музичність твору. Літературознавець звертає увагу на те, що сучасне розуміння емоційного темпоритму виходить з театральної практики. Це слушна думка, адже театральна постановка є найбільш прозорою формою для визначення емоційного темпоритму. Музичність не ототожнюється з емоційним темпоритмом, але ці поняття дуже близькі між собою. Взаємодію цих понять К.Фролова показує так: "Емоційний темпоритм - головне "музичне" ядро поезії, особливо лірики. Це настрої, який виражається темпоритмічно...Слова також мають свою звукову форму, свою "музику", яка взаємодіє із загальним емоційним темпоритмом. У цьому основна музичність лірики".

Методичні рекомендації з підготовки

При підготовці до цього практичного заняття зверніть увагу на такі важливі моменти:

☞ Читати наукову літературу треба цілеспрямовано. Опрацювання наукової літератури дасть можливість з'ясувати стан дослідження обраної теми в тій чи іншій галузі знань.

☞ Початковим етапом у пошуку й опрацюванні наукової літератури є робота з довідково-бібліографічними джерелами (підручниками, спеціалізованими періодичними виданнями та ін.)

☞ Зважте на те, що в багатьох підручниках, посібниках є зноски, примітки, пояснення до тексту, де автори посилаються на інші публікації, що можуть вас зацікавити

☞ Слід пам'ятати, що є спеціальні бібліографічні видання, у яких міститься інформація про літературу з усього комплексу проблем, наприклад: «Слов'янська філологія на Україні», «Філологічні науки на Україні» та ін.

☞ Найсвіжішу інформацію про нові дослідження з різних розділів мовознавчої чи літературознавчої науки можна почерпнути з науково-теоретичних журналів «Мовознавство», «Дивослово», «Українська мова та література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах», «Культура слова», «Филологические науки», «Вопросы языкознания», «Вопросы литературы»

☞ **Зверніть увагу також на загальні правила роботи з науковим текстом**

(див. Онуфрієнко Г.С. «Науковий стиль української мови. – К., 2009»)

- Ознайомтесь спочатку з бібліографічним описом тексту;
- Переконайтеся, що розумієте всі слова, терміни, терміносполуки, фрази;
- Читайте з олівцем у руках, робіть потрібні позначки
- Обміркуйте здобуту інформацію, осмисліть її, спираючись на свої знання і досвід, систематизуйте знання;

- Доберіть самостійно приклади, що також ілюструють головні ідеї (думки) тексту;
- Перечитайте ще раз найважливіші за змістом фрагменти тексту та ті, що ще не зовсім зрозумілі або викликають певний сумнів
- Письмово передайте основну інформацію.

Література:

Основна:

1. Демидова А.К. Пособие по русскому языку. Научный стиль. Оформление научной работы: Учебное пособие – М.: Русский язык, 1991. – 201 с.
2. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень: Навч. посіб./ В.В.Ковальчук, Л.М.Моїсєєв.- Вид. 2-ге, перероб. і доп.- К.: ВД "Професіонал", 2004.- 208с.
3. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 412 с.
4. Сидоренко В.К. Основи наукових досліджень : Навчальний посібник для вузів/ В.К.Сидоренко, П.В.Дмитренко.-К.: 2000. - 260 с.
5. Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій: Посібник. – К.:2004.-208 с.
6. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень: Навч. посіб. для студ. вузів.- К.: Слово, 2003.- 240с.- 16.00

Додаткова:

1. Білоусенко П.І. Мовознавчі студії в школі. – Запоріжжя, 2000.
2. Козлов А.М. Як писати дисертацію. – Кривий Ріг, 1999.
3. Козлов А.М., Козлов Р.А. Азбука літературознавства. – Тернопіль, 1997.
4. Проценко О.А., Хом'як Т.В. Наукова робота студента –літературознавця: Методичні вказівки для студентів філологічного факультету/ Запоріжжя: ЗДУ, 2004.-27 с.
5. Романчиков В.І. Основи наукових досліджень. – К., 1997.

Практичне заняття № 2-3
КОМПОЗИЦІЙНО-ЗМІСТОВНЕ ТА АНАЛІТИЧНЕ
ОПРАЦЮВАННЯ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

План.

1. Узагальнення та згортання інформації наукового джерела до рівня плану.
2. Конспектування друкованого джерела наукової інформації
3. Конспектування наукової інформації, що сприймається на слух.
4. Анотування наукового джерела. Види анотацій
5. Реферування наукового джерела. Види рефератів
6. Рецензування наукового джерела.

 Питання для самоконтролю:

1. Поясніть цілі складання плану джерела наукової інформації
2. З'ясуйте, який вид плану в науковій роботі студента домінує і чому. Проілюструйте відповідь переконливими прикладами.
3. Поясніть відмінність плану від тез і конспекту джерела наукової інформації
4. Дайте визначення анотування.
5. Поясніть у чому полягає відмінність довідкової та рекомендувальної анотації. Аргументуйте своє розуміння.
6. Поясніть, для кого призначені спеціалізовані анотації та чим вони відрізняються від загальних анотацій. Аргументуйте своє розуміння
7. Поясніть, який вид анотації має найбільше розповсюдження в науковій та науково-інформаційній діяльності та чому.
8. Які вимоги висуваються до складання реферату.
9. Дайте визначення реферування
10. У чому полягає відмінність між рефератом та анотацією
11. Поясніть якою повинна бути мова та стиль реферату та чому. Аргументуйте своє розуміння прикладами.

12. Які мовні / мовленнєві стандарти-кліше використовуються у рецензіях.

Наведіть приклади.

 Завдання:

- ◆ Проаналізуйте свої конспекти лекцій з різних навчальних дисциплін, які ви вивчаєте, з'ясуйте їх переваги та недоліки;
- ◆ Складіть номінативний конспект лекції з певної навчальної дисципліни;
- ◆ Складіть тезовий конспект друкованого джерела наукової інформації (розділ підручника, наприклад «Вступ до літературознавства»);
- ◆ Складіть питальний конспект друкованого джерела наукової інформації (стаття у спеціалізованому періодичному виданні);
- ◆ Підберіть у каталозі наукової бібліотеки вашого університету дві-три анотації книг з філологічного фаху, схарактеризуйте їх з точки зору структури, змісту, призначення, мови та обсягу. Поясніть, що це за анотації та чим обумовлений їхній вибір
- ◆ Використовуючи мовні та мовленнєві стандарти-кліше та зразки анотацій, складіть анотації:
 - а) монографії з фаху;
 - б) журнальної статті з фаху.
- ◆ Проаналізуйте текст зразка реферату та виділіть у ньому мовні та мовленнєві стандарти-кліше. Поясніть чим обумовлене їх використання
- ◆ Виділіть у тексті зразків-рефератів мовні та мовленнєві стандарти-кліше для вираження:
 - а) структури первісного документу;
 - б) відомостей про автора первісного документу;
 - в) теми досліджуваної проблеми, предмету, мети та змістув первісного документу.
- ◆ Використовуючи мовні та мовленнєві стандарти-кліше та зразки рефератів, складіть реферат:
 - а) книги з фаху;

б) статті в періодичному виданні з фаху;

- ✦ Напишіть зразок клішованої рецензії, використовуючи в кожній композиційній частині один із варіантів мовних стандартів-кліше, який властивий для наукового стилю рецензії

Методичні рекомендації з підготовки:

Науково-пошукова роботи починається з ознайомлення з певною літературою. Це ознайомлення починається з прочитання. Залежно від мети, прийомів та способів читання його поділяють на кілька різновидів: вивчаюче, оглядове, проглядання тексту, пошукове, реферативне.

Вивчаюче читання застосовується з метою найповнішого запам'ятовування матеріалу, його розуміння, осмислення. При цьому швидкість читання повинна бути невисокою. Робота з таким текстом має схему:

- ❖ сприйняття й осмислення заголовку,
- ❖ прогнозування щодо змісту тексту,
- ❖ швидкий перегляд,
- ❖ визначення теми тексту,
- ❖ поділ тексту на структурно-сміслові частини, що становитимуть підтеми,
- ❖ поділ інформації на головну та другорядну,
- ❖ запис головної (якщо є потреба),
- ❖ з'ясування значення незрозумілих слів,
- ❖ друге прочитання тексту, звертаючи увагу на основні моменти,
- ❖ коротке усне відтворення тексту та відповідь на питання за текстом.

Оглядове читання використовується з метою сприйняття тексту, ознайомлення з основним його змістом за короткий проміжок часу. Як правило, оглядово можуть читатися художні твори. Оглядове читання сприяє виробленню навичок цілісного сприйняття тексту, вільного орієнтування в ньому, вміння звертати увагу на суттєвих моментах. Основними етапами оглядового читання є:

- ❖ осмислення назви твору, ознайомлення з анотацією тексту, відомостями про автора,
- ❖ уважне та швидке прочитання тексту, з'ясування незрозумілих слів,
- ❖ робота з текстом: письмово опрацьовуються важливі елементи тексту, наприклад виписуються імена дійових осіб, визначається тип розповіді, складаються сюжетні лінії, осмислення авторського ставлення до проблем, порушених у творі, власних думок щодо їх змалювання, розв'язання тощо, робиться добір цитат.

Проглядання тексту (у студентському середовищі - читання "по діагоналі") проводиться з метою попереднього ознайомлення із визначенням цінності викладеної в ньому інформації та з'ясування окремих необхідних даних. Повторний перегляд робиться з метою поновлення необхідного матеріалу - окремих деталей, фактів тощо. При прогляданні увага звертається лише на потрібну інформацію.

Пошукове читання проводиться з метою пошуку певної інформації, про наявність якої стало відомо з інших джерел. Для пошукового читання слід дотримуватись таких правил:

- ❖ чітко з'ясувати, яку інформацію треба знайти,
- ❖ визначити елементи-орієнтири - певні факти, цифри, дати тощо,
- ❖ не заглиблюватись у зміст тексту, а вибирати потрібну інформацію,
- ❖ запис і систематизація отриманих даних.

Реферативне читання проводиться для складання таких документів як реферат, анотація, резюме. Обробка матеріалу полягає в отриманні головної інформації. Етапами реферативного читання є:

- ❖ попереднє ознайомлення з текстом,
- ❖ повторне прочитання для виділення підтем у головній частині,
- ❖ розрізнення головної та додаткової інформації,
- ❖ визначення моментів, що в стислій формі висловлюють головну інформацію із оформленням у вигляді схеми: теза - аргументація (докази, ілюстрування),

- ❖ підсумовування інформації у вигляді узагальнень і складання плану тексту,
- ❖ виклад головної інформації за планом.

При підготовці до заняття зверніть увагу на алгоритми, які допоможуть знайти правильний підхід до виконання різних видів завдань.

Алгоритм до конспектування джерел наукової інформації, що сприймається на слух

(див. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови. – К.: Центр навчальної літератури, 2009.)

1. Записуючи назву теми лекції (доповіді, повідомлення) спробуйте спрогнозувати загальну схему того, що почуєте та увіяти цю тему в колі інших проблем і питань цієї навчальної дисципліни.
2. Сприймаючи на слух наукову інформацію, намагайтесь визначити головне в ній за зміною інтонації, темпу, голосу, за паузами, які завжди передують висновкам, за риторичними і проблематичними запитаннями.
3. Намагайтесь швидко знайти логічний суб'єкт та логічний предикат фрази; саме це допоможе вам зрозуміти її загальний смисл і структуру.
4. Слухаючи, здійснюйте одночасно мисленнево-мовленнєву переробку наукової інформації на внутрішньофразовому та міжфразовому рівнях з метою підготовки її до запису
5. Здійсніть самоконтроль
6. Відредагуйте за результатами самоконтролю зміст, структуру та мовне оформлення одержаного конспекту

Алгоритм до анування наукового джерела

(див. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови. – К.: Центр навчальної літератури, 2009)

1. Ознайомтеся з вихідними даними наукового джерела (назва, жанр наукової продукції, автор, рік і місце видання, структура, обсяг).
2. Прочитайте текст, усвідомлюючи його загальний зміст.

3. Визначте логічний суб'єкт (те, **про що розповідається** в тексті) і логічний предикат (те, **що про це говориться**).
4. З'ясуйте актуальність і адресат джерела.
5. Проаналізуйте структуру тексту, визначивши вступну, основну та заключну частини.
6. Визначте головну інформацію основної частини тексту.
7. Оформіть письмово текст анотації, використовуючи необхідні лексико-граматичні конструкції.
8. Здійсніть самоконтроль виконаної роботи.
9. Відредагуйте текст анотації.

Структурно анотація будь-якого виду складається з двох частин:

- ❖ бібліографічний опис
- ❖ текст анотації.

Головні вимоги, що висуваються до складання анотації такі:

- ❖ композиція анотації повинна бути внутрішньо логічна та може відрізнитися від композиції тексту, який анотується
- ❖ відбір відомостей для анотації, їхнє формулювання та розташування залежать від змісту та характеру документу, призначення анотації та її адресата
- ❖ мова анотації повинна бути літературною, лаконічною, простою та ясною без складних періодів та абзаців
- ❖ середній обсяг анотації – 500 друкованих знаків

Алгоритм до реферування наукового джерела

(див. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови. – К.: Центр навчальної літератури, 2009)

1. Визначте мету реферування обраного наукового джерела інформації.

2. З'ясуйте функції та обсяги підготовлюваного реферату відповідно до його мети і жанру наукового першоджерела.
3. Здійсніть бібліографічний опис наукового джерела
4. Опрацюйте наукове джерело і відберіть інформацію для реферату застосовуючи такі види читання, як оглядове, пошукове та суцільне.
5. Визначте композицію реферату.
6. Запишіть логізований план реферату як перелік основних тем і проблем першоджерела.
7. Здійсніть розподіл опрацьованої й відібраної для основної частини реферату інформації.
8. Оформіть письмовий реферат.
9. Здійсніть самоконтроль написаного реферату на смисловому, структурно-логічному і мовному рівнях та переконайтесь чи досягли ви поставленої мети реферування
10. Здійсніть (у разі потреби) редагування тексту реферату.

Структурно реферат будь-якого виду складається з двох частин:

- ❖ бібліографічний опис
- ❖ текст анотації

Головні вимоги, що висуваються до складання реферату такі:

- ❖ **Об'єктивність** – точний виклад суті роботи, яка реферується та поглядів її автора, фіксація лише тих відомостей, які містяться у первісному документі;
- ❖ **Повнота** – виклад усіх існуючих положень, що містяться у первісному документі.
- ❖ Мова реферату повинна бути літературною, точною, лаконічною без складних граматичних конструкцій та складних стилістичних зворотів
- ❖ Обсяг реферату визначається змістом первісного документу, кількістю відомостей та їх науковою цінністю та практичною значимістю.

 Література:

Основна:

1. Демидова А.К. Пособие по русскому языку. Научный стиль. Оформление научной работы: Учебное пособие – М.: Русский язык, 1991. – 201 с.
2. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень: Навч. посіб./ В.В.Ковальчук, Л.М.Моїсєєв. - Вид. 2-ге, перероб. і доп. - К.: ВД "Професіонал", 2004.- 208с.
3. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 412 с.
4. Пахомова Т.А., Дмитриева В.В. Основы научных исследований: Методическое пособие. – Запорожье: ЗГУ, 1999 – 40 с.
5. Сидоренко В.К. Основи наукових досліджень: Навчальний посібник для вузів/ В.К.Сидоренко, П.В.Дмитренко.-К.: 2000. - 260 с.
6. Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій: Посібник. – К.:2004.-208 с.
7. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень: Навч. посіб. для студ. вузів.- К.: Слово, 2003.- 240с.-

Додаткова:

1. Білоусенко П.І. Мовознавчі студії в школі. – Запоріжжя, 2000.
2. Козлов А.М. Як писати дисертацію. – Кривий Ріг, 1999.
3. Козлов А.М., Козлов Р.А. Азбука літературознавства. – Тернопіль, 1997.
4. Проценко О.А., Хом'як Т.В. Наукова робота студента –літературознавця: Методичні вказівки для студентів філологічного факультету/ Запоріжжя: ЗДУ, 2004.-27 с.
5. Романчиков В.І. Основи наукових досліджень. – К., 1997.

Практичне заняття № 4

НАУКОВИЙ СТИЛЬ. НАУКОВА ТЕРМІНОЛОГІЯ

План

1. Науковий стиль української мови та його підстилі.
2. Специфіка термінології філологічних наук: мовознавча, літературознавча термінологія.
3. Стилїстичні особливості наукового гуманітарного тексту.

♪ *Питання для самоконтролю:*

1. Доведіть, чому у функціональному стилі наукової літератури виклад матеріалу формально-логічний?
2. Поясніть, чим обумовлений у науковому стилі мовлення відбір мовних засобів для викладу думки та чому? Аргументуйте своє розуміння.
3. Поясніть, що визначає специфіку використання в науковій прозі граматичних засобів мови та чому. Проілюструйте відповідь переконливими прикладами.
4. Поясніть, які синтаксичні засоби відіграють особливо важливу роль у синтаксисі наукової прози та чому.

✎ *Завдання:*

1. Скласти словник найуживаніших термінів.
2. Пояснити значення термінів (за списком).
3. На прикладі наукового тексту філологічного фаху здійсніть такий аналіз термінології
 - Проаналізуйте лексичний склад тексту, виділивши в окремі групи: а) термінологічну лексику; б) загальнонаукову лексику; в) слова-організатори думки; г) слова-конкретизатори думки; д) слова-домінанти. Визначте функції кожного з розрядів лексики
 - З'ясуйте, чи наявні в тексті вузькоспеціалізовані терміни та яка їх функція
 - Визначте, яке вживання слів – у прямому чи переносному значенні переважає в тексті та чому
 - Проаналізуйте лексику тексту з точки зору співвідношення

іменників та дієслів та встановіть, що переважає в тексті та чому.

Методичні рекомендації з підготовки:

Науковий стиль обслуговує потреби науки та освіти і своїм завданням має точний виклад наукової інформації. Основними вимогами до творів наукового стилю є передача наукового повідомлення, доведення його істинності, цінності й новизни. Жанрами наукового стилю є монографії, підручники, посібники, статті, реферати, тези, анотації та ін.

Науковий стиль характеризується рядом сталих ознак:

- вживання нейтральної лексики, слів у прямому значенні, слів-термінів;
- переважне вживання неозначеної форми дієслова з суфіксом *ти* (досліджувати, аналізувати, впроваджувати) щодо граматичних ознак стилю;
- словотворчі особливості: іменники з суфіксами *-анн(я)*, *-енн(я)*, *інн(я)*, наприклад, *взаємопроникнення*, *розуміння*, *написання*; абстрактні іменники з суфіксами *-ість* (*досконалість*), *-ств(о)*, *-зтв(о)*, *-цтв(о)* (*новаторство*), відносні прикметники з суфіксами *-ов-*, *-н-* (*двомовний*, *іменниковий*).

В науковому стилі виділяють три підстили: власне науковий, науково-навчальний, науково-популярний. Окремо іноді виділяється науково-технічний підстиль. Кожен з них має своє конкретне завдання і власні стильові особливості.

Власне науковий стиль покликаний точно, повно, обгрунтовано подавати наукову інформацію. Його призначення - вузьке коло спеціалістів, вчених. Мовні особливості:

- насиченість термінами, іншомовними словами;
- використання складнопідрядних речень (з підрядними означальними, додатковими, причини, наслідку), безсполучникових речень;
- строга логічність, книжність;
- використання вставних слів (отже, таким чином, наприклад та ін.);
- переважанням розповідних речень, вживання питальних речень при дискусії, полеміці;

- **прямий порядок слів.**

Приклад власне наукового стилю - уривок з тексту монографії Т.Гундорової "Проявлення слова. Дискурс раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. - Львів: Літопис, 1997. - 297 с.

*Нова естетика, яку по-своєму осмислюють і Бодлер, і Ніцше, базується на ідеї "невинного", або "наївного" сприйняття — існування в "тепер", переживання і ствердження себе "тут" і "зараз", з тією гріховністю, яка існує в "тепер". Нове світопочування Ніцше осмислює через мітологему діонісійського "вічного повернення". А для Бодлера, як стверджує Ж.-П. Сартр, трактуючи французького поета в плані екзистенціалізму, нове переживання реальності постає з афірмації своєї викиненості, самотності у світі — як власного вибору. Цей вибір, покладений в основу творчого переживання дійсності, веде до ілюзійонізму й містифікації, коли власне "я" — немов річ — ставиться в ряд з іншими предметами, а реальність схоплюється лише як образний відблиск власної свідомості, тобто як *image* (зображення).*

Текст характеризує значна кількість термінів (*нова естетика, мітологема, екзистенціалізм, ілюзійонізм*), іншомовні слова (*image*). Характерне вживання теперішнього часу дієслів в узагальненому значенні, безособових дієслів (*осмислює, постає, ставиться, відповідає*), віддієслівних іменників - *ни(я)* (*світопочування, переживання*). Переважають складні речення (складнопідрядні) із дієприслівниковим (*трактуючи...*), дієприкметниковим (*покладений...*) зворотами, вставленими конструкціями (уточнення "*немов річ*"). Автор робить докладний опис образу нового героя художнього твору, його переконань та внутрішнього світовідчуття.

Науково-популярний стиль покликаний популяризувати надбання різних галузей науки, його мета зацікавити, залучити читача до активної діяльності. Науково-популярний стиль зберігає основні ознаки наукового стилю як логічність викладу, строгість, чіткість композиції, складність та розлогість синтаксичних конструкцій (в тому числі наявність зворотів, вставлених конструкцій тощо), вживання термінів, але поряд з тим цей підстиль має власні мовні особливості:

- широке вживання емоційної лексики у вигляді епітетів, метафор, порівнянь, перифраз тощо;

- особливістю синтаксичної будови є вживання коротких неускладнених речень, які роблять виклад легким для сприймання;

- ослаблена функція доказовості, певні положення подаються у вигляді аксіом, без доведення, обґрунтування, як констатація факту, але при цьому вводиться багата ілюстративність;

- широке вживання запитальних речень, відповідь на які розгортається не в наступному реченні, а у всьому наступному викладі.

Приклад тексту науково-популярного стилю з книжки К.Фролової "Цікаве літературознавство" (К.: Освіта, 1991. - 192 с.).

У художній творчості задум може виникнути на будь-якому поверсі свідомості і потім реалізуватись одночасно на вищих і нижчих поверхах. Ідея в художньому творі виникає як брунька, в якій запрограмовано і листочок, і квітку, і майбутній плід.

Пригадуєш, як виникли задуми "Мертвих душ" і "Ревізора" у М.Гоголя? Сюжети цих творів подарував йому О.Пушкін у вигляді дотепних анекдотів: про скуповування мертвих душ і про приїзд столичного ревізора. Але якби свідомість Гоголя не була насичена, ми б сказали, переобтяжена спостереженнями побуту і моралі дворянства і селян у царській Росії, то навряд чи обидва сюжети були б перетворені у літературний шедевр.

Особливістю тексту є епістолярний виклад твору (у формі листів до уявного адресата - абітурієнтові від викладача), обраний автором для полегшення сприйняття змісту. Для нього лишається характерним чіткість, логічність, послідовність, використання сталих словесних формул, термінології (художня творчість, творчий задум, сюжет, анекдот). В першому абзаці викладено основну думку, в другому наводиться приклад для підтвердження висловленого. В тексті вжито яскраве порівняння ідей з брунькою. Питальне речення і вставні слова, сталі словосполучення (*пригадуєш, ми б сказали*) використані з метою актуалізації висловлювання.

Науково-навчальний стиль, що займає проміжне місце між власне науковим стилем та науково-популярним, покликаний виконувати навчальну функцію - активізувати логічне мислення читача. Від двох попередніх стилів

його відрізняє: з одного боку, менша строгість викладу, менша докладність у посиланнях на джерела, більш спрощена схема доведень, подається загальна (або загальноприйнята) інформація з обмеженим обсягом; з іншого боку, менша художність, більша послідовність у викладі, строгість. На думку дослідників наукового стилю, підручники для середньої школи пишуться в науково-популярному стилі, бо розраховані на специфічну вікову групу, для якої варто кількісно обмежити наукову інформацію та подати її з більшим ілюстративним матеріалом.

Література:

Основна:

1. Ахманова О.С. Словарь-справочник лингвистических терминов. - М., 1969.
2. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Загальне літературознавство. - Рівне, 1997.
3. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. – К., 1985.
4. Гриценко Т. Українська мова. - К., 1999. - С.31-38.
5. Жанри і стилі в історії української літературної мови. - К., 1989. - С.267-274.
6. Зелінська Н. Поетика української наукової прози: спомин про майбутнє // Літературознавство. Бібліографія. Інформатика. Третій міжнародний конгрес українців 26-29 серпня 1996. - Харків: Око, 1996. - С.133-136.
7. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 412 с.
8. Энциклопедический словарь юного филолога. – М., 1984.
9. Эстетика: Словарь / под общ.ред. А.А.Беляева и др. - М., 1989.

Додаткова:

1. Квитко И.С. Термин в научном документе. – Л., 1976.
2. Квятковский А. Поэтический словарь. - М., 1966.
3. Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990.
4. Літературознавчий словник-довідник / Р.Гром'як, Ю.Ковалів та ін. - К.,

1997.

5. Пахаренко В. Нарис української поезики. - К., 1997. - 80 с. Додаток до газети "Українська мова та література".
6. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства): підручник для гуманітаріїв. - К.: Либідь, 2000. – 488 с.

Практичне заняття № 5-6

КОМПОЗИЦІЯ НАУКОВОЇ РОБОТИ

План

1. Наукова робота студента та її види
2. Зміст вступу. Написання вступної частини.
3. Основна частина. Специфіка написання.
4. Оформлення висновків.
5. Виступ на захисті дипломної роботи.
6. Культура наукового цитування
7. Стандарти оформлення курсових та дипломних работ:
 - а) технічне оформлення дипломної роботи. Загальні вимоги.
 - б) завдання на дипломну роботу.
 - в) оформлення реферату.
 - г) зміст.
 - д) титульний лист.
 - е) список літератури та особливості бібліографічного опису

♣ Питання для самоконтролю:

1. Поясніть, чим визначається структура наукового твору? Аргументуйте своє розуміння.
2. Назвіть види науково-дослідної роботи студента.
3. Поясніть, якою є логічна схема наукового дослідження.
4. Назвіть структурні елементи наукового твору (роботи) та поясніть чи вони визначаються.

5. Дайте визначення композиції наукової роботи, та поясніть від чого залежить вибір композиції.
6. Поясніть, що таке рубрикація наукової роботи. Що вона відображає?
7. Поясніть, який повинен бути обсяг наукової роботи в залежності від її жанру та чим він регламентується.
8. Поясніть, чим визначаються вимоги до оформлення наукової роботи. Аргументуйте своє розуміння.
9. Дайте загальну характеристику довідково-бібліографічного апарату наукового твору.
10. Назвіть головні нормативні документи щодо оформлення наукової роботи
11. Назвіть елементи бібліографічного опису. Поясніть, які з них є обов'язковими, а які – факультативними.
12. Дайте визначення бібліографічного посилання та назвіть його види.
13. Назвіть варіанти побудови бібліографічних списків та поясніть чим вони визначаються.
14. Поясніть, що таке «культура наукового цитування». Чому цитата повинна наводитися точно за текстом, який цитується.
15. Що таке непряме та мозаїчне цитування? Наведіть переконливі приклади.
16. Поясніть, який з варіантів побудови бібліографічних списків використовується в курсових та дипломних роботах та чому.

Завдання:

1. Складіть 4 (чотири) картки, дотримуючись культури цитування в наступних моделях: «точна цитата», «перецитування», «мозаїчне цитування».
2. Підготуйте доповідь про один з видів бібліографічних журналів.
3. Напишіть розгорнутий план своєї курсової роботи відповідно до структурних особливостей наукового твору, обравши при цьому певну композицію та рубрикацію.

4. Складіть реферат своєї курсової роботи, чітко при чому визначивши необхідні компоненти, які повинні бути в ньому відображені.
5. Підготуйте свій виступ на захист курсової роботи.
6. Використовуючи схеми та зразки бібліографічного опису книги, складіть бібліографічний опис: а) однотомного видання; б) багатотомного видання.
7. Складіть бібліографічний опис книги (монографії) за філологічним фахом.
8. Складіть аналітичний бібліографічний опис статті за фахом.
9. Використовуючи схеми та зразки аналітичного бібліографічного опису, складіть опис статті: а) із книги (монографії, збірника наукових праць); б) із серійного видання.
10. Складіть список літератури до курсової роботи та наукової статті.

Література:

Основна:

1. Ануфриев А.Н. Научное исследование. Курсовые, дипломные и диссертационные работы. – М.: Ось-89, 2004. – 123 с.
2. Борокова Л.В., Виноградова И.А. Пишем реферат, доклад, выпускную квалификационную работу. – М.: Дрофа, 2002. – 123 с.
3. Демидова А.К. Пособие по русскому языку. Научный стиль. Оформление научной работы: Учебное пособие – М.: Русский язык, 1991. – 201 с.
4. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень: Навч. посіб./ В.В.Ковальчук, Л.М.Моїсєєв. - Вид. 2-ге, перероб. і доп. - К.: ВД "Професіонал", 2004.- 208с.
5. Кузин Ф.Н. Магистерская диссертация: методика написания, правила оформления и порядок защиты. – М.: Ось-89, 1997. – 304 с.
6. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 412 с.
7. Пахомова Т.А., Дмитриева В.В. Основы научных исследований: Методическое пособие. – Запорожье: ЗГУ, 1999 – 40 с.

8. Сидоренко В.К. Основи наукових досліджень :Навчальний посібник для вузів / В.К.Сидоренко, П.В.Дмитренко.-К.: 2000. - 260 с.
9. Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій: Посібник. – К.:2004.-208 с.
- 10.Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень: Навч. посіб. для студ. вузів.- К.: Слово, 2003.- 240с.-

Додаткова:

1. Білоусенко П.І. Мовознавчі студії в школі. – Запоріжжя, 2000.
2. Козлов А.М. Як писати дисертацію. – Кривий Ріг, 1999.
3. Козлов А.М., Козлов Р.А Азбука літературознавства. – Тернопіль, 1997.
4. Проценко О.А., Хом'як Т.В. Наукова робота студента –літературознавця: Методичні вказівки для студентів філологічного факультету/ Запоріжжя: ЗДУ, 2004.-27 с.
5. Романчиков В.І. Основи наукових досліджень. – К., 1997.

Методичні рекомендації по підготовці:

Зверніть увагу на такі моменти

Курсова робота – це самостійне наукове дослідження з чітко визначеної конкретної наукової проблеми. Курсова робота – це практичне знайомство з методами самостійної наукової роботи, що прищеплює навички знаходити певні джерела, поводитися з документами, аналізувати факти, використовувати науковий апарат та правильно оформлювати результати свого дослідження. На відміну від реферату курсова робота не є «переписуванням» чужих праць. Головний критерій оцінки курсової роботи – рівень проведеного самостійного наукового дослідження за вибраною темою. У процесі виконання курсової роботи виробляються вміння грамотно висловлювати думку, знаходити правильні формулювання, лаконічно викладати висновки.

Дипломна (бакалаврська, магістерська) робота виконується на завершальному етапі навчання. Вона передбачає систематизацію, закріплення, розширення теоретичних та практичних знань зі спеціальності та їх використання при вирішенні конкретних наукових завдань, розвиток самостійного мислення, оволодіння методикою дослідження чи експерименту.

Дипломна (бакалаврська, магістерська) робота є підсумковою науковою роботою кожного з етапів навчання. Випускова робота повинна показати рівень загальної професійної підготовки студента, продемонструвати його знання, а також здатність вільно орієнтуватися в колі проблем та питань, безпосередньо пов'язаних з обраною темою.

Логічна схема наукового дослідження

(див. Демидова А.К. Пособие по русскому языку. Научный стиль.

Оформление научной работы: Учебное пособие – М.:

Русский язык, 1991. – 201 с.)

- ◆ Обґрунтування актуальності наукового дослідження
- ◆ Виявлення предмета та об'єкта дослідження
- ◆ Вибір методики проведення дослідження
- ◆ Опис процесу дослідження
- ◆ Обговорення результатів дослідження
- ◆ Формулювання висновків

Композиційно будь-яке наукове дослідження, незалежно від галузі та жанру містить дві взаємопов'язані частини – описову (оглядову) та головну.

В оглядовій частині відображається хід наукового дослідження, при цьому у вступі дається обґрунтування актуальності дослідження, формулюється об'єкт, предмет, обраний метод (методи) дослідження, викладається історія питання.

У головній частині наукового твору висвітлюються методика та техніка дослідження.

Основні вимоги до наукових робіт різного типу такі:

1. **Назва** повинна бути по можливості короткою, вказувати на мету

дослідження. У назві не бажано використовувати термінологію псевдонаукового характеру. Треба уникати назв, що починаються зі слів “Дослідження питання...”, “Дослідження деяких шляхів...”, “Деякі питання...”, “Матеріали до вивчення...”, “До питання...” і т. ін.

2. Цитування:

а) текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз “так званий”.

б) цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками.

в) кожна цитата обов’язково супроводжується посиланням на джерело.

г) при непрямому цитуванні (переказі, викладі думок своїми словами), що дає значну економію тексту, слід бути гранично точним у викладенні думок автора, коректним щодо оцінювання його результатів, і давати відповідні посилання на джерело.

д) якщо необхідно виявити ставлення автора праці до окремих слів або думок з цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання.

е) якщо автор праці, наводячи цитату, виділяє в ній деякі слова, робиться спеціальне застереження, тобто після тексту, який пояснює виділення, ставиться крапка, потім дефіс і вказуються ініціали автора, а весь текст застереження вміщується у круглі дужки: (курсив наш. – М.Х.), (підкреслено мною. – М.Х.), (розрядка моя. – М.Х.).

3. У науковому етикеті допускається висловлення власної думки від імені 1 особи однини (вважаю) поряд із 1 особою множини (вважаємо).

4. Список використаних джерел розміщується одним із таких способів: у

порядку появи посилань (найбільш зручний для користування), в алфавітному порядку прізвищ авторів або заголовків, у хронологічному порядку.

САМОСТІЙНА РОБОТА

з дисципліни:

«ОСНОВ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»

Навчальний час, відведений для самостійної роботи студента визначається навчальним планом і становить 50 % від загального обсягу навчального часу, відведеного для вивчення конкретної дисципліни. Для даної дисципліни він передбачений у обсязі 20 (двадцяти) годин. Студентам пропонується самостійне вивчення певних аспектів тем, що розглядаються на лекційних заняттях, а також самостійне опрацювання тем, які виносяться на підсумковий контроль

№	ТЕМА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	Год.	ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ
<i>ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ №1</i>			
1	Наука у сучасному суспільстві	2	<ul style="list-style-type: none">➤ Поняття, зміст, мета і функції науки.➤ Головні ознаки наукового пізнання світу.➤ Головні складники науки.
2	Історичний розвиток науки	2	<ul style="list-style-type: none">➤ Етапи становлення науки.➤ Основні риси давньогрецької науки.➤ Наукові надбання середньовіччя.➤ Поняття наукової революції.
3	Національна система класифікації наук	4	<ul style="list-style-type: none">➤ Форми організації та управління наукою і національна система класифікації наук.➤ Наукові організації та установи України.➤ Основні цілі і принципи державної політики України у сфері наукової та науково-технічної політики.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ № 2

4	Організація підготовки наукових кадрів	2	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Система підготовки наукових кадрів в Україні. ➤ Процедура підготовки та публічного захисту дисертації. ➤ Докторантура як найвищий ступінь єдиної системи безперервної освіти
	Методологічна культура науки	4	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Наукове дослідження та його методологія. ➤ Методи наукових досліджень. Характеристика конкретно-наукових методів наукового дослідження у філології. ➤ Методологія як поняття, загальна та спеціальна методологія.
	Інформаційне забезпечення наукових досліджень	2	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Типи наукових документів, сфера їхнього створення та використання. ➤ Основні види друкованих джерел інформації. ➤ Депонування. УДК як засіб упорядкування документальних фондів.
	Інформаційна культура в науковому дослідженні	4	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Організація процесу наукового дослідження в системі комп'ютерних технологій ➤ Інформаційні ресурси Інтернету ➤ Інтернет як глобальна комп'ютерна мережа наукової інформації

ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА

з дисципліни:

«ОСНОВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»

Навчальний час, відведений для індивідуальної роботи студента визначається навчальним планом і становить 50 % від загального обсягу навчального часу, відведеного для самостійної роботи. Для даної дисципліни він передбачений у обсязі 20 (двадцяти) годин. Студентам пропонується завдання, що мають практичний характер втілення знань, одержаних на лекціях та практичних заняттях, а також завдання аналітично-пошукового характеру, пов'язані з пошуком та обробкою певної інформації, зокрема пропонуються структура завдань пропонується таким чином:

Завдання № 1 – аналітичний огляд одного з бібліографічних джерел філологічного фаху в період з 2004 – по 2008 рр. з метою вибірки публікацій певну проблематику мовознавчого чи літературознавчого напрямку;

Завдання № 2 - реферування однієї з публікацій, які фіксуються в ході виконання першого завдання;

Завдання № 3 – складання анотації до певного розділу підручника, навчального посібника, які опрацьовуються у певний період навчання студента (за навчальним планом спеціальності);

Завдання № 4 – складання переліку сайтів філологічного напрямку за допомогою різних пошукових систем у мережі Інтернет, аналітичний огляд одного з них.

Варіант № 1

1. Аналітичний огляд журналу «Мовознавство». Вибірка публікацій з питань лексики сучасної української (російської) мови.
2. Складіть індикативний реферат однієї зі статей.

3. Складіть анотацію та визначте її тип до параграфу «Лексика української мови з точки зору походження» підручника «Сучасна українська мова /О.Д. Пономарів, В.В. Різун, Л.Ю. Шевченко та ін. – К.: Либідь, 2005. – 488 с.
4. За допомогою пошукової системи складіть перелік сайтів філологічного напрямку у мережі Інтернет, зробіть аналітичний огляд одного з них (публікації, проблематика та ін.)

Варіант № 2

1. Аналітичний огляд журналу «*Вопросы языкознания*». Вибірка публікацій з питань фонетики сучасної української (російської) мови
2. Складіть інформативний реферат однієї зі статей.
3. Складіть анотацію та визначте її тип до параграфу «Омоніми» підручника «Сучасна українська мова /О.Д. Пономарів, В.В. Різун, Л.Ю. Шевченко та ін. – К.: Либідь, 2005. – 488 с.»
4. За допомогою пошукової системи складіть перелік сайтів філологічного напрямку у мережі Інтернет, зробіть аналітичний огляд одного з них (публікації, проблематика та ін.)

Варіант № 3

1. Аналітичний огляд журналу «*Дивослово*». Вибірка публікацій з питань фонології сучасної української (російської) мови
2. Складіть індикативний реферат однієї зі статей.
3. Складіть анотацію та визначте її тип до параграфу «Семантическая структура слова » підручника «Современный русский язык / П.А. Лекант, Л.Л. Касаткин. – М.: Высшая школа, 1989 – 399 с.»

4. За допомогою пошукової системи складіть перелік сайтів філологічного напрямку у мережі Інтернет, зробіть аналітичний огляд одного з них (публікації, проблематика та ін.)

Варіант № 4

1. Аналітичний огляд журналу *«Українська мова та література»*. Вибірка публікацій з питань культури усного мовлення .
2. Складіть інформативний реферат однієї зі статей.
3. Складіть анотацію та визначте її тип до параграфу «Роди та жанри літератури» підручника «Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства). – К.: Либідь, 2005. – 488 с.
4. За допомогою пошукової системи складіть перелік сайтів філологічного напрямку у мережі Інтернет, зробіть аналітичний огляд одного з них (публікації, проблематика та ін.)

Варіант № 5

1. Аналітичний огляд журналу *«Українська література в загальноосвітній школі»*. Вибірка публікацій з питань творчості Т.Г. Шевченка.
2. Складіть індикативний реферат однієї зі статей.
3. Складіть анотацію та визначте її тип до параграфу «Синоніми» підручника *«Сучасна українська мова /О.Д. Пономарів, В.В. Різун, Л.Ю. Шевченко та ін. – К.: Либідь, 2005. – 488 с.*
4. За допомогою пошукової системи складіть перелік сайтів філологічного напрямку у мережі Інтернет, зробіть аналітичний огляд одного з них (публікації, проблематика та ін.)

Варіант №6

1. Аналітичний огляд журналу «*Урок української*». Вибірка публікацій з питань творчості Лесі Українки.
2. Складіть інформативний реферат однієї зі статей.
3. Складіть анотацію та визначте її тип до параграфу «Класифікація фразеологізмів» підручника «Сучасна українська мова /О.Д. Пономарів, В.В. Різун, Л.Ю. Шевченко та ін. – К.: Либідь, 2005. – 488 с.
4. За допомогою пошукової системи складіть перелік сайтів філологічного напрямку у мережі Інтернет, зробіть аналітичний огляд одного з них (публікації, проблематика та ін.)

Варіант № 7

1. Аналітичний огляд журналу «*Вопросы литературы* ». Вибірка публікацій з питань творчості Оноре де Бальзака.
2. Складіть індикативний реферат однієї зі статей.
3. Складіть анотацію та визначте її тип до параграфу «Вопрос о древнейшей прародине славян» підручника «Введение в славянскую филологию / Яковлева Г.А., Скупский В.И., Елоева Р.К. – Ростов: Мысль, 395 с.»
4. За допомогою пошукової системи складіть перелік сайтів філологічного напрямку у мережі Інтернет, зробіть аналітичний огляд одного з них (публікації, проблематика та ін.)

Варіант № 8

1. Аналітичний огляд журналу «*Филологические науки*». Вибірка публікацій з питань морфології сучасної української (російської) мови .
2. Складіть інформативний реферат однієї зі статей.
3. Складіть анотацію та визначте її тип до параграфу «Сведения об общественном строе быте и обычаях славянских народов» підручника «Введение в славянскую филологию / Яковлева Г.А., Скупский В.И., Елоева Р.К. – Ростов: Мысль, 395 с.»

4. За допомогою пошукової системи складіть перелік сайтів філологічного напрямку у мережі Інтернет, зробіть аналітичний огляд одного з них (публікації, проблематика та ін.)

Варіант № 9

1. Аналітичний огляд журналу «Вестник МГУ. Серія 9. Филология». Вибірка публікацій з питань словотвору сучасної української (російської) мови .
2. Складіть спеціалізований реферат однієї зі статей.
3. Складіть анотацію та визначте її тип до параграфу «Творчість Григорія Сковороди» підручника «[Історія давньої української літератури /](#)»
4. За допомогою пошукової системи складіть перелік сайтів філологічного напрямку у мережі Інтернет, зробіть аналітичний огляд одного з них (публікації, проблематика та ін.)

Варіант № 10

1. Аналітичний огляд журналу «Сучасність». Вибірка публікацій з сучасних питань фольклористики .
2. Складіть індикативний реферат однієї зі статей.
3. Складіть анотацію та визначте її тип до параграфу «Творчість Івана Вишенського» підручника «[Історія давньої української літератури /](#)»
4. За допомогою пошукової системи складіть перелік сайтів філологічного напрямку у мережі Інтернет, зробіть аналітичний огляд одного з них (публікації, проблематика та ін.)

Варіант № 11

1. Аналітичний огляд журналу «Рідна школа». Вибірка публікацій з питань орфоепічної культури українського (російського) мовлення .
2. Складіть інформативний реферат однієї зі статей.

3. Складіть анотацію та визначте її тип до параграфу «Класифікація казок» підручника «Усна народна творчість / »
4. За допомогою пошукової системи складіть перелік сайтів філологічного напрямку у мережі Інтернет, зробіть аналітичний огляд одного з них (публікації, проблематика та ін.)

Варіант № 12

1. Аналітичний огляд журналу «Дзвін». Вибірка публікацій з проблем сучасної української літератури .
2. Складіть індикативний реферат однієї зі статей.
3. Складіть анотацію та визначте її тип до параграфу «Способы словообразования» підручника «Современный русский язык / П.А. Лекант, Л.Л. Касаткин. – М.: Высшая школа, 1989 – 399 с»
4. За допомогою пошукової системи складіть перелік сайтів філологічного напрямку у мережі Інтернет, зробіть аналітичний огляд одного з них (публікації, проблематика та ін.)

ОРИЄНТОВНІ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ:

1. Наукова інформація – це наслідок ..

- а) побутової діяльності;
- б) науково-дослідницької діяльності;
- в) пізнавальної діяльності;
- г) творчої діяльності.

2. За характером інформації документи поділяються на :

- а) основні;
- б) додаткові;
- в) первинні;
- г) вторинні.

3. Письмові документи поділяються на :

- а) рукописні;
- б) друковані;
- в) мальовані;
- г) архівні.

4. Основними видами наукової інформації є:

- а) книжки;
- б) періодичні видання;
- в) неопубліковані документи;
- г) рукописні звіти;

5. Періодичне видання – це витвір друку, що характеризується

- а) науковістю;
- б) доцільністю;
- в) системністю випусків.

6. Дисертація – це

- а) науково-популярна праця;
- б) монографія;
- в) наукова праця, в якій досліджується певна проблема;

г) стаття.

7. Тип наукового видання тексту, підготовленого групою науковців за автографами письменника, друківаними джерелами, що супроводжуються коментарями і містять усі варіанти твору – це

- а) зібрання творів;
- б) вибрані твори;
- в) академічне видання.

8. Короткі відомості про зміст книжки або статті, які подаються до її бібліографічного опису - це

- а) бібліографічний огляд;
- б) рецензія;
- в) анотація;
- г) відгук.

9. Основними напрямками філології є :

- а) філософія;
- б) лінгвістика;
- в) літературознавство;
- г) культурологія;
- д) естетика.

10. Літературознавство складається з :

- а) мовознавства;
- б) компаративістики;
- в) теорії літератури;
- г) історії літератури;
- д) літературної критики.

1. Метод – це :

- а) засіб практичного й теоретичного пізнання дійсності;
- б) прийом практичного й теоретичного пізнання дійсності;
- в) сукупність прийомів та засобів практичного й теоретичного пізнання

дійсності.

12. В методології науки виділяють такі рівні пізнання:

- а) емпіричний і практичний;
- б) емпіричний і теоретичний;
- в) емпіричний та експериментальний.

13. Процес свідомої діяльності людини, під час якої вона обґрунтовує свої дії, які спрямовані на отримання практичних уявлень, вмінь та знань, тобто практичного життєвого досвіду свідомого існування в природі і суспільстві – це...

- а) практична свідомість;
- б) художня свідомість;
- в) наукова свідомість.

14. Процес усвідомлення людиною факторів реальної чи вигаданої дійсності шляхом творення з них емоційно-цілісних (художніх) людей чи образів (моделей) або шляхом засвоєння таких людей, образів чи моделей, створених іншими людьми це...

- а) практична свідомість;
- б) художня свідомість;
- в) наукова свідомість.

15. Процес такого усвідомлення людиною факторів реальної чи вигаданої дійсності шляхом об'єктивного і безпристрасного пізнання в них змісту, форми, ознак, функцій і сутності, у процесі якого поєднуються практична діяльність (експериментальне отримання фактів), моделювання з теоретичним мисленням (формування гіпотез, аналіз, синтез тощо) – це ...

- а) практична свідомість;
- б) художня свідомість;
- в) наукова свідомість.

16. До загальнонаукових методів дослідження належать:

- а) емпіричні;
- б) теоретичні;

- в) практичні;
- г) філософські.

17. Експеримент – це...

- а) випадковий збіг оставин;
- б) науково поставлена перевірка в точно вирахованих умовах, що дозволяє стежити за його розвитком, ходом, керувати ним і відтворювати кожного разу при повторенні умов;
- в) спеціально організоване наукове дослідження.

18. Спостереження – це ...

- а) за якого об'єкт вивчають без втручання у нього: фіксують, вимірюють лише якості об'єкта, характер його зміни;
- б) логічний загальнонауковий метод, що полягає в змалюванні тих ознак чи аспектів об'єкта вивчення, які перешкоджають розгляду його в "чистому вигляді";
- в) полягає у виявленні спільних рис, особливостей й на їх основі розробка висновків у формі загальних положень.

19. Опис – це ...

- а) логічний загальнонауковий метод, що полягає в змалюванні тих ознак чи аспектів об'єкта вивчення, які перешкоджають розгляду його в "чистому вигляді";
- б) змалювання чогось мовними засобами;
- в) осмислення наукових фактів.

20. Аналіз - це...

- а) полягає у виявленні спільних рис, особливостей й на їх основі розробка висновків у формі загальних положень;
- б) логічний загальнонауковий метод, що полягає в змалюванні тих ознак чи аспектів об'єкта вивчення, які перешкоджають розгляду його в "чистому вигляді";
- в) відбір наукових фактів.

21. Синтез – це...

а) осмислення наукових фактів;

б) відбір наукових фактів;

в) за якого об'єкт вивчають без втручання у нього: фіксують, вимірюють лише якості об'єкта, характер його зміни.

22. Абстрагування – це ...

а) осмислення наукових фактів.

б) логічний загальнонауковий метод, що полягає в змалюванні тих ознак чи аспектів об'єкта вивчення, які перешкоджають розгляду його в "чистому вигляді";

в) логічний умовивід "від часткового до загального", від окремих фактів до узагальнення.

23. Узагальнення - це ...

а) полягає у виявленні спільних рис, особливостей й на їх основі розробка висновків у формі загальних положень;

б) логічний загальнонауковий метод, що полягає в змалюванні тих ознак чи аспектів об'єкта вивчення, які перешкоджають розгляду його в "чистому вигляді";

в) змалювання чогось мовними засобами;

24. Індукція – це ...

а) логічний умовивід від "загального до часткового", від загальних суджень до часткових;

б) логічний умовивід "від часткового до загального", від окремих фактів до узагальнення;

в) групування за певним порядком, що зумовлений правильним розташуванням та взаємним зв'язком частин чого-небудь.

25. Дедукція – це...

а) логічний умовивід від "загального до часткового", від загальних суджень до часткових;

б) логічний умовивід "від часткового до загального", від окремих фактів до узагальнення;

в) осмислення наукових фактів.

26. Пояснення – це ...

а) змалювання чогось мовними засобами;

б) розкриття причин якоїсь дії чи явища;

в) а) осмислення наукових фактів.

27. Систематизація – це...

а) полягає у виявленні спільних рис, особливостей й на їх основі розробка висновків у формі загальних положень;

б) розподіл предметів, явищ, понять на групи, класи тощо за спільними ознаками, властивостями;

в) групування за певним порядком, що зумовлений правильним розташуванням та взаємним зв'язком частин чого-небудь.

28. Класифікація – це...

а) відбір наукових фактів;

б) розподіл предметів, явищ, понять на групи, класи тощо за спільними ознаками, властивостями;

в) розподіл предметів, явищ, понять на групи, класи тощо за спільними ознаками, властивостями.

29. Система точок зору, позицій і принципів усвідомлення людиною самої себе в реальній чи вигаданій дійсності, яка визначає і її поведінку, і спосіб життя та діяльності в конкретному реальному оточенні, у світі в цілому – це...

а) світогляд людини;

б) точка зору;

в) позиція.

г) принцип

30. Вихідне положення за яким людина усвідомлює зміст, форми, сутність, функції предметів, явищ, процесів – це...

а) світогляд людини;

б) точка зору;

в) позиція.

г) принцип

31. Система точок зору, яка диктує тип поведінки. Позиції бувають часові, просторові, матеріальні, соціальні, етикетні, моральні. Звичаєві, правові, політичні, філософські, ідеологічні, естетичні, педагогічні та ін. – це ...

а) світогляд людини;

б) точка зору;

в) позиція.

г) принцип

32. Система позицій, переконань, норм, правил – це...

а) світогляд людини;

б) точка зору;

в) позиція.

г) принцип.

33. Біографічний метод полягає в ...

а) у вивченні біографії письменника;

б) в поясненні певних особливостей творчості письменника його біографією;

в) у вивченні біографії родичів та близьких письменника.

34. Хто вперше застосував психоаналіз

а) Гегель;

б) Фейєрбах;

в) Фрейд.

35. Головне завдання структурного методу – це ...

а) вивчення внутрішньої організації художнього тексту;

б) вивчення зовнішньої структури тексту;

в) вивчення окремих елементів тексту.

36. Семіотичний метод передбачає розгляд художнього твору як

а) цілісного предмету;

б) знакової системи;

в) видової системи.

37.Формальний меод передбачає вивчення

- а) структури тексту;
- б) окремих елементів тексту;
- в) форму тексту.

38. Зіставлення або проведення паралелей між певними явищами на різних часових зрізах - це...

- а) історико – порівняльний метод;
- б) семіотичний метод.
- в) формальний метод;

39. Динаміку сприйняття художніх текстів, перебіг художніх тенденцій бере за основу

- а)історико –порівняльний метод;
- б) історико-функціональний метод;
- в) формальний метод.

40. Дослідження тексту як знакової системи, що перебуває у зв'язку з іншими системами, а також взаємодії різних кодів, дискурсів, які переплітаються у тексті передбачає

- а) семіотичний метод;
- б) історико-генетичний;
- в) інтертекстуальний метод.

41. Тлумачення художніх текстів на різних рівнях його психологічного сприйняття (під час читання, відкритість інтерпретацій, невіддільність від само розуміння інтерпретатора, конфлікт інтерпретацій) передбачає

- а) інтертекстуальний метод;
- б)семіотичний метод;
- в) герменевтичний метод.

42. Мову літературного тексту як вияв авторського "я", що поширюється на всіх рівнях тексту основним об'єктом аналізу має ...

- а) інтертекстуальний метод;
- б) феноменологічний

в) герменевтичний метод.

43. На виявлення цінності зовнішніх зв'язків твору – багатства і оригінальності художньо відтворених в ньому естетичних відношень спрямований

а) аксіологічний метод;

б) історико-функціональний метод;

в) формальний метод.

44. Студії над різноманітними аспектами чоловічої та жіночої відмінності: над особливостями мислення, поведінки, психології, мови, творчості, практично - це пошуки нових підходів у відображенні чоловічого та жіночого культурного досвіду, в розумінні проблеми взаємодії характеру і статі, мови і статі тощо передбачає

а) історико – порівняльний метод;

б) феміністична критика та гендерні дослідження;

в) формальний метод.

45. Категорія – це ...

а) родове поняття, що означає розряд предметів, явищ і т. ін. або їх важливу спільну ознаку;

б) видове поняття, що означає розряд предметів, явищ і т. ін. або їх важливу спільну ознаку;

в) початкова форма систематизації знань.

46. Теорія – це...

а) учення про узагальнений досвід, практику, сформульовані наукові принципи і методи, які дозволяють узагальнити, пізнати існуючі процеси і явища, проаналізувати вплив на них різних факторів і запропонувати рекомендації щодо використання їх у практичній діяльності людей.

б) найбільш суттєві стійкі, повторні об'єктивні внутрішні зв'язки в природі, суспільстві і мисленні.

в) сукупність основних правил в якій-небудь ділянці людської діяльності.

47. Принципи – це...

а) сукупність основних правил в якій-небудь ділянці людської діяльності;

б) вихідні положення якої-небудь галузі науки, початкова форма систематизації знань;

в) найбільш суттєві стійкі, повторні об'єктивні внутрішні зв'язки в природі, суспільстві і мисленні.

48. Гіпотеза – це...

а) засіб досягнення наукових результатів;

б) науково обґрунтовані припущення, які висуваються часто як першопочаткове формулювання, черговий варіант законів, що відкриваються;

в) вихідні положення якої-небудь галузі науки, початкова форма систематизації знань;

49. Вивчення явищ і процесів, аналіз впливу на них різних факторів, а також вивчення взаємодії між явищами з метою отримання переконливо доведених і корисних для науки і практики рішень з максимальним ефектом – це...

а) наукове дослідження ;

б) науковий експеримент;

в) науковий дослід.

50. Постановка певних завдань, у складі якої виділяються окремі розділи та узагальнення сформульованих наукових питань становить

а) наукове питання;

б) наукову гіпотезу;

в) наукову проблему.

51. Процес чи явище, що породжує проблемну ситуацію і вибране для вивчення – це..

а) предмет дослідження;

б) об'єкт дослідження;

в) аспект дослідження.

52. Те, що знаходиться в межах об'єкта дослідження в певному аспекті

розгляду, називається

- а) предмет дослідження;
- б) об'єкт дослідження;
- в) аспект дослідження.

53. Науковий напрямок досліджень – це...

- а) сукупність основних правил в якій-небудь ділянці людської діяльності;
- б) вихідні положення якої-небудь галузі науки, початкова форма систематизації знань;
- в) стійка сформована сфера досліджень, що включає певну кількість дослідницьких проблем однієї наукової дисципліни, включно з галуззю її використання.

54. Галузь літературознавства, що різними шляхами вивчає сутність, зміст, форму, ознаки (специфіку) та функції художньої літератури –це...

- а) теорія літератури ;
- б) історія літератури;
- в) літературна критика.

55. Галузь літературознавства, яка вивчає літературу в процесі її розвитку, літературний процес у різноманітних проявах - це ...

- а) теорія літератури ;
- б) історія літератури;
- в) літературна критика.

56. Галузь літературознавства, що визначає мистецьку цінність сучасних творів української літератури – це...

- а) теорія літератури ;
- б) історія літератури;
- в) літературна критика.

57. Існують такі наукові ступені:

- а) доктор наук,
- б) кандидат наук;
- в) доцент.

г) професор;

д) асистент.

58. Існують такі вчені звання :

а) доктор наук,

б) кандидат наук;

в) доцент.

г) професор;

д) асистент.

59. Наукове узагальнення за результатами читання та дослідження книги, статті, проблеми – це...

а) реферування;

б) анотація;

в) відгук.

60. Невелика праця (кілька сторінок), в якій констатується факт появи твору чи явища художньої літератури в певному контексті, стисло характеризується зміст, форма, тема та ідея твору, дається його оцінка.

а) реферат-резюме;

б) відгук;

в) рецензія.

61. Праця на кілька (від 5) сторінок, у якій ставиться проблема дослідження, робиться огляд праць, у яких ця проблема певною мірою розглядається, характеризується твір або явище і подається обґрунтована його оцінка – це...

а) оглядовий реферат;

б) стаття;

в) інформативний реферат.

62. Реферат – це...

а) доповідь на певну тему, що передбачає огляд відповідних літературних та інших джерел;

б) Невелика праця (кілька сторінок), в якій констатується факт появи твору чи явища художньої літератури в певному контексті, стисло

характеризується зміст, форма, тема та ідея твору, дається його оцінка.

в) наукове узагальнення за результатами читання та дослідження книги, статті, проблеми.

63. Тези – це...

а) послідовний виклад змісту книги, статті;

б) стислий виклад прочитаного;

в) короткий виклад основних положень джерела, який розкриває його зміст.

64. Конспект – це ...

а) дослівні цитати з тексту джерела;

б) послідовний виклад змісту книги, статті;

в) короткий виклад основних положень джерела, який розкриває його зміст.

ОРІЄНТОВНІ ЗРАЗКИ ВАРІАНТІВ МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Варіант № 1

1. Види інформації. Види інформаційних видань. Поняття про наукові видання художніх текстів.

2. Оберіть правильну відповідь на поставлене питання:

2.1. Письмові документи поділяються на :

а) рукописні; б) друковані; в) мальовані; г) архівні.

2.2. Періодичне видання – це витвір друку, що характеризується а) науковістю; б) доцільністю; в) системністю випусків.

2.3. Тип наукового видання тексту, підготовленого групою науковців за автографами письменника, друкованими джерелами, що супроводжуються коментарями і містять усі варіанти твору – це а) зібрання творів; б) вибрані твори; в) академічне видання.

2.4. Метод – це : а) засіб практичного й теоретичного пізнання дійсності; б) прийом практичного й теоретичного пізнання дійсності; в) сукупність прийомів та засобів практичного й теоретичного пізнання дійсності.

2.5. Процес свідомої діяльності людини, під час якої вона обґрунтовує свої дії, які спрямовані на отримання практичних уявлень, вмінь та знань, тобто практичного життєвого досвіду свідомого існування в природі і суспільстві – це... а) практична свідомість; б) художня свідомість; в) наукова свідомість

2.6. До загальнонаукових методів дослідження належать: а) емпіричні; б) теоретичні; в) практичні; г) філософські.

2.7. Спостереження – це метод ... а) за допомогою якого об'єкт вивчають без втручання у нього: фіксують, вимірюють лише якості об'єкта, характер його зміни; б) логічний загальнонауковий метод, що полягає в

змалюванні тих ознак чи аспектів об'єкта вивчення, які перешкоджають розгляду його в "чистому вигляді"; в) полягає у виявленні спільних рис, особливостей й на їх основі розробка висновків у формі загальних положень.

2.8. Аналіз - це...а) полягає у виявленні спільних рис, особливостей й на їх основі розробка висновків у формі загальних положень; б) логічний загальнонауковий метод, що полягає в змалюванні тих ознак чи аспектів об'єкта вивчення, які перешкоджають розгляду його в "чистому вигляді"; в) відбір наукових фактів.

2.9. Систематизація – це...а) полягає у виявленні спільних рис, особливостей й на їх основі розробка висновків у формі загальних положень; б) розподіл предметів, явищ, понять на групи, класи тощо за спільними ознаками, властивостями; в) групування за певним порядком, що зумовлений правильним розташуванням та взаємним зв'язком частин чого-небудь.

3. Скласти тези майбутньої статті

Варіант № 2

1. Жанри наукових праць.

2. Оберіть правильну відповідь на поставлене питання:

2.1. Наукова інформація – це наслідок ...а) побутової діяльності; б) науково-дослідницької діяльності; в) пізнавальної діяльності; г) творчої діяльності.

2.2. За характером інформації документи поділяються на : а) основні; б) додаткові; в) первинні ; г) вторинні.

2.3. Дисертація – це а) науково-популярна праця; б) монографія; в) наукова праця, в якій досліджується певна проблема; г) стаття.

2.4. Короткі відомості про зміст книжки або статті, які подаються до її бібліографічного опису - це а) бібліографічний огляд; б) рецензія; в) анотація; г) відгук.

2.5. Літературознавство складається з : а) мовознавства; б) лексикографії; в)теорії літератури; г) історії літератури; д) літературної критики.

2.6. В методології науки виділяють такі рівні пізнання: а) емпіричний і практичний; б)емпіричний і теоретичний; в)емпіричний та експериментальний.

2.7. Процес усвідомлення людиною факторів реальної чи вигаданої дійсності шляхом творення з них емоційно-цілісних (художніх) людей чи образів (моделей) або шляхом засвоєння таких людей, образів чи моделей, створених іншими людьми це...а) практична свідомість; б) художня свідомість; в)наукова свідомість.

2. 8. Експеримент – це.. а) випадковий збіг обставин; б) науково поставлена перевірка в точно вирахованих умовах, що дозволяє стежити за його розвитком, ходом, керувати ним і відтворювати кожного разу при повторенні умов; в) спеціально організоване наукове дослідження.

9. Опис – це ...а) логічний загальнонауковий метод, що полягає в змалюванні тих ознак чи аспектів об'єкта вивчення, які перешкоджають розгляду його в "чистому вигляді"; б) змалювання чогось мовними засобами; в) осмислення наукових фактів.

2.10. Мовний стиль - це:

а) різновиди текстів певного стилю;

б) сукупність мовних засобів вираження, зумовлених змістом і метою висловлювання;

в) різновид національної мови, який є засобом спілкування людей, об'єднаних спільністю території.

3. Підготувати план до курсової або дипломної роботи.

Варіант № 3

1. Методи наукових досліджень. Проблеми методології наукових досліджень.

2. Оберіть правильну відповідь на поставлене питання:

2.1. Основними видами наукової інформації є: а) книжки; б) періодичні видання; в) неопубліковані документи; г) рукописні звіти; д) курсові роботи.

2.2. Процес такого усвідомлення людиною факторів реальної чи вигаданої дійсності шляхом об'єктивного і безпристрасного пізнання в них змісту, форми, ознак, функцій і сутності, у процесі якого поєднуються практична діяльність (експериментальне отримання фактів), моделювання з теоретичним мисленням (формування гіпотез, аналіз, синтез тощо) – це ...

а) практична свідомість; б) художня свідомість; в) наукова свідомість.

2.3. Спостереження – це ... а) за якого об'єкт вивчають без втручання у нього: фіксують, вимірюють лише якості об'єкта, характер його зміни; б) логічний загальнонауковий метод, що полягає в змалюванні тих ознак чи аспектів об'єкта вивчення, які перешкоджають розгляду його в "чистому вигляді"; в) полягає у виявленні спільних рис, особливостей й на їх основі розробка висновків у формі загальних положень.

2.4. Синтез – це... а) осмислення наукових фактів; б) відбір наукових фактів; в) за якого об'єкт вивчають без втручання у нього: фіксують, вимірюють лише якості об'єкта, характер його зміни.

2.5. Узагальнення - це ... а) полягає у виявленні спільних рис, особливостей й на їх основі розробка висновків у формі загальних положень; б) логічний загальнонауковий метод, що полягає в змалюванні тих ознак чи аспектів об'єкта вивчення, які перешкоджають розгляду його в "чистому вигляді"; в) змалювання чогось мовними засобами

2.6. Дедукція – це... а) логічний умовивід від "загального до часткового", від загальних суджень до часткових; б) логічний умовивід "від часткового до загального", від окремих фактів до узагальнення; в) осмислення наукових фактів.

2.7. Система точок зору, яка диктує тип поведінки. Позиції бувають

часові, просторові, матеріальні, соціальні, етикетні, моральні. Звичаєві, правові, політичні, філософські, ідеологічні, естетичні, педагогічні та ін. – це ...а) світогляд людини; б) точка зору; в) позиція;

г) принцип

2.8. Семіотичний метод передбачає розгляд художнього твору як а) цілісного предмету; б) знакової системи; в) видової системи.

2.9. Динаміку сприйняття художніх текстів, перебіг художніх тенденцій бере за основу а) історико–порівняльний метод; б) історико-функціональний метод; в) формальний метод.

3. Прореферувати наукову статтю.

Варіант № 4

1. Наукова термінологія. Специфіка термінології філологічних наук.

2.Оберіть правильну відповідь на поставлене питання:

2.1. Система точок зору, яка диктує тип поведінки. Позиції бувають часові, просторові, матеріальні, соціальні, етикетні, моральні. Звичаєві, правові, політичні, філософські, ідеологічні, естетичні, педагогічні та ін. – це ...а) світогляд людини; б) точка зору; в) позиція; г) принцип.

2.2. Формальний метод передбачає вивчення а) структури тексту; б) окремих елементів тексту; в) форму тексту.

2.3. Дослідження тексту як знакової системи, що перебуває у зв'язку з іншими системами, а також взаємодії різних кодів, дискурсів, які переплітаються у тексті передбачає: а) семіотичний метод; б) історико-генетичний; в) інтертекстуальний метод.

2.4. Мову літературного тексту як вияв авторського "я", що поширюється на всіх рівнях тексту основним об'єктом аналізу має ...а) інтертекстуальний метод; б) феноменологічний; в) герменевтичний метод.

2.5. Постановка певних завдань, у складі якої виділяються окремі розділи та узагальнення формульованих наукових питань становить а)наукове питання; б) наукову гіпотезу; в) наукову проблему.

2.6. Те, що знаходиться в межах об'єкта дослідження в певному аспекті розгляду, називається: а) предмет дослідження; б) об'єкт дослідження; в) аспект дослідження.

2.7. Науковий напрямок досліджень – це... а) сукупність основних правил в якій-небудь ділянці людської діяльності; б) вихідні положення якої-небудь галузі науки, початкова форма систематизації знань; в) стійка сформована сфера досліджень, що включає певну кількість дослідницьких проблем однієї наукової дисципліни, включно з галуззю її використання.

2.8. Галузь літературознавства, яка вивчає літературу в процесі її розвитку, літературний процес у різноманітних проявах - це ... а) теорія літератури ; б) історія літератури; в) літературна критика.

2.9. Літературна мова — це: а) національна мова; б) унормована, відшліфована форма загальнонародної мови, що обслуговує найрізноманітніші сфери суспільної діяльності людей; в) нижча форма загальнонародної мови.

3. Написати рецензію на прочитану книгу.

Варіант № 5

1. Основні поняття наукових знань і досліджень.

2. Оберіть правильну відповідь на поставлене питання:

2.1. Система позицій, переконань, норм, правил – це... а) світогляд людини; б) точка зору; в) позиція. г) принцип.

2.2. На виявлення цінності зовнішніх зв'язків твору – багатства і оригінальності художньо відтворених в ньому естетичних відношень спрямований а) аксіологічний метод; б) історико-функціональний метод; в) формальний метод.

2.3. Науковий напрямок досліджень – це... а) сукупність основних правил в якій-небудь ділянці людської діяльності; б) вихідні положення якої-небудь галузі науки, початкова форма систематизації знань; в) стійка

сформована сфера досліджень, що включає певну кількість дослідницьких проблем однієї наукової дисципліни, включно з галуззю її використання

2.4. Галузь літературознавства, що визначає мистецьку цінність сучасних творів української літератури – це...а)теорія літератури ; б)історія літератури; в)літературна критика.

2.5. Синтез – це...а) осмислення наукових фактів; б) відбір наукових фактів; в) за якого об'єкт вивчають без втручання у нього: фіксують, вимірюють лише якості об'єкта, характер його зміни.

2.6. Опис – це ...а) логічний загальнонауковий метод, що полягає в змалюванні тих ознак чи аспектів об'єкта вивчення, які перешкоджають розгляду його в "чистому вигляді"; б)змалювання чогось мовними засобами; в) осмислення наукових фактів.

2.7. Тези – це...а) послідовний виклад змісту книги, статті; б) стислий виклад прочитаного; в) короткий виклад основних положень джерела, який розкриває його зміст.

2. 8. Дисертація – це а) науково-популярна праця; б) монографія; в) наукова праця, в якій досліджується певна проблема; г)стаття.

2.9. Студії над різноманітними аспектами чоловічої та жіночої відмінності: над особливостями мислення, поведінки, психології, мови, творчості, практично - це пошуки нових підходів у відображенні чоловічого та жіночого культурного досвіду, в розумінні проблеми взаємодії характеру і статі, мови і статі тощо передбачає а)історико –порівняльний метод; б) феміністична критика та гендерні дослідження; в) формальний метод.

3.Написати анотацію до наукової монографії.

Варіант № 6

1. Організація науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах.

2.Оберіть правильну відповідь на поставлене питання:

2.1. Галузь літературознавства, яка вивчає літературу в процесі її

розвитку, літературний процес у різноманітних проявах - це ... а)теорія літератури ; б)історія літератури; в)літературна критика.

2.2. Тип наукового видання тексту, підготовленого групою науковців за автографами письменника, друкованими джерелами, що супроводжуються коментарями і містять усі варіанти твору – це а)зібрання творів; б)вибрані твори; в)академічне видання.

2.3. Процес усвідомлення людиною факторів реальної чи вигаданої дійсності шляхом творення з них емоційно-цілісних (художніх) людей чи образів (моделей) або шляхом засвоєння таких людей, образів чи моделей, створених іншими людьми це...а)практична свідомість; б) художня свідомість; в)наукова свідомість.

2. 4. Аналіз - це...а) полягає у виявленні спільних рис, особливостей й на їх основі розробка висновків у формі загальних положень; б) логічний загальнонауковий метод, що полягає в змалюванні тих ознак чи аспектів об'єкта вивчення, які перешкоджають розгляду його в "чистому вигляді"; в) відбір наукових фактів.

2.5. Короткі відомості про зміст книжки або статті, які подаються до її бібліографічного опису - це а) бібліографічний огляд; б) рецензія; в) анотація; г) відгук.

2.6. Дедукція – це... а) логічний умовивід від "загального до часткового", від загальних суджень до часткових; б) логічний умовивід "від часткового до загального", від окремих фактів до узагальнення; в) осмислення наукових фактів.

2.7. Науковий напрямок досліджень – це... а) сукупність основних правил в якій-небудь

ділянці людської діяльності; б) вихідні положення якої-небудь галузі науки, початкова форма систематизації знань; в) стійка сформована сфера досліджень, що включає певну кількість дослідницьких проблем однієї наукової дисципліни, включно з галуззю її використання.

2.8. Вивчення явищ і процесів, аналіз впливу на них різних факторів, а також вивчення

взаємодії між явищами з метою отримання переконливо доведених і корисних для науки і практики рішень з максимальним ефектом – це...а) наукове дослідження; б) науковий експеримент; в) науковий дослід.

2.9. Семіотичний метод передбачає розгляд художнього твору як а) цілісного предмету; б) знакової системи; в) видової системи.

3. Написати відгук на прочитану статтю з фахового журналу.

ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ І ВМІНЬ СТУДЕНТІВ

В умовах впровадження в українському освітньому просторі вимог Болонського процесу та оцінювання студентів у межах кредитно-модульної системи система розподілу балів з навчальної дисципліни виглядає таким чином.

Кожний вид роботи оцінюється певними балами, розподіл яких безпосередньо залежить від кількості аудиторних годин, які відведені навчальним планом спеціальності на вивчення цього курсу (зразок оцінювання наведено у наступній таблиці)

№	Вид роботи	Рейтингова оцінка
1	Присутність на лекції, ведення конспекту	1 бал
2	Підготовка до практичного заняття, виконання всіх видів завдань, які передбачені в плані	1-5 балів, в залежності від якості виконання
3	Модульна контрольна робота	9 балів (по три бали за кожне питання)
4	Виконання завдань індивідуальної роботи	20 балів (по п'ять балів за виконання кожного завдання)

Залікова оцінка виставляється з урахуванням поточної роботи студента протягом усього семестру. Ураховується як відвідування занять і аудиторна робота, так і виконання індивідуальних завдань і завдань для самостійного опрацювання.

Оцінювання знань студентів під час поточного контролю відбувається на підставі наступних критеріїв:

✦ Правильність відповідей (правильний, чіткий, досить глибокий виклад теоретичних понять).

✦ Ступінь усвідомлення програмного матеріалу й самостійність міркувань.

✦ Новизна навчальної інформації; рівень використання наукових (теоретичних знань).

✦ Уміння користуватися засвоєними теоретичними знаннями в повсякденнім житті.

За шкалою ECTS	За шкалою університету	За національною шкалою	
		Екзамен	Залік
A	90 – 100 (відмінно)	5 (відмінно)	Зараховано
B	80 – 89 (дуже добре)	4 (добре)	
C	75 – 79 (добре)		
D	65 – 74 (задовільно)	3 (задовільно)	
E	60 – 64 (достатньо)		
FX	35 – 59 (незадовільно – з можливістю повторного складання)	2 (незадовільно)	Незараховано
F	1 – 34 (незадовільно – з обов'язковим повторним курсом)		

Виходячи з розглянутих положень, критерії залікової оцінки такі:

«Зараховано» з оцінкою «A» виставляється студентові тоді, коли його відповідь бездоганна за змістом, формі, обсягу. Це означає, що студент повною мірою по програмі засвоїв увесь навчальний матеріал, викладений у підручниках і інших джерелах і на практичних, семінарських заняттях, дає бездоганні й глибокі відповіді на поставлені питання, а також при тестуванні показує знання не тільки основний, але й додаткової літератури, першоджерел, приводить власні міркування, будує узагальнюючі висновки, використовує знання із суміжних, галузевих дисциплін, уміє зв'язати вивчений матеріал з реальною дійсністю й доцільно використовує його для аналізу практичних завдань.

«Зараховано» з оцінкою «B» передбачає також високий рівень знань, навичок і вмінь. При цьому відповідь досить повна, логічно вибудовані, з елементами самостійності, але містить деякі неточності, або пробіли в неосновних питаннях. Можливо слабке знання додаткової літератури, недостатня чіткість у визначенні понять.

«Зараховано» з оцінкою «C» передбачає також достатньо високий рівень знань, навичок і вмінь. При цьому відповідь повна, логічно вибудована, з елементами самостійності, але містить деякі неточності, або пробіли в неосновних питаннях. Можливо слабке знання додаткової літератури, недостатня чіткість у визначенні понять.

«Зараховано» з оцінкою «D» «E» передбачає наявність знань лише основної літератури, студент відповідає по суті питання, і в загальній формі розбирається в матеріалі, але відповідь неповна, неглибокий, містить неточності, дає недостатньо правильні формулювання, порушує послідовність викладу матеріалу, почуває труднощів, застосовуючи знання при рішенні практичних завдань.

„Незараховано” з оцінками «FX» та «F» ставиться тоді, коли студент не знає значної частини програмного матеріалу, допускає істотні помилки при

висвітленні понять, на додаткові питання відповідає не по суті, робить велика кількість помилок в усній відповіді.

Студенти, які відробили всі теми практичних занять і самостійної роботи, залік одержують на останньому практичному занятті без додаткових контрольних заходів (за поточними оцінками). Студенти, які не відробили пропущені заняття або мають незадовільні оцінки, залік одержують лише після ліквідації цих недоліків

ДОДАТКИ

Додаток А

«Приклади оформлення бібліографічного опису»

Підручники, навчальні посібники, монографії (один, два, три автори)

Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике. – М.: Высшая школа, 1991. – 140 с.

Васильев Л. М. Семантика русского глагола. – М.: Высшая школа, 1981. – 193 с.

↳ при описі джерел цього типу обов'язково вказується видавництво (у лапки не береться);

↳ завершує опис загальна кількість сторінок тексту монографії, яка позначається прописною буквою й стоїть після цифрового позначення.

Підручники, навчальні посібники, монографії (колектив авторів)

Історія української літератури ХХ століття: У 2-х кн. – Кн.2: Друга половина ХХ століття: Підручник / Дончика В. – К.: Либідь, 1998. – 486 с.

Багатомнівидання видання

Пушкин А.С. Собр. соч.: В 5-ти т. – Т.2. – М.: Просвещение, 1988. – 526 с.

Перекладні видання

Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / Пер.с нем. и доп. О.Н. Трубачева. – М.: Прогресс, 1964-1973. – Т.1-4

Публікації в журналах

Вимер Б. Аспектуальные парадигмы и лексическое значение русских и литовских глаголов: опыт сопоставления с точки зрения лексикализации и грамматикализации // Вопросы языкознания. – 2001. – № 2. – С. 26 – 58.

↳ Стаття, вміщена в журналі, регламентує вказівку проміжних сторінок, на яких вона опублікована;

↳ Сторінка позначається прописною буквою, яка випереджає цифрове позначення

Публікації в газетах

Еськова Н.А. Устройство парадигм глаголов непродуктивного класса с инфинитивом на - нуть // Русский язык (газета). – 2001.– № 15 (279). – С. 46.

↳ Стаття, вміщена в газеті, регламентує вказівку сторінки (чи сторінок) та позначається прописною буквою, яка випереджає цифрове позначення

↳ Стаття, помещенная в газете, регламентирует указание страницы (или страниц) и обозначается заглавной буквой, предваряющей цифровое обозначение.

Статті у збірниках наукових праць, передмови, післямови

Абрамов Б.А. К проблеме слова (слово с морфологической точки зрения) / Слово в грамматике и словаре. – М.: Наука, 1984. – С. 15 – 20.

↳ джерела цього типу регламентують вказівку тільки тих проміжних сторінок, які належать статті, а не всьому виданню.

Матеріали конференцій

Хом'як Т.В. Історія як об'єкт художнього осмислення в романі П. Загребельного „Тисячолітній Миколай” // Література й історія: Матеріали міжнародної наукової конференції. – Запоріжжя: ЗДУ, 1996. – С.113 – 118.

Збірники наукових праць

Мацегора І.Л. Аномалии употребления глагольных форм и словосочетаний в современной русскоязычной публицистике (на материале современной литературы и СМИ) // Вестник ЗГУ: Научн. сб. – Запорожье: ЗГУ. – 2004. – № 2. – С. 115 – 118.

Заверталюк Н.А. „Шістдесятники у фокусі рухливої естетики 60-х років ХХ століття // Актуальні проблеми літературознавства: Зб. наук. пр. – Т. 7. – Донецьк: Норд-Прес, 2002. – С. 5 – 41.

Автореферати дисертацій

Дука Л.И. Прагматический потенциал онимов и способы его актуализации в тексте: Автореф. дисс... к. филол. н.: 10.02.02. – Днепропетровский национальный университет. – Днепропетровск, 2002. – 20 с.

Посилання на інтернет-джерела

оформляються за зразком звичайного текстового посилання. Джерелу (електронної версії) привласнюється номер. У квадратних дужках вказується номер джерела й через кому – сторінка електронної версії, наприклад, [23,8].

Бібліографічний опис джерела, витягнутого з Інтернету, містить наступні позиції:

- ◆ Автор
- ◆ Назва (статті, книги...)
- ◆ Електронна адреса сайту.

Наприклад: Шульман М.А. Набоков, писатель. <http://www.vavilon.ru>.

Додаток Б
«Практичні поради щодо самостійного опрацювання наукових джерел»

ЯК ПРАЦЮВАТИ З КНИГОЮ

1. Для ознайомлення в загальних рисах зі змістом книги необхідно

а) прочитати титульну сторінку - прізвище автора, заголовок.: і видання;

б) прочитати анотацію (коротку інформацію про цю книгу; вміщену на зворотному боці титульної сторінки);

в) уважно ознайомитися зі змістом, вміщеним або в кінці книги, або після титульної сторінки;

г) прочитати передмову або вступ;

2. Під час читання звернути увагу на:

а) назви окремих розділів, частин, параграфів і т. ін.;

б) вдумливо ставитись до слів і словосполучень, виділених різним} шрифтами (розрядкою, курсивом, півжирним та ін.);

в) з'ясувати значення незрозумілих слів за допомогою словника та енциклопедій;

г) звернути увагу на посилання (позначаються зірочкою або цифрою) і зразу ж уважно прочитати пояснення (внизу сторінки).

3. Для засвоєння змісту прочитаного необхідно:

а) поділити прочитаний матеріал на частини, виділити в них найголовніше;

б) скласти план (простий, складний), тематичні виписки, тези або конспект.

ЯК СКЛАДАТИ ТЕЗИ СТАТТІ

1. Попередньо переглянути статтю, продумати мету, яку ви ставите перед собою, приступаючи до її опрацювання.

2. Уважно прочитати статтю, визначити її основну думку.

3. Поділити статтю на смислові частини, визначити всі мікротоми.
4. Сформулювати пункти плану, логічно пов'язавши їх між собою.
5. Сприймаючи текстову інформацію, намагатися чітко уявити, що є важливим для автора, а що для вас - як читача.
6. Вибирати для тез основні ідеї та положення, відділивши важливі деталі від подробиць, записати їх словами автора або власними словами : розмістивши в певній послідовності.
7. Керуватися найголовнішим принципом нотування чужого тексту - не допускати перекручень змісту.

ЯК СКЛАДАТИ ПЛАН, ТЕЗИ І КОНСПЕКТ

Прочитати текст, визначити його тему та основну думку.

1. Поділити текст на логіко-смислові частини.
2. Дібравши заголовок до кожної частини, матимемо план тексту.
3. Поставити до кожної логіко-смислової частини тексту запитання: "Про що говориться в цій частині?"
4. Знайти в тексті відповідь. Записавши її стисло власними словами або словами автора, матимемо тези.
5. Доповнивши тези конкретним матеріалом, фактами, взятими з тексту цитатами, матимемо конспект.
6. Складаючи план, тези чи конспект, записати прізвище автора, повну назву роботи, рік, видавництво, назву журналу чи газети, в якому вона надрукована.
7. Виділяти в конспекті розділи, параграфи, пункти, відокремлювати їх один від одного.
8. Після кожної закінченої частини робити інтервал (сюди можна виписати нові замітки).
9. Виділяти основні тези, ідеї різними кольорами, підкресленням, значками та ін.

Конспект роботи

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ! Під час подальшої роботи над конспектами з метою використання цих матеріалів для підготовки повідомлення до семінарського заняття, доповіді, виступу тощо користуйтеся загальноприйнятою системою виділення основних тез, ідей:

а) підкреслення окремих фраз у тексті:

- пряма лінія - *виділення важливої думки;*

~ хвиляста лінія - *незрозуміле або те, проти чого будете виступати;*

\ вертикальна лінія на полях - *особливо важлива думка;*

б) виділення на полях:

? - питання;

?? - сумнівно;

!!! -цікаво, звернути увагу;

V - вставка, доповнення.

ЯК ГОТУВАТИСЯ ДО ПУБЛІЧНОГО ВИСТУПУ

1. Добре продумати тему виступу; підготувати заздалегідь матеріал, з яким збираєтеся виступати.
2. З'ясувати мету і адресата мовлення: бажання проінформувати слухачів чи переконати їх у чомусь, спонукати до якоїсь дії чи розважити.
3. Основа виступу - план. Згрупувати інформаційні матеріали відповідно до плану виступу.
4. Опрацьовуючи потрібну інформацію, дбати про композицію виступу (загальноприйнята композиція - *вступ, основна частина, висновок*).
5. Розвивати думку у своєму виступі можна по-різному, і пояснювати, описувати, розповідати, доводити. Добирати відповідні мовні засоби, характерні для обраного стилю і типу мовлення.
6. Написати повний текст виступу і кілька разів прочитати його.

7. Прочитати свій виступ вдома комусь із рідних або друзям. Це допомагає уточнити зміст,
знайти потрібні слова і необхідний тон, інтонацію.

ЗРАЗОК СТАТТІ ТА ЇЇ КОНСПЕКТУ

Стаття

Розмовляючи, ми ніколи не замислюємося над тим, а яке це - старе чи молоде, давнє чи недавнє, хіба що якась обставина ЗВЕРНЕ НА це нашу увагу. Та й не дивно: адже переважна більшість найчастіше вживаних слів - це слова, можна сказати, «вічні»: вони настільки давні, що були вже тоді, коли ще не було самих слов'янських мов. Однією з яких є українська мова, а була праслов'янська - своєрідна й зміна - мовна єдність. Такі слова, як *рука, нога, голова, ніс, дім, вікно, стп мати, син, отець, брат, сестра* та інші є в мовах усіх слов'ян з прадавніх часів.

Знати вік слова - не просто цікаво, це ще й важливо для всіх, хто хотів би мати високу мовну культуру. Ось ряд слів, які нам усім з бо зустрічаються щодня - в газетах, по радіо, в телепередачах: *ент догматик, комітет, опозиція, організація, енергія, фат катастрофа, екземпляр, індивідуалізм*. Знаєте, звідки вони виг.: листів і щоденника Т. Шевченка! Важко повірити, правда?

Подивіться, як близько сходяться поняття "культура" "загальна культура": людина, яка знає вік слова, знає його походження, знає, які історичні, культурні чи побутові причини викликали його появу, отож і знає, як ним найкраще користуватися.

Конспект

Переважна більшість найчастіше вживаних слів - це слова «вічні». Такі слова, як *рука, нога, голова, ніс, дім, вікно, ніч* та ін., є в мовах усіх слов'янських народів з прадавніх часів.

Знати вік слова - не просто цікаво, це ще й важливо для всіх, хто хотів би мати високу мовну культуру. Усім нам знайомі слова *-ентузіаст, енергія,*

катастрофа, індивідуалізм та ін. Виписані вони, виявляється, з листів і щоденника Т. Шевченка.

Близько сходяться поняття "культура мови" і "загальна культура": людина, яка знає вік слова, значення, походження, отже знає, як ним найкраще користуватися.

Конспектування висловлювання, що сприймається на слух

Повсякденне життя кожного з нас пов'язане з наполегливим оволодінням новими знаннями, з умінням спілкуватися, чітко, лаконічно формулювати й висловлювати думку про почуте, прочитане та побачене. Треба виробити для цього певні вміння й навички, набути відповідного досвіду.

Треба вміти законспектувати статтю або лекцію, виділити і зафіксувати тези свого або чужого висловлювання, скласти план прочитаного або почутого.

У студентів незмінним атрибутом їхнього життя поряд з лекціями, семінарами, заліками є конспекти, передусім конспекти почутих лекцій.

Вам вже відомо, що конспект складається з плану, стисло викладених основних положень, фактів і прикладів. Проте у конспекті можна не лише зафіксувати почуте й прочитане, а й висловити своє ставлення до нього, записати власні думки.

Звичайно, скласти тези чи законспектувати друкований текст легше завдяки наявності зорових образів-слів. Сприймаючи чужі висловлювання на слух, треба водночас аналізувати почуте і записувати в такій послідовності, в якій ми його сприймаємо.

Конспект почутого, як правило, ведеться в окремому зошиті, проте записи почутих теле- і радіопередач, інтерв'ю можна занотувати на окремому папері.

На відміну від конспекту прочитаного, конспектування висловлювання, що сприймається на слух, значно обмежене в часі, а тому з цією метою часто вдаються до скорочень окремих слів, словосполучень.

Це, насамперед, часто вживані слова або терміни, які повторюються в тексті, а також різні умовні позначення.

Так, правила вимагають, щоб у скороченнях слів не було букв на позначення голосних та м'якого знака. Повторювані терміни позначаються першою великою літерою слів, що входять до її складу, а нові терміни записуються повністю.

Треба пам'ятати, що однаково погано і детально конспектувати почуте, і зовсім не робити заміток. Детальне конспектування створює ілюзію роботи, адже під час такого конспектування ніколи аналізувати текст, виділяти основні положення, робити висновки. А відсутність записів призводить до значної втрати тексту, оскільки сприйняття дуже вибіркоче. Ми чуємо в основному те, що хочемо почути. У всіх інших випадках, як правило, увага знижується. А для цього необхідно робити записи.

Отже, у конспекті найголовніше - доцільність і зрозумілість

Виступ на конференції, семінарських заняттях тощо:

Виступ на конференції, семінарських заняттях є один з поширених жанрів мовлення. Нерідко в нас приходить виступати зборах, читацьких і наукових студентських конференціях. Але деякі студенти не погоджуються, відмовляються, посилаючись на те, що ніколи не доводилось виступати, вони не вміють це робити, що бояться аудиторії, що в них нічого не вийде. Слід пам'ятати, що неможливо стати оратором, не виступаючи, відмовляючись від виступів.

Ораторські виступи відіграють велику роль в житті кожної людини. В одних випадках є можливість підготуватися до виступу, в інших - немає. Тому часто мають місце як підготовлені, так і непідготовлені ораторські виступи, наприклад, під час обговорення різноманітних питань на зборах чи конференціях виникають ситуації, коли потрібно відстояти свою думку, підтримати виступ іншого чи навпаки - заперечити висунуте положення, оцінити чиюсь діяльність, відповісти на висловлені зауваження тощо. Як правило, такі виступи доводиться іноді продумувати і планувати протягом декількох хвилин.

Виступити - це не просто кинути репліку схвалення чи незгоди.

Виступити - означає викласти перед слухачами суть певного питання виділивши головне; висловити своє ставлення до нього, дати оцінку, підкресливши значущість і важливість для практики, підкріпивши свої докази прикладами чи посиланнями на потрібні джерела; побудувати звернення до слухачів таким чином, щоб їм були зрозумілі мета і зміст такого звернення, аби одержана ними інформація лягла в основу їх власних роздумів і висновків.

Готуючись до виступу, кожному необхідно чітко уявляти мету, а також те, що і як сказати слухачам, щоб поставлену мету було досягнуто.

Загалом існують чотири варіанти підготовки до виступу та його проведення:

- 1)написати весь текст виступу, а потім прочитати його слухачам;
- 2)написати текст виступу, кілька разів прочитати його, а потім виголосити по пам'яті, коли-не-коли заглядаючи в запис;
- 3)підготувати лише короткі записи;
- 4)виступати без будь-яких записів.

Найкращими з чотирьох можливих способів підготовки виступу є другий і третій.

У кожному виступі рекомендується особливо уважно продумати вступ-звертання до аудиторії. Основна частина виступу поділяється на окремі пункти згідно з найважливішими питаннями, кожне з яких завершується висновками. Пам'ятайте: у підготовленому і непідготовленому виступах вступ і висновки мають бути завжди в центрі уваги виступаючого. Якщо перші слова повинні зацікавити слухачів, то останні - посилити ефект виступу.

Основне правило виступаючого: *говорити лише тоді, коли є що сказати.*

ЗРАЗОК ПІДГОТОВЛЕНОГО ВИСТУПУ НА ЗБОРАХ

Пам'ятайте про слухачів

Егоцентрична людина, виступаючи перед слухачами, має наміри дещо інші, ніж промовець, який своїм виступом прагне принести користь слухачам. Закоханий у себе оратор виступає перед аудиторією, щоб похизуватися, послухати самого себе, переконатися у значимості своєї персони. Його не

цікавлять інтереси слухачів, їх бажання, проблеми. Він не намагається пояснити суть справи, залюбки вживає іноземні терміни і слова, що виражають абстрактні поняття, аби похизуватися своєю ерудицією. Коли виступає такий промовець, то складається враження, що він стоїть на трибуні не заради слухачів, а слухачі сидять у залі, щоб надати його особі важливості і блиску. Такі промовці, навіть якщо вони й гарно говорять, не користуються успіхом. Їх не хвилюють власні виступи, вони не дбають про поглиблення змісту, насичення новою інформацією, щоб принести цим найбільшу користь людям.

І навпаки, промовець, який не шкодує сил і часу, щоб зібрати найновіші дані для своєї лекції, намагається дібрати вдалі приклади, що ілюструють те чи інше твердження, неодмінно матиме успіх. Гарна промова чи лекція цікавитиме всіх.

Здатність постійно дбати про слухачів і вміння поставити себе на їх місце - одна з найважливіших передумов успіху промовця. З цим тісно пов'язане і вміння стежити за реакцією в залі. Справжній промовець постійно спостерігає за реакцією аудиторії.

Як дізнатися, чи цікавить слухачів те, що ви говорите? Просто. Якщо в залі тиша, якщо слухачі сидять спокійно й уважно на вас дивляться, якщо дехто з них киває головою на знак згоди, то це означає, що ваш виступ проходить успішно. Якщо ж слухачі перешіптуються, крутяться на місцях, не дивляться на вас, позіхають, то це незаперечні ознаки втрати слухачами інтересу до виступу.

ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Білуха М.Т. Методологія наукових досліджень: Підручник для бакалаврів, магістрів і аспірантів економ. спец. вузів.- К.: АБУ, 2002.- 480с.
2. Голуб Ю. І. Основи наукових досліджень: Навчальний посібник.- Запоріжжя: ЗДУ, 2001.- 91с.
3. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень: Навч. посіб./ В.В.Ковальчук, Л.М.Моїсєєв.- Вид. 2-ге, перероб. і доп.- К.: ВД "Професіонал", 2004.- 208с.
4. Кушнарєнко Н.М., Удалова В.К. Наукова обробка документів: Підручник.- К.: Вікар, 2003.-328 с.
5. Пілюшенко В.Л., Шкрабак І.В., Славенко Е.І. Наукове дослідження: організація, методологія, інформаційне забезпечення: Навчальний посібник.- К.: Лібра, 2004.-344 с.
6. Сидоренко В.К. Основи наукових досліджень: Навчальний посібник для вузів / В.К.Сидоренко, П.В.Дмитренко.-К.: Лібра, 2000.-260 с.
7. Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій: Посібник. – К.: Вікар, 2004.-208 с.
8. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень: Навч. посіб. для студ. вузів.- К.: Слово, 2003.- 240с.
9. Чорненький Я.Я.Українська мова (за професійним спрямуванням).Ділова українська мова: Навчальний посібник. К.: Слово, 2004. – 304 с.
- 10.Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручн. для студ. вузів / В.М.Шейко, Н.М.Кушнарєнко.- 4-те вид., виправ. доп. - К.: Знання, 2004.- 307с.
- 11.Проценко О.А., Хом'як Т.В. Наукова робота студента –літературознавця: Методичні вказівки для студентів філологічного факультету/ Запоріжжя: ЗДУ, 2004.-27 с.
- 12.Білоусенко П.І. Мовознавчі студії в школі. –Запоріжжя: ЗДУ, 2000. – 54 с.

13. Грищенко У.М., Грищенко О.М., Борисенко В.А. Основи наукових досліджень. Навчальний посібник.- К.: Слово, 2001. – 250 с.
14. Чернявська Л.В. Основи наукових досліджень : Навчально-методичний посібник для студентів філологічного факультету.- Запоріжжя:ЗДУ, 2001.- 40с.
15. Фаренік С.А. Логіка і методологія наукового дослідження. Науково-методичний посібник. – К.: Слово, 2000. – 140 с.

 Додаткова :

1. Бедь В.В., Малишев А.О. Основи наукової організації праці студентів академії.- Ужгород: Українська книга, 2001. – 240 с.
2. Британ В. Організація вузівської науки. – К.: Слово, 1992. – 200 с.
3. Вадзюк О.Б. Організаційні засади українознавчих досліджень у Науковому товаристві ім. Шевченка // Наука та наукознавство.- 2003.- №2.- С.108-114.
4. Вачевський М. Основи наукової інформації. – Дрогобич: Либідь, 1995. – 240 с.
5. Волков А. Лексикон загального та порівняльного літературознавства.- Чернівці: Чернівецький національний університет, 2001.- 636 с.
6. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища школа, 1985. – 520 с.
7. Головка І. Мовленнєвий аспект викладання курсу "Основи наукових досліджень" у вищих навчальних закладах та школах нового типу: // Рідна школа.- 2003.- №5.- С.27-29.
8. Документація, звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення. - К.: Вища школа, 1995. – 58 с.
9. Закон України про наукову і науково-технічну діяльність. - 1992. - №12.
10. Козлов А.М., Козлов Р.А Азбука літературознавства. – Тернопіль: ТДПУ, 1997. – 250 с.
11. Козлов А.М. Як писати дисертацію. – Кривий Ріг: Вид-во КрДУ, 1999. – 280 с.

12. Літературознавчий словник-довідник / Р.Гром'як, Ю.Ковалів та ін. - К.: Слово, 1997. – 650 с.
13. Лудченко А.А., Лудченко Я.А., Примак Т.А. Основи наукових досліджень: Навчальний посібник. - К.: Наукова думка, 2000. – 328 с.
14. Лук'янець В.С., Кравченко О.М., Задовська Л.В. Сучасний науковий дискурс: Оновлення методологічної культури.-К.: Слово, 2000. – 158 с.
15. Романчиков В.І. Основи наукових досліджень. – К.: Слово, 1997. – 450 с.
16. Семенов О.Активізація науково-дослідної роботи майбутніх учителів-словесників// Рідна школа.- 2003.- №6.- С.28-31.
- 17.Семенов О. Науково-дослідна лабораторія як форма інтеграції навчальної, наукової, освітньо-виховної роботи зі студентами-філологами // Українська література в загальноосвітній школі.- 2004.- № 11.- С.37-40.
- 18.Скиба О. Методологія підготовки учнівських науково-дослідницьких робіт з фольклористики// Українська література в загальноосвітній школі.- 2004.- № 3.- С.36-39.
- 19.Спіцин Є.С. Методика організації науково-дослідної роботи студентів у вищому закладі освіти. –К.: Вікар, 2003. – 248 с.
- 20.Шандра В. Про ази культури наукового дослідження // Наукові праці історичного факультету ЗДУ.- Запоріжжя, 2000.- Вип.ХІ.- С.54-61.

Навчальне видання
(українською мовою)

Стадніченко Ольга Олександрівна
Мацегора Іван Леонідович

ОСНОВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Навчальний посібник для студентів
філологічного факультету
вищих навчальних закладів

Редактор *Т.В. Хом'як*
Технічний редактор *І.Я.Павленко*
Коректор *М.В. Стасик*